

T. C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Psikoloji Anabilim Dalı

Psikoloji Bilim Dalı

YÖNETİCİLERİN PSİKOLOJİK NİTELİKLERİNİN
MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ VE MUHYİDDİN
İBNÜ'L-ARABÎ BAKIŞ AÇILARI İLE ALLAH
ESMALARINI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Okyanus Işık Seda YILMAZ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Arzu SOMAY

İstanbul – 2022

“Dünya barışına...”

TEZ TANITIM FORMU

- Yazar Adı Soyadı** : Okyanus Işık Seda YILMAZ
- Tezin Dili** : Türkçe
- Tezin Adı** : Yöneticilerin Psikolojik Niteliklerinin Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî Bakış Açıları ile Allah Esmaları Bağlamında Değerlendirilmesi
- Enstitü** : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
- Anabilim Dalı** : Psikoloji
- Tezin Türü** : Yüksek Lisans
- Tezin Tarihi** : 01.07.2022
- Sayfa Sayısı** : 153
- Tez** : Dr. Öğr. Üyesi Arzu SOMAY
- Danışmanları**
- Dizin Terimleri** : Allah, Kur'ân-ı Kerîm, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî, el-Esmâ'ul-hüsnâ, yönetici
- Türkçe Özet** : Bu çalışmada, yöneticilerin psikolojik niteliklerinin Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî bakış açılarıyla Allah esmaları bağlamında ele alınması amaçlanmıştır. Kültüre dayalı psikoloji akımı bağlamında; insanların, Allah'ın isimleri ile ifade edilmesinden hareketle Esmâ'ul-hüsnâ'nın "yönetici" kişilerin özelliklerine yansımaları Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin bakış açılarıyla örülmüştür.
- Dağıtım Listesi** : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

T. C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Psikoloji Anabilim Dalı

Psikoloji Bilim Dalı

YÖNETİCİLERİN PSİKOLOJİK NİTELİKLERİNİN
MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ VE MUHYİDDİN
İBNÜ'L-ARABÎ BAKIŞ AÇILARI İLE ALLAH
ESMALARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Okyanus Işık Seda YILMAZ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Arzu SOMAY

İstanbul – 2022

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin/dönem projenin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Okyanus Işık Seda YILMAZ

.../.../2022

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Okyanus Işık Seda YILMAZ'ın 'Yöneticilerin Psikolojik Niteliklerinin Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî Bakış Açıları ile Allah Esmaları Bağlamında Değerlendirilmesi' adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Psikoloji anabilim dalı, Psikoloji bilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Dr. Öğr. Üyesi Arzu SOMAY
(Danışman)

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Esra SAVAŞ

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Fatih BAL

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.. / .. / 20..

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ
Enstitü Müdürü

ÖZET

İnsanların öz varlığını anlama, kendini ve çevresini anlamlandırma çabası, doğasını bilmek isteme ve kendileşmesi süreci hem psikoloji hem de din bilimlerinin konularını oluşturmaktadır. İnsanın kendisine ait olan değerleri keşfetmesi ve yaşaması varoluş ile ilgili bir olgudur. Kişi, doğduğu andan itibaren yaşadığı dünyaya yabancılaşmaktan kaçınmak adına içinde varolduğu deneyimlerle öğrenmeye başlar. Jung'un arketipleri ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Â'yân-ı Sâbite'si ve dahi Rumi'nin eserleri bunları derinlemesine ele alır. Bunun yanı sıra, insan iç dünyasında söz konusu olan gizil imgeler ile dış dünya tarafından tanınır ve dış dünyayı öğrenir. Psikoloji bilminde yapılan çalışmalar bağlamında, "teolojiyle olan yakınlık ile bilinen Jung", analitik psikolojinin temelini oluşturan ortak bilinçdışı ve arketipler kuramını, İslam dünyasında, konuyu yüzyıllar öncesinde, ilahi boyutta ele almış olan Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Â'yân-ı Sâbite'si ile değerlendirmiştir. Dolayısıyla, insanın psikolojik niteliklerini ve dahi yönetici özelliklerini bu bağlamda ele almak oldukça önemlidir. İnsan ruhunu ve mesleklerin doğalarını "olması gereken bağlamında" eşsiz ve son kitap olan "Kur'ân-ı Kerîm" aracılığıyla ele almak mümkündür. Ayrıca, ömrünü bu kitaptaki mesajları deşifre etmeye ve "İslâm düşüncesinde sezginin bir çeşidi olarak ifade edilen ilham yoluyla elde ettiği" Allah'tan gelen hakikatleri yaymaya adanmış Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî bakış açılarıyla incelemek doğru kanaldan önemli bilgiler sağlayabilecektir. Her bir meslek, insanlık ve toplumlar için oldukça önem arz etmekle beraber, insanlığın varoluşundan beri olan "yönetim" bağlamında konuyu ele alıp, kültüre dayalı psikoloji akımını temele alarak, insan ve yönetici niteliklerini yaradandan insana yansıyan isimler ve sıfatlar noktasında işlemek, alana yeni ve önemli bakış açıları kazandırabilecektir. Zira, daha önce yapılmış çalışmalarda böyle bir esere rastlanmamıştır. Bu tez benzer çalışmalar için öncü olması bakımından oldukça önemli görülmektedir.

İnsanlar, her zaman müte'âl/aşkın olan Yüce Yaratıcı'ya inanma, O'na sığınma ihtiyacı duymuştur. Farklı coğrafyalarda ve farklı zamanlarda inanç sistemlerinin var olması, bu gerçeği ispatlar niteliktedir. Bunun yanı sıra, bir yaratıcıya inanma ihtiyacına sahip olan insanlar, bu yüceliği aynı zamanda tanıma ihtiyacı da duymuşlardır. Zira bir varlığa inanmak, onu açıklamayı gerektirir. O halde bilinmesi gereken ilk şey, her şeyin yaratıcısı olan Allah'ın bilgisidir. İslam düşüncesindeki

yaygın anlayışa göre Allah, isim ve sıfatlarıyla bilinebilir. Kur'ân-ı Kerîm'e bakıldığında; Kur'ân-ı Kerîm'in Allah'ı farklı isim ve sıfatlarla insanlara tanıttığı ve bu sıfatları "el-Esmâü'l-hüsna" (El-esma El-hüsna) olarak isimlendirdiği görülür. el-Esmâü'l-hüsna terkihi, ismin çoğulu olan "esmâ" ile, "güzel", "en güzel" anlamındaki "hüsna" kelimelerinden oluşmuş olup, Allah'a ait tüm isimleri ifade etmek üzere "en güzel isimler" anlamına gelmektedir. Esmâü'l-hüsna, Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın kutsi huzuruna layık olan isimleri olarak ifade etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de çokça yer alan Esmâü'l-hüsna, zât-ı ilâhîyi niteleyen ve tanıtan vasıflardır. Hakikaten Kur'ân-ı Kerîm'in temel konusu insanlar olsa da Kur'ân-ı Kerîm'de sıkça geçen kavram ve isimlerden biri de Allah kavramıdır. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm içerisinde yer alan tüm konular, Allah merkezli bir ifade örgüsü içerisinde yer almaktadır. İslamî kültürde yer alan Esmâü'l-hüsna'yı anlamak, tanımak ve tanımlamak oldukça önemlidir. Mü'minler, kendilerini yaratana bu isimler ve sıfatlar çerçevesi ile inanmaktadırlar. Seyr-u sülûk (tasavvuf yolculuğu ya da manevi yolculuk) şekilleri Esmâü'l-hüsna'ya binaen belirlenmiştir. Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin eserlerinde olan konular her daim Allah'ın güzel isimleri çerçevesi içerisinde işlenmiş ve bu isimler çerçevesince değerlendirilmiştir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, tüm sufilerin yaptığı gibi, hayata Esmâü'l-hüsna penceresi ile bakmaktadır. Eserlerinde bazen Allah'ın güzel isimlerinin açıklamaları yapılmakta olup bazen de bu isimlerin eşya ve olaylar üzerindeki etkisi ele alınmaktadır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî ise eserlerinde varlık mertebeleri ve menzilleri bağlamında Esmâü'l-hüsna'yı incelemiştir. Bu mertebeleri, isimleri ve insan ilişkilerini irdelemiş olan Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin düşünceleri içerisinde, Allah ve insan-âlem irtibatı vardır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin, Şeyh-i Ekber unvanını hak etmesinin esas nedenleri arasında; İslam akidesinin temeli olan Allah-insan irtibatını, insanlık mirasını ve düşüncelerini dikkate alması ve tüm bunları evrensel bir bakış açısı ile ortaya koyması sayılabilir. Kur'ân-ı Kerîm ise insanı, kendi nefsi ve yaratılışı ile ilgili düşünmeye teşvik etmekte ve aynı zamanda, bugün bazıları bilim olarak anılan ilimleri araştırmaya sevk etmektedir. Bu çalışmada, yöneticilerin psikolojik niteliklerinin Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî bakış açılarıyla Allah esmaları bağlamında ele alınması amaçlanmıştır. Kültüre dayalı psikoloji akımı bağlamında; insanların, Allah'ın isimleri ile ifade edilmesinden hareketle Esmâü'l-hüsna'nın "yönetici" kişilerin özelliklerine yansımaları Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin bakış açılarıyla örülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Allah, Kur'ân-ı Kerîm, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî, el-Esmâü'l-hüsnâ, yönetici.

SUMMARY

The effort of people to understand their own existence, the process of making sense of themselves and their environment, the process of wanting to know their nature and becoming themselves are the subjects of both psychology and religious sciences. Discovering and living of the values that belong to her is a phenomenon related to existence. From the moment of birth, a person begins to learn through the experiences in which she exists in order not to become a stranger to the world she lives in. Jung's archetypes and Muhyiddin Ibnü'l-Arabî's Â'yân-ı Sâbite and even Rumi's works deals with them in depth. In addition, human beings; it is recognized by the outside world with the secret images in the inner world and learns the outside world. Jung, known for its proximity to theology in the context of studies in psychology, evaluated the common unconscious and archetype theory of analytical psychology with the Muhyiddin Ibnü'l-Arabî's Â'yân-ı Sâbite, who took the subject in a divine dimension in the Islamic world. Therefore, it is very important to consider the psychological qualities of human beings and even managerial characteristics in this context. It is possible to deal with the human spirit and the nature of the professions "in the context of what it should be" through the unique and final book, the "Qur'an". In addition, considering the perspectives of Mevlânâ Celâleddîn-i Rumi and Muhyiddin Ibnü'l-Arabî, who devoted their lives to deciphering the messages in this book and spreading the truths from Allah, will provide important information through the right channel. Each profession is important for humanity and societies. However, "management" has existed since the existence of humanity. Therefore, considering the human and managerial qualities in terms of the manifestations reflected from the creator to the human, based on the culture-based psychology movement, will bring new and important perspectives to the field. Because such a study has not been found in previous studies. This study is considered very important in terms of being a pioneer for similar studies.

People have always felt the need to believe in the 'Supreme Creator', who is transcendent, and to take refuge in Her. The existence of belief systems in different geographies and different times proves this fact. In addition, people who have the need to believe in a creator also felt the need to recognize this sublimity. Because believing in a being requires explaining it. So the first thing to know is the knowledge of Allah,

the creator of everything. According to the common understanding in Islamic thought, Allah can be known by his names and attributes. Looking at the Qur'an; it is seen that the Qur'an introduces Allah to people with different names and attributes and names these attributes as "al-Esmâü'l-hüsnâ" (El-esma El-husna). The compound al-Esmâü'l-husnâ is formed from the words "esmâ", which is the plural of the name, and "husnâ" meaning "beautiful", "the most beautiful", and means "the most beautiful names" to express all the names of Allah. Esmâü'l-husnâ is expressed in the Qur'an as the names that are worthy of Allah's holy presence. Esmâü'l-hüsnâ, which take place a lot in the Qur'an, are the qualities that describe and introduce the divine essence. Indeed, although the main subject of the Qur'an is people, one of the concepts and names frequently mentioned in the Qur'an is the concept of GOD. Therefore, all the subjects in the Qur'an are within a GOD-centered expression pattern. It is very important to understand, recognize and define Esmâü'l-husnâ in Islamic culture. Believers believe in the One who created them within the framework of these names and attributes. Seyru sülük (mystic journey or spiritual journey) forms were determined based on Esmâü'l-hüsnâ. The subjects in the works of Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî have always been handled within the framework of the beautiful names of Allah and evaluated within the framework of these names. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî looks at life through the window of Esmâü'l-hüsnâ, as all Sufis do. In his works, sometimes the beautiful names of Allah are explained and sometimes the effects of these names on things and events are discussed. Muhyiddin Ibnü'l-Arabî, on the other hand, dealt with Esmâü'l-Hüsnâ in the context of existence levels and ranges in his works. In the thoughts of Muhyiddin Ibnü'l-Arabî, who examined these levels, names and human relations, there is a connection between God and human-world. Among the main reasons why Muhyiddin Ibnü'l-Arabî deserved the title of Şeyh-i Ekber; It can be counted that it takes into account the GOD-human connection, the heritage of humanity and thoughts, which is the basis of the Islamic creed, and reveals all these with a universal perspective. The Qur'an, on the other hand, encourages people to think about their own nafs and creation, and at the same time, prompts them to search for sciences, some of which are known today as science. In this study, it is aimed to deal with the psychological qualities of the managers in the context of the Names of Allah from the perspectives of Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî and Muhyiddin Ibnü'l-Arabî. In the context of the culture-based psychology movement; Based on the fact that people are manifested

with the names of Allah, the reflections of Esmâü'l-hüsnâ in the form of the manifestations of Allah that "managers" should have were discussed from the perspectives of Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî and Muhyiddin Ibnü'l-Arabî.

Keywords: Allah, Qur'an, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Muhyiddin Ibnü'l-Arabî, el-Esmâü'l-hüsnâ, manager

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
SUMMARY	iv
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ.....	12
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	16
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	17
1.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	18

İKİNCİ BÖLÜM KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. YÖNETİCİ KAVRAMI, SINIFI, SAHİP OLMASI GEREKEN ÖZELLİKLER VE YETENEKLER	19
2.1.1. Yönetici Kavramının Tanımı.....	19
2.1.2. Yönetici Sınıfının Oluşumu.....	24
2.1.3. Yöneticilerin Sahip Olması Gereken Psikolojik Özellikler ve Yetenekler	26
2.1.3.1. Yöneticilerin Kullandığı Güç Kaynakları	32
2.2. KUR'ÂN-I KERÎM ve İSLAM ile İLGİLİ KAYNAKLAR	36
2.3. ALLAH ESMÂÜ'L-HÜSNÂ'LARINA GENEL BİR BAKIŞ.....	44
2.3.1. Allah'ın Yönetme ile İlgili Esmâü'l-hüsnâ'ları	47
2.3.1.1. Melik Esmâü'l-hüsnâ'sı	48
2.3.1.2. Mâlik-ül Mülk Esmâü'l-hüsnâ'sı	49
2.3.1.3. Hâkim Esmâü'l-hüsnâ'sı	49
2.3.1.4. Hâfız Esmâü'l-hüsnâ'sı	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ VE MUHYİDDİN İBNÜ'L-ARABÎ'NİN BAKIŞ AÇILARIYLA YÖNETİCİLERDE OLMASI GEREKEN ALLAH ESMÂÜ'L-HÜSNÂ'LARININ PSİKOLOJİK KAVRAMLARLA DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. TASAVVUF İLMİ VE PSİKOLOJİ BİLİMİ İLE KONUYA BAKIŞ.....	53
3.1.1. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Bakış Açısı	53
3.1.1.1. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Eserleri	53
3.1.1.2. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Tasavvufî Düşüncesi	53
3.1.1.3. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye Göre Yönetim İlkeleri	56
3.1.1.3.1. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî: Yönetimde Ehliyet ve Liyakat	58
3.1.1.3.2. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî: Yönetimde Dürüstlük	63

3.1.1.3.3. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî: Yönetimde Başkalarının Hakkına Saygı ..	64
3.1.1.3.4. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî: Yönetimde Rüşvetten Sakınma	65
3.1.1.3.5. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî: Yönetimde İnsanlarla İlişki	66
3.1.1.3.5. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî: Yönetimde Örnek İnsan.....	67
3.1.1.4. Mevlevîlik'te Bir Zikir ve Evrâd Unsuru Olarak Esmâü'l-Hüsna.....	69
3.1.1.4.1. Hakk'ın Vasfedilemezliği, Tarife Sıgmazlığı.....	70
3.1.1.4.2. Esmâü'l-hüsna'ya Doğrudan Yapılan Atıflar	75
3.1.2. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Bakış Açısı	83
3.1.2.1. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Arş'a İstivâ Meselesi	84
3.1.2.2. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Arş Tasavvuru	86
3.1.2.3. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Yönetime Katkıları.....	93
3.1.4. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Yöneticiye Ortak Bakış Açısı	94
SONUÇLAR VE ÖNERİLER	106
KAYNAKÇA	123
ÖZGEÇMİŞ.....	135

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Kur'ân-ı Kerîm'in Özellikleri	41
Tablo 2. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Eserlerinde İyi Huylu Toplumlar için Özellikler...	66
Tablo 3. Jung'a Göre Kişilik Tipleri.....	109

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Fütûhât'ında Arş Çizimi.....92

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Düşündüklerimi haykırsam yine de kalbimin ve ruhumun fısıltısı bile olamaz sözlerim. Kalbimdeki ateşi betimleyemem. Heyecanımı ve mutluluğumu tarif edemem. Öncelikle, bana bu değerli tezi yazmayı nasip ettiği için tek yolum Yüce Allah'ıma teşekkürlerimi sunarım. Sonsuz şükürler olsun. Ve ardından, her daim yoluma ışık tutan pirlirim Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye teşekkürlerimi sunarım.

Konumu belirlerken ve süreçte desteğini esirgemeyen, sopası acıtmayan, nadide hocam Dr. Öğr. Üyesi Arzu SOMAY'a teşekkürlerimi sunarım. Dertlerimle dertlenen, uykusuz kaldım diye üzülen, yoldaşım, canım anneme ve içinde doğduğum için çok şanslı hissettiğim aileme teşekkürlerimi sunarım. Lakin, yol Allah'a ise yorgunluğun ne önemi var.

Doğru yolda olduğunuzda sanki tüm evren haykırır ya, seslerindeki melodiyle beni yalnız bırakmayan penceredeki güvercinlere, yorulduğumda bana nefes olan ormanlara, onlara sevgi verdiğinizde tüm kalpleriyle dost olan sokak hayvanlarına ve Dünya Ana'ya teşekkürlerimi sunarım.

Kusur varsa gözdedir, gönüldedir, zira ben sadece bir elçiyim.

Okyanus Işık Seda YILMAZ

GİRİŞ

Kültür; bir toplumda geçmiş ve mevcut çevre koşullarının etkisi altında benimsediği değerler, tutumlar, davranışlar, alışkanlıklar, inançlar, gelenekler ve ideolojiler gibi tüm unsurları içinde barındıran bir yapıdır. Farklı geçmişlere ve çevre koşullarına sahip ülkelerin kültürel özellikleri de farklıdır. Tarihsel geçmiş, etnik köken, din veya coğrafi konum nedeniyle benzer ülkelerin kültürlerinde birçok ortak nokta bulunabilir. Alt kültürler, ait oldukları toplumun temel kültürel değerlerini paylaşan ve onları diğer gruplardan ayıran değerlere, normlara ve yaşam biçimlerine sahip olan gruplardır. Alt kültür, ulusal kültürün genel çizgisini taşımakla birlikte, kendi iç ve dış çevresine ait özelliklere sahiptir. Dolayısıyla ulusal kültür, alt kültürlerin toplamı olarak görülemez (Aydın, 2003). Etnik ve dini gruplar, siyasi partiler ve ekonomik kuruluşlar alt kültürlerdir. Ulusal kültürün genel yapısına ve değerlerine uyarken, her alt kültürün kendine özgü bir amacı ve buna bağlı olarak kendi değer sistemi ve özellikleri vardır.

Kültür, insan ve çevresi ile ilgili her şeyi içerir. İnsanların tüm üretken faaliyetleri ve bu faaliyetlerde ortaya çıkan değer yargıları kültürün bir parçasıdır. Kültür, insan toplumunun tarihsel arka planı, gelişim özellikleri, üretim yöntemleri ve sosyal ilişkileri ile ilgilidir. Geniş ve tanımsız bir kavram olduğu için kültür tanımının çok farklı şekillerde ifade edildiği görülmektedir. E.B. Taylor'ın tanımı, kültürle ilgili birçok çalışmada bahsedilen en eski ve en geniş tanımlardan biridir. Buna göre kültür; insanın, toplumun bir üyesi olarak edindiği bilgi, sanat, ahlak, örf ve benzeri alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür. Bu tanımda dikkat edilmesi gereken bir husus; gelenekleri, alışkanlıkları ve benzeri unsurları kültürel alana dahil edebilmek için bir toplumun olması gerektiğidir. Daha dar alandan ele alındığında ise kültür; örgüt, etnik grup gibi sosyal bir birime ait olan bir kavram olarak kabul edilir. Bu bağlamda kültür; bir toplum, grup veya örgütte ortak olan düşünce, tutum, davranış, alışkanlık, ilke ve benzeri özellikler gibi tüm mantıksal ve duygusal nitelikler açısından kendini ortaya koymaktadır. Bireylerin doğal yetenek ve özellikleri, sonradan edinilen bilgi ve deneyimler, doğal ve sosyal çevreler kültürel yapıları etkiler ve şekillendirir. Dolayısıyla kültür, doğal, sosyal, dini, yasal, ekonomik ve benzeri çevre koşullarının bir ürünü olarak değerlendirilebilir (Yüksel, 1989).

Maddi kültür unsurları; bir toplumun antropolojik gelişimi sırasında oluşan üretim, savunma, ulaşım kısacası teknolojik ve görünür unsurlardır. Bu faktörlerin davranış üzerinde dolaylı etkileri vardır. Yönetim davranışı üzerindeki en büyük etki, kültürdeki manevi faktördür. Bir toplumsal yapı içerisinde bu unsurların sosyolojik bir analizi yapıldığında şu üç unsurun öne çıktığı görülür (Aydınlı, 2003):

- *Kurallar düzlemi:* Resmi ve gayri resmi davranış kuralları, yasalar, düzenlemeler, kuruluşlar, gelenekler, sistemler. Bu davranış kuralları, insanları belirli sosyal ve tarihsel koşullar altında belirli şekillerde davranmaya zorlar.
- *Eylem düzlemi:* Yukarıdaki öğelerle ilgili veri kurallarının davranış modeli.
- *Sembol düzlemi:* Semboller, sloganlar, anlamlar, kavramlar.

Kültürel psikoloji ise, psikolojinin alt dallarından biridir. Kültür ve zihin kavramlarının ayrılamaz olduğu, bu yüzden de zihnin nasıl çalıştığına yönelik evrensel kanunların olmadığı ve bir kültürde geliştirilen psikolojik kuramların geçerliliğinin yalnızca o kültürle sınırlı olduğu varsayımlarına dayanır. Sosyal psikoloji, gelişim psikolojisi, bilişsel psikoloji gibi psikoloji dalları kültürel psikolojiyi besler ve kültürel psikoloji ile zenginleşir (WEB-3). Kültürel psikoloji; sosyal ve kültürel akış ve yapılar ile insan zihninin, bilincinin ve tinsel yapısının birbirlerini karşılıklı olarak hangi yollarla dönüştürüp şekillendirdiği ile ilgilenir. Kişinin benliğini, kimliğini, duygularını; içinde bulunduğu çevreyle ve kültürle birlikte ele alır ve bunların nasıl birbirlerine gerek duyduğunu, bağlı olduğunu etnosentrik eğilimlerden tamamen uzak, değişik antropolojik ve psikolojik bakış açılarının zincirlemeleriyle inceler. Amacı, insanların çeşitli psikolojik fonksiyonlarındaki etnik ve kültürel kökleri ve değişkenliği incelemektir (Shweder, 1995). Kültürel psikoloji, bir toplumun geçmiş ve şimdiki zamanına ve dahi geleceğine geniş bir bakış açısı sağlamaktadır.

Sosyal psikoloji; sosyal grupların oluşumu ve gelişiminin altında yatan temel duyguları, sosyal organizasyon, kurum ve kültürlerde ortaya çıkan formları ve kapsamı, sosyal çevre ile ilgili bireysel davranış örneklerini içerir. Çocukların fiziksel ve psikolojik gelişimleri, erken yaşlardan itibaren maddi ve manevi çevre ile temas sonucu başladığı için, anne baba ile başlayan “sosyalleşme süreci” sosyal psikolojinin odak noktasıdır. Sosyal davranış; araştırma alanına dahil eden sosyal psikoloji, sosyolojik gelenekten yüz yüze etkileşim yoluyla ortaya çıkan davranışsal tavsiye,

taklit ve ilgi süreçlerini miras almıştır. Psikoloji geleneğinden gelerek ilgi alanlarına psikanaliz ve davranışçılığı da eklemiştir. Bu ise; bireyi çevreleyen biliş, algı, motivasyon ve öğrenme gibi temel olguları ve toplumsal çerçeveyi kapsamaktadır.

Kişisel özellikler, olaylar karşısındaki davranışı belirler. Yöneticilerin bireysel davranış farklılıklarını değerlendirmek, istenilen özelliklerin ortaya konulmasına yardımcı olacaktır. Bir anlamda; yöneticinin örgütsel başarı faktörü olması onun kişisel özelliklerine dayanmaktadır (Keskin ve Saltürk, 2008). Kültürün ve kişisel özelliklerin; bireyin içinde büyüdüğü çevrenin vücut bulmuş hali olmasıyla beraber, bireysel farklılıklar; özellikle bilişsel ve entelektüel yeteneklere dayalıdır. Bireysel farklılıklar ve inançlar, kişisel ve örgütsel hedeflere ulaşmada belirleyici bir rol oynamaktadır. Ginn ve Sexton (1990) tarafından, yönetici kişilik tiplerini karşılaştıran bir araştırma, yöneticiler arasında stratejik düşüncelerini etkileyen psikolojik farklılıkların olduğunu göstermiştir. Bunun ise, dolaylı olarak yöneticinin bağlı bulunduğu kurumu etkilediği ortaya konulmuştur. Başka bir deyişle, bireysel farklılıklar, kişisel ve örgütsel hedeflere ulaşmada belirleyici bir rol oynamaktadır. İnsanlar, mesleklere belirli özellikler ve niteliklerle gelirler. Her yöneticinin kendi kişisel tarzı ve yaklaşımı vardır. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi insanların ihtiyaç, beklenti ve motivasyon tarzlarının birbirinden farklı olduğunu ortaya koymaktadır (Keskin ve Saltürk, 2008). Yöneticiler, kişilik yapılarına ve deneyimlerine göre kendilerine biçilen rolleri ortaya koyarlar. Yöneticilerin sahip olduğu güç, gücü oluşturan kaynaklara göre üç kısma ayrılır. Bunlar yöneticinin kişilik yapısı, bilgisi ve yetkisidir. Kişilik ve bilgi davranışa rehberlik eder. Bir yönetici, görevden ve pozisyondan aldığı güçten ziyade, kişilik yapısına ve bilgisine göre hareket edebildiği ölçüde çalışanlarının kendisini takip etmesini sağlayabilir. Dolayısıyla yöneticinin başarısı; bilgisi, tecrübesi ve kişiliği ile astlarını etkileyebilmesidir. Hough ve Schneider'in aktardığı Sümer ve arkadaşlarına (2000) göre, günümüzde özellikle örgütsel psikoloji alanında kişilik özelliklerine daha fazla dikkat edilmektedir.

Hızlı sosyal ve kültürel değişimlerin yaşandığı dinamik bir dünyada, değişim ve rekabet yoğun bir şekilde hissedilmekte, sosyal ve örgütsel yaşam bireyleri etkilemektedir. Sosyal, politik ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri ve iş dünyasına etkilerini değerlendiren bilim adamları, bu gelişmelere dayalı olarak her zaman çalışma hayatındaki insanların iş dostu faaliyetlerde bulunmalarını sağlamanın

yollarını aramaktadırlar (Baysal, 1993). Günümüz yöneticisi, çabasını sürdürdüğü ortamdaki çalışma koşullarını etkileyen faktörleri bilmek ve istihdam ettiği bireylerin davranışlarını tahmin etmek istemektedir. Sonuç olarak, yöneticiler çalışma tarzlarını sosyal kültüre uyacak şekilde ayarlama ihtiyacı hissederler. Bu bakımdan yönetimin kültüre bağlı olduğuna inanılmaktadır (Erdoğan, 1991).

Kültürün, yönetim faaliyetlerini etkilemesi ve bireylerin kültürden soyutlanmaması önemlidir. Toplumsal bir varlık olan insan, kültürle ilişkilendirildiği sürece; yönetsel davranış, kültürel değerlerden etkilenir. İnsanların davranışlarını şekillendiren davranış dinamiklerinin çoğu kültürle ilgilidir. İnsanlık, birçok sosyal faktörden bağımsız olarak yaratılır ve çevre ile etkileşime giren dış faktörleri emerek insan ilişkilerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Bireyin yaşadığı çevrenin sosyokültürel değerleri, kişiliğinin şekillenmesinde ve davranışlarının temelini oluşturmasında önemli rol oynar. Toplumların tarihleri, değerleri, inançları, sosyokültürel normları, gelenek ve görenekleri, sosyolojik bir bağlamda kültürel oluşumların en güçlü belirleyicileridir. Açıklık, güven, işbirlikçi eğilimler, insanlarla etkileşim yeteneği, uzlaşma, otoriter tutumlar, dini ve gelenekçi farkındalık ve özveri gibi özellikler de tamamen kültüre dayalı faktörlerdir.

Yöneticiler, özellikle üst düzey yöneticiler, örgüt kültürünün oluşmasında büyük katkı sağlarlar. Üst kademedeki yönetimin değer vermediği bir değer veya norm, organizasyona kolayca giremez. Üst yöneticilerin beğendiği değer ve normların yayılması kolaydır. Bu amaçla üst yöneticiler, iletişimini kontrol etmekten ödül ve ceza sistemini işletmeye kadar birçok yöntem denemiştir. Bir organizasyonun kültürü üst düzey yöneticilerden ve diğer yöneticilerden bu kadar etkilendiğinde, bu kaçınılmaz olarak onların kişilik özelliklerini yansıtır. Bir örgütün kültürü, üst düzey yöneticinin ve onu takip eden diğer yöneticilerin kişilik özelliklerine göre nitelik kazanır. Üst yönetici ve onu takip eden diğer yöneticilerde davranış bozuklukları varsa, bu davranış bozuklukları etki derecesine bağlı olarak örgütün kültürünü de sağlıksız hale getirebilir (Şimşek, 2014).

İş organizasyonları, ulusal kültürün alt birimleridir. Her organizasyonun amaçları, hedefleri ve bunlara ulaşılmasını sağlayan kaynakları ve faaliyetleri vardır. Bunlar, güçlü ve farklı ulusal kültürel özelliklerin etkisi altında oluşsa da her örgütün kendi durumuna göre farklı özellikleri vardır. İş örgütleri, ülkenin genel kültürel

yapısından farklılaşan yönleri nedeniyle alt kültürler olarak nitelendirilmektedir. Ulusal kültürün etkisi, örgütler arasında bir benzerlik kaynağıdır. Yönetim davranışının en önemli itici güçlerinden biri kültürdür. Yönetim faaliyetlerinin açık bir sistem olduğu gerçeği, sistem yaklaşımıyla değerlendirildiğinde dikkat çekicidir. Yönetici, örgütün çıkarlarını, amaçlarını, misyonunu ve hedeflerini dikkate alarak dış uyaranlara yanıt olarak kararlar verir ve kararları aracılığıyla çevreyi ve çalışanları iş amaçları doğrultusunda etkiler.

Bir kurumun işleyişinden, yöneticinin itibarı ve sosyal statüsünden ya da sosyal, grup veya organizasyonel davranış başlatma yeteneğinden, yönlendirme, başkalarının çabalarını organize etme ve kontrol etme yeteneğinden sorumlu olmak büyük bir bilgi birikimi gerektirir. Bu birikimi sadece öğrenilen bilgilerin toplamı olarak düşünmek yanlış olur. Yönetim sürecinin farklı yönlerini ifade etmek için; karizma, gelenek ve yasal otoritenin birleşimi genellikle üçünün farklı kombinasyonlarında kendini gösterir. Bununla birlikte, karizmatik otorite, iyi eğitilmiş bir uzman işleviyle de birleştirilebilir. Yönetim olgusu, bir bütün olarak ele alındığında uzmanlık, yetenek, kültür vb. farklı yönetim süreçleri ile karşılaşılmaktadır.

İnanç geliştirme teorisi, 1970'lerin sonlarında J. Fowler'ın psikolojideki yapısalci geleneği bir dizi teolojik varsayımla birleştirerek başlattığı çalışma nedeniyle Kuzey Amerika'da yeni bir inanç modeli geliştirmek için ortaya çıkmıştır. İnanç geliştirme teorisinde tanımlandığı şekliyle "inanç" kavramı, yalnızca doğduğu Hıristiyan geleneğinde mevcut değildir; tarif edildiği şekilde diğer inanç geleneklerine uygulanabilir olmasına rağmen, Müslüman toplumlar hakkında çok az araştırma yapılmıştır. Teorinin 1970'lerin sonlarında şekillenmeye başladığı göz önüne alındığında, 25 yıllık süreçte İslamiyet'le ilgili neden belirgin bir literatür olmadığı sorgulanmalıdır. Bunun bazı olası nedenleri önerilebilir: Birincisi, inancın tanımı, Fowler'ın sosyal bilimlerden geliştirilen çeşitli seküler teorilerinden kavramlar ödünç alabilir. İkincisi, inanç geliştirme teorisi, Fowler'ın teorisinde; metodist din adamlarının geçmişi, güçlü bir şekilde algılanabilir dini ifadeye sahip olması ve içerik olarak Hıristiyanlığa yer vermesi nedeniyle benimsenmemiş olabilir. Din psikolojisinin, büyük ölçüde sosyal bilimlere özgü ampirik değerlere dayandığı düşünüldüğünde, bir çalışmanın bilimsel değerinin kişiden ve onun zorunlu tarihsel bağlamından bağımsız olması mümkün değildir (Ok, 2005).

Dini ritüeller, insan ruhunu belirli bir düzeme hareket etmeye yönlendirerek bilinmeyene karşı duyulan korkuyu en aza indirmeye yardımcı olur. Bu ritüellerin amacı, korku yaratan faktöre karşı periyodik olarak tekrarlamak, olayla ilgili kötü bir duyguyu olumluya dönüştürmek için kendi eylemlerinde ortaya çıkan korkuyu sindirmeye çalışmaktır. Toplumun, mitlerin tekrarıyla yenilediğine ve ritüellerin mitsel unsurlarını ve kökenlerinin etkisini kaybetmediğine inanılır (Abdurrezzak, 2021). Beslenme, barınma, üreme, uyku gibi temel ihtiyaçların yanı sıra insanların tehlike durumlarına karşı tepkileri de zaman içinde değişebilmektedir. İlkel insanların, hastalığın nedenini kötü ruhların vücuda girmesine bağlamaları ve sel gibi doğal afetlerin yaratıcının gazabını göstermesine inanmaları bu konuda örnek teşkil edebilir. Dolayısıyla; korku, kaygı, belirsizlik, şüphe, açlık gibi bazı duygu ve durumlarda, iman duygusu insan için bir ihtiyaç olma özelliği ile belirmektedir. Hançerlioğlu'na göre inanç, "dış dünyayı anlamanın, zihinde oluşan bir anlayışın sonucudur" ve inanç, insanın kendi iç dünyasıyla kurmaya çalıştığı bağıllık olarak yorumlanabilir. Kişi, bilişsel ve davranışsal olarak inançlarına göre şekillenmeye ve yaşamını buna göre düzenlemeye başlar. Sosyal, ekonomik veya psikolojik sorunlarda koruyucu, etkileyici ve yıkıcı kabul edilen yerlilerin uygulamaları bilim çağında ve "Semitik" dinin kabulünden sonra da devam etmiştir. İşlevsel bağlamda halk inanç ve uygulamalarının insan yaşamında gelişen davranış kalıplarını ve yerel inanç sistemlerini oluşturduğu söylenebilir.

Etkili ve sağlıklı bir bireysel yapı oluşturmak, bireyin her yönden psikolojik sağlığına bağlıdır. Kişilik algısı, birey için önemli faktörlerden biridir ve bireyin psikolojik sağlığını etkiler. Bireyin kendisine bakış açısı fizyolojik sistemini de etkiler. Fizyolojik sistem olumsuz etkilenirse, bireyin psikolojik yaşamının da olumsuz etkilendiği açıktır. Kişilik algısı, yaşamın her aşamasında çok önemlidir ve bireyin kendini her yönden sağlıklı hissetmesinde belirleyici bir faktördür (Uzun, 2020).

Günümüzde kamu hizmetleri ve özel sektörün çeşitlenmesi ile beraber sosyal, siyasal ve ekonomik olarak değişimlerin hızlı bir şekilde yaşanması sonucunda, yönetici ve yöneticilik anlayışları yeniden değerlendirilme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Yöneticinin davranışları ve tavırları, yönetim anlayışları toplum tarafından sorgulanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla çoğu zaman onların sorunlarının veya başarılarının ne durumda olduğu da toplum tarafından incelenen konular arasında

yerini almaktadır. Toplumsal gelişmelerle beraber aynı zamanda yozlaşmalar da yöneticilerin davranışlarını ve yöneticilik anlayışlarını ortaya çıkarmaktadır (Bulut ve Bakan, 2005).

Yönetici kavramı insanlık tarihi boyunca var olan, 1920'lerin başından itibaren bilime konu olmuş ve birçok farklı şekilde tanımlanmış çok eski bir kavramdır. Öyle ki sadece 20. yüzyılda 5.000'den fazla araştırma yapılmış ve 350'den fazla yöneticilik ve liderlik tanımı önerilmiştir. Pek çok tanım yapılmış olmasına rağmen bir fikir birliği tanımı ortaya çıkmamıştır. Tarih boyunca birbirinden farklı bilim adamları, yöneticiliğin tanımını farklı şekillerde yapmıştır. Duruma, zamana ve koşullara göre kültürel farklılıklardan etkilenen farklı yönetici türlerinin ortaya çıktığı görülebilir, ancak değişen tek şey yöneticiliğin kapsamı ve algısıdır (Bakan ve Büyükbeşe, 2010). Toplum sürekli değişmekte ve gelişmekte olduğundan etkili yöneticilik tarzları ve davranışları zamanla etkinliğini yitirebilmekte ve yeni yönetici tarzlarını ortaya çıkarabilmektedir.

Davis'e göre (1988) yönetici, insanları belirlenmiş bir hedefe doğru yönlendirmeye ikna eden kişidir. Rost (1991) ise; yöneticiyi, ortak hedeflere dayalı gerçek dönüşüm elde etmek isteyen kişiler arasındaki etkileşimli süreci idare edebilme kabiliyetine sahip bir kişi olarak tanımlar. Aynı zamanda yönetici, insanların davranışlarını istediği şekilde etkileyen, yol gösteren, ilham veren, öğreten, geleceği öngören, emir veren ve yön gösteren, birlikte çalıştığı kişilerin davranışlarını zamanında sezen yaratıcı kişidir (Bakan ve Büyükbeşe, 2010).

İbn Haldun ve Farabi, "Yöneticiler erdemliyse vatandaşlar da erdemli olur" demiştir. Birçok düşünür erdemın nefsin malı olduğunu, nefsin arınması gerektiğini ve nefsin terbiye edilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Yıldırım ve Fidan, 2020). Yöneticiler sorumluluklarını, yükümlülüklerini, yaşam amacını ve insan haklarını bilen bilinçli insanlardan oluşuyorsa, toplumun mutluluk, gelişme, refah ve toplum açısından gelişeceği durumu da söz konusudur. Doğu ve Batı kültürlerinde düşünürlerin, bilim adamlarının ve politikacıların yönetim kavramı üzerine çeşitli eserler kaleme aldıkları bilinmektedir. Bu eserlerin ortaya çıkmasında o zamanki ekonomik ve sosyal koşulların etkili olduğu görülmektedir. Bu süreçler, farklı bölgelerde farklı gelişme düzeyleri göstermektedir. Yönetime özgü fikirlerin Doğu dünyasında daha merkezi bir

şekilde gerçekleştirildiği, Batı dünyasında ise feodalizm şeklinde tezahür ettiği söylenmektedir (Köktürk, 2011).

21. yüzyılda şirketler, okullar ve işletmeler, yalnızca günlük yönetim süreçlerine odaklanan değil, aynı zamanda iyileştirme yeteneğine de sahip olan “özel yöneticilere” ihtiyaç duymaktadır (Miller, 2013). Bu yöneticilerden değişime yanıt vermeleri, gerektiğinde inisiyatif almaları, fırsatlara ve zorluklara yanıt vermeleri beklenir (Oplatka, 2006). Ayrıca yöneticiler, öğrenme ve öğretme sürecini etkilemekte ve örgütlerde insan kaynaklarının motivasyonu, bağlılığı ve geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Leithwood, Harris ve Hopkins, 2008). Yöneticilik; liderlik, finansal uzmanlık ve halkla ilişkiler gibi birden fazla rol gerektiren bir görev olarak sunulmaktadır (Onguko, Abdalla ve Weber, 2008). Branch ve diğerleri (2013) dinamik ve yetenekli yöneticilerin yüksek kaliteli işletmelerin önemli bir bileşeni olduğunu savunmaktadır. Tüm bu ifadelerden hareketle işletmelerin ve diğer yerlerin başarısında yöneticilerin yerinin çok önemli olduğu söylenebilir (Savaş, 2019).

Yönetim konusu, sağlık ve özellikle COVID-19 alanında değerlendirildiğinde, tüm ülkeleri etkileyen pandemide, yöneticilerin şirketleri yönetme esasına nasıl etki ettiği de ele alınması gereken unsurlar arasında belirmektedir.

COVID-19 pandemisinin ardından, ülkelerin kendilerini felaket senaryolarına hazırlaması gerektiği açıktır. Hızlı ve etkin kriz yönetimi için ülkelerdeki ve kurumlardaki uygun mekanizmaları oluşturmayı sağlamak yöneticilerin sorumluluğundadır (Akıncı, 2020). Ülkeler ve her kademedeki yöneticiler, COVID-19 salgını sırasında oluşabilecek zararları en aza indirmek için belirsizlik şartlarında mümkün olan en kısa zamanda kararlar almaya çalışmıştır. Fakat, her kararın en yüksek faydayı sağlayacağı konusu tartışmalıdır. İçerisinde fazlaca belirsizlik barındıran bu süreci yönetmek ancak, üst düzey bir yöneticilik becerisi ile mümkün olabilmektedir. Beklenmeyen böyle bir durum karşısında, uluslar ve uluslararası boyutta yöneticiliğin ne kadar önemli bir meslek alanı olduğu bir kez daha gözler önüne serilmiştir. Risk alma, geleceği öngörebilmeye çalışma, bireysel sağlık sorunları, sosyalleşememe ve ölüm korkusu gibi duygular ve durumlar yaşarken, sürecin tüm bileşenlerini hedeflere kanalize edebilme zor bir süreci oluşturmaktadır. Bu bağlamda, yönetim, yöneticilik ve dahi uluslararası boyutlardaki yönetsel istişareler önem kazanmıştır. Bu ise, yöneticiliğin küresel boyutuna çarpıcı bir şekilde

dikkat çekmiştir. Böylesine önemli bir toplumsal ve mesleki alanı oluşturan yönetim konusunu ve yöneten kişinin özelliklerini Yaradan'dan insana yansıyanlar bağlamında ortaya koymak önem kazanmıştır.

İslam tarihine bakıldığında Yusuf Has Hacib, Gazâlî, Nizâmü'l-Mülk, El-Maverdî ve daha birçok düşünürün mevcut yönetim ile ilgili olarak mücadelesini sürdürülebilir kıldıkları, fikirlerini de eserlerinde ele aldıkları görülür (Yüksel, 2009). Bu çalışmalar yeni nesiller için yol gösterici olmuş ve geçmiş deneyimlerle gelecek tasarımlara katkı sağlamıştır. Bugünü anlamak için yöneticilerin geçmişi anlaması gerekir. Tarihsel bilgi ile kazanılan öngörü sayesinde mevcut duruma mantıklı bir çerçeve içerisinde bakılabileceği söylenmektedir (Cora, 2016). Bu sayede yöneticiler geçmişi bilir ve geleceğe yönelik daha rasyonel ve mantıklı bir vizyon geliştirebilirler. Bunun yanı sıra ise yöneticilerin sahip olduğu Allah esmaları, ele alındığında, yaratıcının insanlara ilham vermesi ile beraber her kademedede bir bütünlük oluşturulabilir.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin eserleri tüm toplumlarda insanlar üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin eserlerinde insan ve madde arasındaki ilişkinin kaçınılmaz olduğu, maddenin bir amaç değil bir araç olarak görülmesinin önemli olduğu ve insanların bu aracı bilinçlerini yükseltmek için kullanmaları gerektiği yer almaktadır (Yıldırım ve Fidan, 2020). Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, insanı insan yapan değerleri hatırlatmakta, insanları ve oluşturdukları toplumları geliştirmek için reçetesini bu alanda sunmaktadır. Ayrıca, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin insanların içerisinde buldukları durumlardan ziyade, o durumun nasıl algılandığı üzerinde durduğu yapılan çalışmalarda görülmektedir.

Olgun insanlarda kibir, öfke, açgözlülük ve kıskançlığın olmaması gerektiğini defalarca vurgulayan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî; aynı zamanda kendi eserlerinde, insanlar arasında ve oluşturdukları toplumlarda hoşgörü ve sevgiyi öne çıkarmaktadır (Yıldırım ve Fidan, 2020). Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, dünyada "hoşgörü sembolü" olarak bilinir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin elbette hoşgörülü olmayı seçmediği durumlar da vardır. Allah'a ve son peygamberi olan Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sünnetlerine karşı bir müsamahası söz konusu değildir. Buna aksi durumları eleştirmekte ve hatta kınamaktadır. Dolayısıyla Allah'a ve son peygamberi olan Hz.

Muhammed (s.a.v.)'e karşı bağlılığın değer kazanması ve bu bağlılığın ölümsüz olması gerektiğini vurgulayarak bunun “inanırları yücelteceğini” belirtmektedir.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî 'nin eserlerinde ele aldığı adalet, kural, taklit, bilgi, doğruluk, sebep-sonuç, işbirliği, duyarlılık, erdem, ceza, karar verme, sosyal sorumluluk, duygusal zeka, kibir, tutum, inanç, sorumluluk, danışmanlık, kanıt, ortaklık, stratejik davranış, başarı, güç, muhakeme, ödül, tevazu, çözüm odaklılık, dedikodu, şükran, pişmanlık, sosyal ilişkiler, erdem, kişisel gelişim, hırs, gurur, anlaşma, umut, öz, şüphe, iletişim, karşılaştırma, dikkat, sabır, kıskançlık, dürüst ticaret, kariyer planlaması, iş, kuruntu, iş ahlakı, gizlilik, cesaret, öğüt, yenilik, hediye verme, bağışlama, gelişme, sadakat, amaç, yönetim, ahlak, hayal gücü, anlayış, yasaklama niyeti, övgü vb. kavramlar; erdemli bir toplum için tüm sınıfların dikkate alması ve davranışa dönüştürmesi gereken kavramlardır. Yöneticilerin ve iş adamlarının bu kavramlara değer verdikleri ve yaşamlarına dâhil ettikleri yadsınamaz bir gerçek olarak hayatımızda yer almaktadır (Yıldıran ve Fidan, 2020).

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin düşünceleri ele alındığında, insanlarla ilgili en orijinal açıklamaların yine tasavvufî bir tefekkür içerisinde gündeme getirildiği söylenebilir (Erginli, 2008). İnsanlar, dünya üzerinde kendi hakkında düşünce üretebilen ve dolayısıyla bunu yorumlayabilen tek varlık olarak bilinmektedir (Erginli, 2008). Muhyiddin İbnü'l-Arabî, tasavvufu sistematik bir şekilde ele almaktadır. Burada insanlara olan bakış açısının varlık düşüncesinden ayrılması pek mümkün bir durum değildir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin yöneticilik vasfı ile ilgili olarak düşüncelerine bakıldığında Hz. Adem'i ele aldığı görülebilir.

Hz. Âdem, insanı rûhâniyyât âleminde bir ilk olmakla beraber, aynı zamanda âlemin de ilk babasıdır (Erginli, 2008). Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Hz. Âdem ile ilgili olarak 3 temel kavramı ele alır. Bunlardan ilki, varlık düşüncesinin bir görünümü şeklinde onun diğer varlıklardan farklı olarak Allah'ın tüm isimlerini ve sıfatlarını toplaması ve bunları yansıtmaları ile bilinen cem'iyet, ikincisi, insanın kendini fark etmesi ile beraber, bir varlık ve bilgi çerçevesinde âlemdeki merkezi konumunun olduğu berzahiyet ve son olarak üçüncüsü ise insanların bu varlık ve bilgi durumlarının gerektirdiği doğrultuda yeryüzünde ahlâki ilkelere dayalı olarak tasarruf etmesi esasına işaret eden hilâfet kavramları ile bütünleşmesidir (Erginli, 2008).

Allah tarafından, Hz. Âdem'e melekler aracılığıyla isimlerinin öğretilmesi, meleklerle de Hz. Âdem'e secde emrinin verilmesi konuları bağlamında birtakım durumlar ele alınabilir. Genel olarak secde, tabiat olaylarını idare eden meleklerin ve diğer tabiat kuvvetleri ile beraber Hz. Âdem'in ve onun neslinin emrine verilmesi ile yorumlanabilir (Erginli, 2008). Muhyiddin İbnü'l-Arabî ise yalnızca tabiatın değil, aynı zamanda tabiatüstü meselelerle beraber bilgilerin de Hz. Âdem'e verildiğini ve bununla beraber halifenin hizmetine sunulduğunu kabul etmektedir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, insanların âlemde yönetici etkisini ruhun beden üzerinde olan yönetici etkisine benzetir. Dolayısıyla insanlar ve âlemin özdeş görülmüş olduğu düşünüldüğü zaman insan-ı kâmilin âlemde olan hâkimiyeti de maddî boyutlar ile sınırlı değildir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin düşüncesinden bakıldığında bu insanlar, Allah'ın her türlü tecellisini bir bütün olarak yansıtırken, aynı zamanda Allah'ın yeryüzünde olan iki eli olma hakkına da sahiptirler (Erginli, 2008). Bu bağlamda, yöneticilerin taşınması gereken kişilik özelliklerini, psikolojik niteliklerini ve davranışlarını; aynı zamanda onların hangi Esmâü'l-hüsna terkiplerinden oluştuklarını dünyaya mal olmuş iki büyük sufi olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile Muhyiddin İbnü'l-Arabî eserleri ve bakış açılarıyla ele almak oldukça önemli görülebilir. Bu bağlamda; konu, temele kültüre dayalı psikoloji akımı alınarak; insanın ve yöneticinin psikolojik nitelikleri, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî bakış açıları, Yaradandan insana yansıyan Allah Esmâü'l-hüsna'ları ve yöneticideki yansımalar çerçevesinde bütünsel olarak örülmüştür. Aynı zamanda, başta Jung olmak üzere psikolojiye büyük katkılar sunan kuramcılarının bakış açılarıyla da bilgiler sağlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. ARAŞTIRMA PROBLEMİ

Paleolitik çağda avcı-toplayıcılara dayalı ortak yaşam biçimi sona ererken, tarıma dayalı yeni bir uygarlık ve hayvancılığa dayalı bir göçebe kültürü gelişmiştir. O zamandan beri, iki farklı kültür, ayrı yönetim yöntemleri geliştirmeye başlamıştır. Bu yönetim yöntemleri insanın toplumsal yaşamında ortaya çıkan sorunlarına çözüm bulmaya yönelik olsa da benzer ve farklı yönleri vardır (Eliade, 2018).

Yerleşik ve göçebe olarak tanımlanan insan grupları, yemek yeme alışkanlıklarından, tanrıların tasavvurlarına ve önceliklerine kadar birçok kültürel farklılığa sahiptir. Yerleşik bir toplumun önceliği tarımsal üretimin devamlılığını sağlamak iken, göçebe bir toplumun önceliği topluluğu korumaktır. Bununla birlikte, her iki toplumda da, birincil görev karmaşayı ortadan kaldırmak ve düzeni sağlamak olduğundan, yöneticilerin varlığı zorunludur. İlk hükümdarın eski Türk toplumunda en iyi savaşçı olduğuna inanılırken, istikrarlı bir yaşam süren Mezopotamya toplumunda durum daha karmaşıktır. Sonuç olarak, her iki toplumda da düzeni sağlayan ve meşruiyetlerini haklı çıkarmak için ilahi yakınlığı kullanan krallar ve hanlar ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılda kabul edilen laik devlet anlayışından önce birçok toplumda olduğu gibi eski Türk ve Mezopotamya toplumlarında da siyasi egemenliğin kaynağının ilahi kökenlere dayandığına inanılmıştır.

Eski toplumların bu tanrısal kökene ilişkin anlayışları, her toplumun yaşayış biçimine ve inançlarına göre değişiklik göstermiştir. Dolayısıyla her toplumun yönetim anlayışını açıklayacak tek bir model üretmek mümkün değildir. Hatta bazı toplumlarda inanç temelli kabul, bazılarında bulunmaz. Bu farklılıklar ya da benzerlikler ilahi kökenli siyasi egemenlik kavramları üzerine temellenir. Tarih boyunca din adamları, kralların kılıca itaatini inançla sürdürmüştür. Bir sonraki adım, yönetilenleri, kralın kendisinin Tanrı tarafından gönderildiğine ikna etmek ve böylece hükümdarın tartışmasız mutlak bir hakimiyet konumuna gelmesini sağlamaktır (Botero, 1995).

Tarihsel olarak kralları kutsamanın amacının insanları daha yönetilebilir kılmak olduğu bilinmektedir. Kral daha kutsal hale geldikçe ve yönetilenlerin itaati arttıkça, yöneticilerin verdiği emirler ve uygulamaları daha tartışılmaz hale gelmiştir. İsimleri

veya unvanları ne olursa olsun, ilahi hükümdarlar kendi halkları adına değil, Tanrı veya tanrılar adına hükmettiklerini iddia ederler. Ancak, eski Türklerde Mezopotamya'dan farklı olarak hükümdarların tanrılara açıklama yaptığına dair bir kayıt yoktur.

Mezopotamya toplumunun ilk günlerinden beri tanrılar tarafından seçilen ve kutsanan krallar, emirlerini ve eylemlerini tanrılara bildireceklerine inanmışlardır. Aslında daha sonra gelenek haline gelen yıllık mührün de ana nedeni budur. Özellikle Asur kralları yıllık seferlerinin ganimetlerini yıllıklarına yazmışlar ve kral olarak tanrılara karşı sorumluluklarını yerine getirdiklerini beyan etmişlerdir.

Eski Türk toplumu ile Mezopotamya halkının her ikisinde de üretime dayalı bir yaşam biçimi mevcuttu. Yerleşik toplumları yönetmenin ve hareketli nüfus dinamiklerini yönetmenin farklı yaklaşımlar gerektirdiği kabul edilmelidir. Her şeyden önce, yerleşik bir yaşam süren insanlar sürekli kontrol altına alınırken, göçebe bir yaşam süren insanlar kendilerini sürekli olarak doğanın tehditlerinden korumak zorunda oldukları için daha özgür ve daha isyankar olabilmektedir. Yani; istikrarlı toplumlarda bir kral öldüğünde veya öldürüldüğünde yenisi beklenirken, göçebe toplumlarda insanlar ait oldukları grupla yeni bir han adayını desteklerler. Bu doğal tepki, yerleşik krallıkların daha uzun süre ayakta kalmasına izin verirken, göçebe yaşama dayalı topluluklarda ulusun yaratılmasına veya yok edilmesine yol açmıştır.

Yerleşik hayatın organize bir hayat gerektirdiği genel olarak kabul edilirken, göçebe hayatın devamlılığının daha güçlü idari yapılar gerektirdiği de göz ardı edilmemelidir. Yerleşik şehirlerin sakinleri birbirlerini her zaman görebildikleri için sosyal inançlar insanlar üzerinde daha fazla baskı oluştururken, geniş ölçüde ayrılmış insanlar arasındaki inançlar birlikte hareket eden grupların egemenliğindedir. Bu, eski Türk toplumunda daha bireysel inançlara yol açmış olabilirken, Mezopotamya toplumunda daha kolektif bir inanç sisteminin gelişmesine de yol açmıştır. Tapınaklar, bu ortak inancın en açık şekilde görüldüğü yerlerdir. Mezopotamya'nın merkezindeki tapınak ilk yönetim merkeziydi. Sonraki dönemlerde tapınaklardan bağımsız saray kavramı gelişse de yönetimde tapınakların etkisi hiç azalmamıştır. Eski Türklerde tapınak yapısı olmadığı için kutsallığın tanrılardan doğrudan hanlara verildiğine, Mezopotamya'da kralın kutsallığının tapınaklar aracılığıyla sağlandığına inanılmıştır.

Mezopotamya'da krallar, siyaseti dini yapılar içinde kurumsallaştırarak kendilerini farklılaştırmışlardır. Kurumsallaşmış dini otorite olarak tanımlanabilecek krallık yönetiminin devamlılığı, bürokraside önceden yetişmiş kişilerin görevlendirilmesiyle sağlanmıştır. Eski Türklerde ise Hanlar kendilerine en yakın olanları uygun gördükleri işleri yapmaları için hükmettikleri topraklarda görevlendirmişlerdir. Yani; Mezopotamya'da yazılı bürokrasi işlerken, Eski Türklerin yönetim tarzı sözlü emirlerin devamlılığını kazanmıştır. Mezopotamya'daki eski Türkler hanlarla idari bir bağlılık hissederken, halk daha çok yaşadıkları bölgeye hakimiyet sağlayan krallığa ve bölgeyi yöneten krala bağlılık duymuştur.

Yöneticilerin asıl amacının; yönetilenlerde itaat ve sadakat sağlamak olduğu düşünüldüğünde, yöneticilerin her bakımdan üstün düzeyde olması beklenir. Bunu sağlamak için eski Türk toplumu ve Mezopotamya'da hükümdarların ilahi olarak seçilmiş olduğuna inanılmasının yanı sıra erdemli, bilgili, güçlü ve dindar olduklarından bahsedilir. Mezopotamya'da krallar, mitolojide insanüstü güç kazanan kutsallıkları sayesinde kahraman olmuşlardır.

Eski Türk toplumunda Oğuz Kağan gibi kahraman olarak tasvir edilen şahsiyetler varken, hiçbir hanın Tanrı mertebesine yükseldiğinden bahsedilmemiştir. Bunun temelinde; bahsi geçen iki toplumdaki farklı Tanrı algıları ve yönetim anlayışlarındaki özgünlük yatmaktadır. Mezopotamya'nın tanrılaştırılmış kralları tartışmasız bir şey teklif ederken, eski Türklerin hanları, kutsal enerjiyi tanrılara adanmak adına halkın iyiliği için çalışmakla görevlendirilmiştir. Ancak Mezopotamya'da krallar tüm emirlere rağmen tanrılara ve toplumsal beklentilere bağlı oldukları için sorumsuz davranamazlardı. Mezopotamya krallarının kutsallığı ile eski Türklerin Kut'u arasındaki bir diğer önemli fark da savaştır. Mezopotamya savaşı kutsal bir niteliğe sahipken eski Türklerde böyle bir inanış yoktu. Bu durumun Mezopotamya krallarının savaşa ilahi bir boyut kazandırarak ordularına komuta etme amacından kaynaklandığına inanılmaktadır.

Mezopotamya'da tanrıların emirlerine uymadığı iddia edilen kralların tanrıların isteği üzerine tahttan indiklerine inanılırken, eski Türklerde savaşta mağlup olan Han'ın Kut'u kaybettiğine inanılmıştır (Yıldırım, 2020). Etkileyici bir sosyal ve psikolojik fenomen olarak liderlik, coğrafya, kültür ve milliyetten bağımsız olarak tüm toplumlarda ortaya çıkmıştır. Antik Çin ve Yunanistan'ın liderleri tavsiye alabilen

filozoflar olarak görülmüşlerdir. Bununla beraber Mısırlılar liderlerine belirli ilahi nitelikler atfetmişlerdir. Ayrıca; Homer ve Machiavelli gibi ünlü yazarlar başarılı liderlerin zekice ve dahiyane stratejileri olduğunu belirtmişlerdir (Uğurluoğlu ve Çelik, 2009).

20. yüzyılda yöneticilik bilimsel araştırmaların konusu olmaya başlamıştır. Lider etkinliğinin belirleyicileri pek çok araştırmanın merkezinde yer almıştır. Sosyal bilimciler; liderlerin takipçileri ve ulaşılabilecek grup hedeflerini nasıl etkilediğini belirleyen özellikleri, yetenekleri, davranışları, güç kaynaklarını ve durumsal koşulları keşfetmeye çalışmışlardır (Yukl, 2002). Yöneticilik, diğer birçok konudan daha fazla, hakkında yazılan, araştırılan ve tartışılan bir konudur ve uzun süre de bu önemi gündemde olacaktır (Luthans, 1981). Binlerce çalışma, yöneticiliğin ne olduğu ya da olmadığı konusunda önemli bilgiler sağlamıştır, ancak hala birçok bilinmeyen vardır (Ivancevich ve Matteson, 2002).

Yöneticilikle ilgili çalışmalar incelendiğinde konunun psikoloji bilimi açısından oldukça ilgi çekici olduğu görülmektedir. Karar almanın başarısı veya başarısızlığı yöneticilikle ilgilidir ve yöneticilik, insan toplumunda büyük bir değere sahiptir. Araştırmalar, yöneticiliğin doğasının ve kalitesinin geliştirilebileceğini göstermektedir. Bu olasılık, yöneticiliği incelemek için en önemli nedeni oluşturmaktadır. Küresel boyutta yaşanan ve insanı yönetmeyi ilgilendiren (örneğin pandemi, terör ve savaşlar, göçler v.b. gibi) tüm alanlar ulusal ve uluslararası boyutlardaki yöneticilerin becerilerini ve niteliklerini dikkate değer biçimde öne çıkarmıştır. Bu kadar önemli bir konuyu; Allah'tan insana yansıyan Esmâü'l-hüsnâ'lar bağlamında, psikoloji alanında kültüre dayalı bir zemin üzerinde ele almak oldukça önemlidir.

Allah'a iman, O'nun farz olan, zatı kusurlu sıfatlardan muaf olan mükemmel sıfatlarına bilinçli olarak inanmak demektir. Kendisini bize adı ve özellikleriyle tanıtmakla beraber, bu yüzden O'nu isimleriyle tanımamızı istemiştir. (Sâlimî, 2017) Allah'ın bütün sıfatları, zatı gibi ebedi ve ezelidir. Nitelikleri, diğer canlı varlıklara bahsettikleri ile aynı değildir. Tevhîd itikadı (inancı) üç ana esas üzerine kurulmuştur: "Nefs'te Tevhid", "Sıfatta Tevhid" ve "İlahi Resullerde Tevhid" şeklindedir. Ahirete iman, imanın temellerinden biridir. Ahiret, ilahiyatın en önemli üçüncü alanıdır. Kelamcılar, iman esaslarını "icmâlî" ve "tafsîlî" olarak ve üçlü bir sistemle "Usûlü's-

Selâse" olarak tasnif etmektedirler. "Temel" anlamındaki aslı çoğulu, "usûl" kelimesi ile "üç" anlamına gelen ve "İslam akidesinin üç temel ilkesi" anlamına gelen "selâse" kelimesinin birleşimidir. Bunlar ilahiyat, nübüvvet ve ahiret temalarıdır (Topaloğlu-Çelebi, 2010). Sam'iyât ilkesi, sem', yayma ve vahiy yoluyla edinilen bir konudur. Sem'iyâ esas olarak ahiret ile ilgilenir, ancak sem'iyâ, nübüvvet, bir iletişim veya vaaz etme süreci ile bilinir (Gölcük-Toprak, 2016). İnsan doğasında bulunan özelliklerden biri de adalet duygusudur. Dünyada meydana gelen haksızlıklara tanık olan ve bundan rahatsız olan herkes, mutlak adaletli büyük bir ilahi mahkemenin kurulmasına inanmak, hesabını vermek ve adaleti sağlamak ister (Toprak, 2015). Konuyla ilgili olarak yöneticilerin vasıfları arasında Allah'ın isimlerinden feyz alınması, Allah'ın kullarını yeryüzünde kendi sıfatları ile eğitmesi ile bütünleştirilebilir. Bu çalışmada yöneticilerin psikolojik nitelikleri Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî bakış açıları ile Allah esmaları bağlamında değerlendirilmiştir. Bu tez çalışmasında konu belirlenirken kültüre dayalı psikoloji akımına hizmet edecek bir anlayış üzerinden yola çıkılmış ve aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Allah esmalarının yöneticilikle ilgili özellikleri nelerdir?
2. Allah esmalarının insanlardaki yansımaları nasıldır?
3. Yöneticilerdeki Allah esmalarının psikoloji kavramlarıyla ele alınıp ortaya konulması nasıldır?
4. Yöneticilerin, Allah esmalarına göre sahip olduğu nitelikler nelerdir?
5. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye göre yöneticilerin vasıfları nelerdir?
6. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre yönetici vasıfları nelerdir?
7. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin yöneticilerle ilgili ortak fikirleri nelerdir?

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmada, yöneticilerin sahip olduğu psikolojik niteliklerin Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî bakış açıları ile Allah esmaları bağlamında değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Yöneticilerin sahip olduğu Allah esmaları; Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî bağlamında ele

alınırken, yönetici, kişiler arasındaki ilişkilerle birlikte buna ilişkin beklentileri de organize eden bir yapı olarak incelenmiştir. İslam kültüründen hareketle yöneticilerin sahip olması gereken liderlik vasıfları üzerinde durulmuştur. Yapılan araştırma kapsamında konu, Psikoloji kuramcılarının yaklaşımları ve psikoloji kavramlarıyla da ayrıntılı değerlendirilmiştir.

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Yöneticilikle ilgili literatürde yer alan çalışmalar, makaleler ve kitaplar araştırıldığında, konunun psikoloji bilimi açısından oldukça ilgi çekici olduğu görülmüştür. Yöneticilik/Liderliğin bu kadar ilgi görmesinin temel nedeni, yönetim odağının en önemli unsuru olmasıdır. Günümüzde kurumsal karar almanın başarısı veya başarısızlığı yöneticilikle ilgilidir ve yöneticilik/liderliğe daha fazla önem verilmektedir. Yöneticilik, insan toplumunda büyük bir değere sahiptir. Yöneticilik ve liderlik ile ilgili araştırmaların ve benzeri çalışmaların kapsamı, konuya ne kadar önem verildiğinin mühim bir göstergesidir.

Araştırmalar, yöneticiliğin doğasının ve kalitesinin geliştirilebileceğini göstermektedir. Bu olasılık, yöneticiliği incelemek için en önemli nedeni oluşturmaktadır. Yöneticilik, genel olarak, başkalarının davranışlarını etkileme yeteneği olarak tanımlanır. Küreselleşen dünyada yöneticilik konuları; işletmeler dışında günlük yaşam akışında, toplumda, sivil toplum organizasyonlarında, toplum sağlığı ile ilgili tüm alanlarda hiç olmadığı kadar önemli hale gelmiştir. Küresel boyutta yaşanan ve insanı yönetmeyi ilgilendiren (örneğin pandemi, terör ve savaşlar, göçler v.b. gibi) tüm alanlar ulusal ve uluslararası boyutlardaki yöneticilerin becerilerini ve niteliklerini dikkate değer biçimde öne çıkarmıştır. Bu çalışmanın amacı; yöneticilerin sahip olduğu psikolojik niteliklerin Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî bakış açılarıyla Allah esmaları bağlamında ele alınmasıdır. Literatür incelendiğinde; psikoloji alanında kültüre dayalı bir zemin üzerinde bu konuda daha önceden yapılmış bir çalışma olmaması, bu çalışmayı önemli ve farklı kılmakta gelecek araştırmalar için bir başlangıç noktası oluşturmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de ve yurt dışında ileride yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı ve ışık tutacağı düşünülmektedir.

1.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada, yöntem olarak literatür taraması ile bilimsel çalışmalar ele alınmış, betimsel modelde sunulmuştur. Çalışmada, yöneticilerin sahip olduğu psikolojik nitelikler Allah esmaları ile Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî bakış açıları bağlamında değerlendirilirken, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin eserlerinden, görüşlerinden ve bu konu ile ilgili olan araŐtırmalardan yararlanılmıştır.

Yöneticilerin sahip olduğu psikolojik nitelikler; Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî bakış açıları ile Allah esmaları bağlamında ele alınırken, yönetici, kişiler arasındaki ilişkilerle birlikte buna ilişkin beklentileri de organize eden bir yapı olarak incelenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde; yönetici kavramı, sınıfı, sahip olması gereken özellikler ve yetenekler, kullandıkları güç kaynakları; Kur'ân-ı Kerîm ve İslam ile ilgili kaynaklar; Allah esmalarına genel bir bakış ele alınmıştır.

2.1. YÖNETİCİ KAVRAMI, SINIFI, SAHİP OLMASI GEREKEN ÖZELLİKLER VE YETENEKLER

2.1.1. Yönetici Kavramının Tanımı

Yönetici, “bir kurumda ya da bir örgütte, bir birimin veya bir hizmetin sorumlusu olan ve burada görev yapan, görevi ile ilgili rutin olarak ve belirli işlemlerin dışına taşan kararlar alan ve gözetim-denetim alanında bulunan üst düzey kişi” şeklinde tanımlanabilir (Bulut ve Bakan, 2005).

Yöneticilik tarihine bakıldığında insanlığı için büyük bir anlam taşıyan “yöneticilik” insanlığın başından itibaren varlığını sürdüren bir kavramdır. İnsanlığın başlangıcından beri insanlar birlikte yaşamış ve sürekli olarak bir liderin, önderin etrafında toplanmış ve hareket etmiştir. Birden fazla bilimsel alanın ilgi odağı haline gelen yöneticilik kavramı çeşitli dönemlerde farklı şekilde ele alınmış ve her araştırmacının farklı şekilde anlamlar atfetmesi sonucunda da ortaya net bir tanım koymak zor hale gelmiştir. Fakat son yüzyıl ile birlikte yöneticilik kavramına yönelik bilimsel araştırmalar hız kazanmış ve yeni tanımlamalar konulmaya başlanmıştır (Erkutlu, 2014).

En net haliyle yönetici, etkileyen insan olarak tanımlanabilmektedir (Erkutlu, 2014). Farabi ise yöneticiyi, başkaları tarafından emir almayan ve etkilenmeyen ama etrafındakileri etkileyebilen insan olarak nitelendirmektedir (Dural, 2002). Yönetici, başkaları tarafından etkilenmeyen yapması gerekenleri anlama becerisi olan, başkalarını kendi doğrusuna yöneltme becerisi olan ve yönlendirme yeteneğine sahip bireydir (Cihan, 2016). Diğer taraftan yönetici, risk almaktan kaçınmayan, özel becerilere sahip olduğu varsayılan, mevcut problemleri çözme becerisi olan ve anında kitleleri bu durumdan kurtarma yetisine sahip kişidir (Dural, 2002).

Appleby (1991) yöneticiyi, organizasyonun her seviyesindeki çalışanlar aracılığıyla hedeflere ulaşmayı sağlayan kişi olarak tanımlamaktadır. Bir kamu görevlisi açısından bakıldığında, kanun ve yönetmeliklerde yöneticinin net bir tanımı bulunmamaktadır. Yönetici kavramı genellikle lider kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Özellikle klasik düşünürler "yönetici" ve "lider" kavramlarını aynı anlamda kullanırlar ve her yöneticinin bir lider olduğunu kabul ederler (Bulut ve Bakan, 2005).

En önemli işlerden biri olan yöneticilik konusunda, bir grup insanın bir araya geldikten sonra düzenin sağlanması ile beraber içlerinden birini yönetici atamalarının zorunlu durumlardan biri olduğu kabul edilebilir. Genel olarak kaosu hüküm sürdüğü günümüz toplumlarında beklentiler; lider, öncü ve yönetici olarak atananların başarılı insanlar olması şeklindedir. Başarı, hayatta kalmanın ve sürdürülebilir kalkınmanın anahtarıdır (Mücevher ve Erdem, 2019).

İslami geleneğe göre yönetici konusu “Üç kişi olduğunuz zaman içinizden bir yönetici (imam) seçin” (Münâvî, Feyzû'l-Kadir, Nşr. Muhyiddin Abdülhamîd, Kahire, Nâşirin Girişi, I, 431) sözü bir hadisi şerifte belirtilir. TDK sözlüğüne göre ise “yönetmek” kavramı “bir kurum ya da kuruluşun yasalara, kurallara ve belli şartlara olan uygun şekli ile işlenmesi, idare etmek ve tedvir etmek” anlamlarına gelir (TDK, 2022). Bu bağlamda, yönetim davranışına ulaşmak için belirli kuralları bilmenin ve dikkate alınmanın önemi anlaşılabilir. Yönetilen boyutundaki ana aktörlerin insan olması, yöneticilerin/liderlerin, insanların makine olmadığını, duygu ve düşünceleri olduğunu dikkate alarak kurallarını bu çerçevede oluşturmasını ve uygulamasını gerektirmektedir. Bunun son derece karmaşık bir operasyon ve insanları Allah'ın halifesi (Allah'ın yeryüzündeki halifesi) olarak benimsemeden üstesinden gelinmesi zor bir işlem olduğunun farkına varılmaktadır (Rüzgar, 2020). İslam geleneği, yönetim davranışına gereken önemi vererek hükümdara doğru yolu gösterebilmek için Kur'ân-ı Kerîm ve peygamberlerin yönetim/liderlik nitelikleri üzerinden ideal bir yönetim yöntemi geliştirmiştir. Ayrıca İslami metinler tarandığında çok değerli din adamlarının yöneticilere altın öğütler verdiği görülmektedir.

İnsanların değer yargıları, içinde yaşadıkları toplumun ve ilişkilerin kabul görmüş olduğu değer yargılarından etkilenir. Yönetim açısından bakıldığında, bir kurumu yönetenler doğal olarak kendi değerlerinin, doğrularının ve önceliklerinin kurumda yer almasını isteyebilirler. Ancak kendi doğrularının kurumun, çalışanlarının ve toplumun gerçeğiyle çelişmemesine dikkat etmelidirler. Ayrıca bir organizasyonun uyması gereken kurallar ve düzenlemeler, kurum kültürü vb. faktörler yöneticilerin değerlerini tam olarak somutlaştırmasını engelleyebilir (Turan ve ark., 2005). Bu bağlamda;

1. Genel olarak, kişiler arası ilişkiler yöneticiler için önemlidir. Bu durum yöneticinin kişisel özelliklerine (yaş, cinsiyet, kıdem, eğitim alanı, idari unvan ve yurt dışı nitelikleri) göre farklılık göstermemektedir.
2. Yöneticiler iş hayatlarında maddi kazanç ve terfiyi ön planda tutmazlar, işlerini sevdikleri için yaparlar.
3. Yöneticiler, statüleri nedeniyle ayrıcalıklı olmaları gerektiğini düşünmezler, sosyal eşitliği tercih ederler.
4. Yöneticiler genel olarak hiyerarşik bir yapının gerekli olduğu konusunda hemfikir olsalar da, yaş değişkeni önemli bir fark yaratabilir. Kıdem arttıkça hiyerarşiye daha fazla önem verilmektedir.
5. Yöneticiler genellikle iş hayatında işbirliğini tercih ederler.
6. Yöneticiler, organizasyondaki çatışmaları uzlaşma yoluyla çözüme eğilimindedir. Bu nedenle insanlara hatalarını yüz yüze söylemek yerine ekibi bir arada tutmayı tercih ederler.
7. Yöneticiler genellikle merkezi yapıları onaylamazlar.
8. Yöneticiler grup üyelerine ve fikirlere değer verir.
9. Yöneticiler; uzlaşma, koruma ve eşitlik değerlerini benimserler.
10. Yöneticiler tek başlarına alınan kararları sağlıklı olarak algılayabilirler.
11. Yöneticiler genellikle yazılı kuralların bir organizasyon için önemli olduğuna inanırlar, çalışmalarını çalışanlara ayrıntılı ve yazılı olarak açıklama ihtiyacı hissederler.

Yukarıdaki sonuçlar, Hofstede'nin (1980) Türk yöneticilere özgü özellikler olarak tanımladığı değerleri (kişiler arası ilişkilere değer verme, kavgalardan, rekabetten ve öfkeden kaçınma) için geçerlidir.

Kur'ân-ı Kerîm, yönetim anlayışını ve yöneticilerin sahip olması gereken nitelikleri vurgulasa da doğrudan ve açık bir şekilde devlet yönetimini şart koşmaz. İdari emanet terimleri; devlet, imamet, hilafet, darülaceze, hakimiyet ve meliklik olmakla beraber, bu terimler fiilen bir yönetim şekli teşkil etmez veya sunmaz. Zira Kur'ân-ı Kerîm'in asıl amacı, Yüce Allah'ın birliğini ve niteliğini bildirmek, tanıtmak ve insanlara O'na hizmet etme sorumluluğunu öğretmektir. Kulluk görevlerinden biri de kişiler arası ilişkiler olduğu için Kur'ân-ı Kerîm, başkalarına zarar vermemek, sağlıklı bir karar verme süreci için birbirleriyle müzakere etmek, belirli bir görevde o görevi yapabilenleri yetkilendirmek ve en önemlisi adil olmak gerekliliklerini ele almaktadır. İslam'ı yaymaktan sorumlu olan Hz. Muhammed (s.a.v.), aynı zamanda Allah'a (c.c.) kulluk etmekle yükümlü olduğu için bu ilkeleri benimsemiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) Medine'ye hicret ettiğinde sosyal hayatla ilgili Kur'ân-ı Kerîm'in İslami hükümlerini uygulayarak şehir devletini kurmuştur.

Dinin ikinci kaynağı olarak "sünnet uygulaması/sünnette yönetim" kavramı ortaya çıkmıştır (Rüzgar, 2020). Dolayısıyla "*Üç kişi olduğunuz zaman içinizden bir yönetici (imam) seçin*" konusunun önemi burada anlaşılabilir. Bunun da ötesinde denilebilir ki, Müslüman âleminde her müminin birtakım sorumlulukları vardır, zira bu noktada da "Hepiniz yöneticisiniz ve yönettiğinizden hepiniz sorumlusunuz" (Buhârî, Cuma 11, Cenâiz 32; Müslim, İmare 30) hadisi devreye girer. Bir başka hadisinde, Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Gölgenin/korumanın olmadığı gün, salih yönetici sınıfın en başında anılacak ve Allah'ın (c.c.) arşının gölgesi/koruması altında olacaktır" (Tirmizi, Cihad 27). Burada, Hz. Muhammed (s.a.v.), hem idari/liderlik davranışının hem de yönetime katılımın önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, yöneticilerin adalet yükümlülüklerine de vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu noktada yöneticilerin ve liderlerin yönetimde karşılıklı istişarelerde bulunarak sağlıklı karar alabilmelerinin ve yetkin yardımcılarının olmasının önemi peygamberimizin dikkat çektiği noktalardandır. "İstişare eden kazanır, istişare etmeyen kaybeder" (Heysemî, Mecmaü'z-Zevâid, I, 280) buyruğu bunu kanıtlamaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'in liderliği tanımlaması; “emek”, “merhamet”, “sabır” ve “dua” terimleri ile örneklendirilebilir. Bu bağlamda yönetim/liderlik, günümüz toplumunun “statükoyu yaratma” algısının aksine, kurulu statükoyla mücadele etmek için çaba, şefkat, sabır ve dua biçiminde benimsenmektedir (Rüzgar, 2020). Buna bağlı olarak, yöneticilik, değerli bir nitelik olarak kabul edilmektedir. "Rabbimiz!... ve bizi takvâ sahiplerine önder kıl!" (Furkan Suresi, 74) ayeti örnek olarak sunulabilir. Kur'ân-ı Kerîm'in birçok ayetinde, yönetici ifadelerine rastlamak mümkündür. Örneğin, Nisa Suresi'nin 58. ayetinin hükümdarlar/önderler için indirildiği bildirilmektedir: “Allah (c.c.) size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğütler veriyor. Şüphesiz Allah her şeyi işitmekte, her şeyi görmektedir” (Nisa Suresi, 58).

Bediüzzaman S. Nursi "İsarat-ül İcaz" başlıklı tefsirinde, Kur'ân-ı Kerîm tevhidini (Allah'a iman bunlardan biridir), nübüvvet (yani insanları hidayete erdirmek, onları doğru yola iletmek), hashir (insanların ölmesi) varlığın üstünlüğünden sonra şeklinde ele almaktadır. Dikkat edilmesi gereken noktalardan biri, insan mutluluğuna yön veren ayet ve hadislerin "doğruluk" kavramının önemini vurgulamasıdır. Dolayısıyla; İslam dünyasına ve müminlere önderlik edenlerin, Hz. Muhammed (s.a.v.)'i örnek almaları ve görevlerini tam bir adaletle yerine getirmeleri gerektiği, aksi takdirde Yüce Allah'a (c.c.) hesap verecekleri anlaşılmaktadır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de her kişinin lideri ile birlikte çağrılacağı da bildirilmiştir (İsra Suresi, 71-72).

Tüm bunlardan yola çıkarak, insanların sosyal bir varlık olması nedeniyle toplumda ya yöneten ya da yönetilen olduğu söylenebilir (Rüzgar, 2020). Dolayısıyla; Allah (c.c.) tarafından indirilen Kur'ân-ı Kerîm'de buyurulduğu üzere lider/yönetici (imam) olan kişilerin adil olması ve işinin ehli olması gerektiği konuları tekrar tekrar ele alınmaktadır. Bununla beraber, işinin ehli olan insanların da yardımcı olarak atanması ve onlar yetkilendirildikten sonra görüşlerinin alınması, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vasıflarının kişide barındırılması önemli bir nokta olarak belirtilmektedir. Ayrıca, yönetilenler, yönetime katılarak sorumluluk almalıdırlar. Bir yönetici (Melîk, Vali), adaletli (Adl) ve Allah'ın sıfatlarından olan merhamet (Rahman, Rahim, Vâsi, Raûf), ikram sahibi (Mecid, Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm), affedici (Afüvv, Gaffar, Gafûr), insanları seven (Vedûd) olarak Allah'ın ahlâkı ile aklanmaktadır (Paksoy, 2011; WEB-1; Altın, 2015).

2.1.2. Yönetici Sınıfının Oluşumu

Dünyayı oluşturan farklı ülkeler ve toplumlar kültürlerine göre benzer veya farklı değerlere sahiptir. Değerler, kültüre verilen önemi, tercihleri, arzuları ve tatmini ifade eder. Değerler, insan yaşamında ve eylemlerinde önemli bir rol oynar. Her grubun farklı kültürel değerlere sahip olduğu düşünüldüğünde kültürel çalışmaların temel amacı, gruplar veya sosyal organizasyonlar arasındaki değer ve inançlardaki benzerlik ve farklılıkları ölçmek olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında topluluk veya grup düzeyinde paylaşılan ortak bir kültürü tanımlamak için belirli kültürel değerlerin grup üyeleri tarafından kabul edilme düzeyinin ortaya konulması, ilgili grubun kültürünün anlaşılmasına yardımcı olur. Farklı şekillerde tanımlansa da bilişsel tanıma göre kültür, zihnin programlanması olarak görülür; birey için ilgili kültürü öğrenme ve edinme evde başlar ve yaşamın diğer alanlarında devam eder. Bu durumda kültür, insanların genlerinden değil, sosyal çevrelerinden gelmektedir (Hofstede ve ark. 1990).

Kültür bir gruba ilişkilendirildiğinde, o grup tarafından paylaşılan ortak bir kültür anlamına gelir. Geçmişte kültürün farklı bakış açılarından (bilişsel, yapısal, işlevsel, sembolik, tarihsel) yüzlerce tanım yapılmıştır. Kültür kavramı birçok bilimsel alanda kullanılmaktadır. Dolayısıyla antropoloji, psikoloji, sosyoloji, tarih, güzel sanatlar, felsefe ve benzeri disiplinlerde tartışılan kültür kavramları tek bir tanımla tanımlanamaz (Allaire ve Firsirotu, 1984). Kültür esasen bir sosyal (kültürel) antropoloji disiplini. Toplumların farklı şekillerde yaşamalarını ve farklı kültürlere sahip olduklarını göstermektedir. Kültür aynı zamanda bir meslek alanını ve o mesleğe atfedilen değerleri ve psikolojik nitelikleri de kontrol etmektedir.

Bir uğraşın meslek olması veya meslek olarak ifade edilebilmesi için “Bilimsel niteliği olan sistematik ve bilimsel bilgi topluluğunun birikmiş olması” ile “uygulamaların büyük oranda bu bilgilere dayanmış olması” gerekmektedir (Birgören, 1993). Bilgi topluluğunu yöneticilerin başarılı olarak kullanabilmesi, yönetim becerilerinin bilimsel bilgiden pratik amaçlara ulaşması yolundaki beceriye ve dolayısıyla bu bilgilere de sahip olma ölçülerine bağlıdır. Bununla beraber pratik ve teorik zekâ olarak ele alınan yapı, bilgiyi kullanmak için araç ve olanaklardan yararlanırken, kişiliğe vb. çeşitli faktörlere de yapılan atıf önem arz etmektedir.

Sistematik ve bilimsel bilgi topluluğunda yönetim düşüncesini oluşturan unsurlar yer alır. Bunlar ise, yönetim uygulamaları ile beraber sezgiler ve deneyime bağlı olan meşgaleler olmaktan çıkan, dolayısıyla bilimsel bilgilerin olduğu bir sanat olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gelişmeler ele alınırken, aynı zamanda sanayileşmenin gündeme geldiği yüksek nitelikte olan ve daha çok yönetici ihtiyaçlarının kısa bir süre içerisinde kolay ve etkili olarak karşılanması konusunda çözüm önerileri geliştirilmektedir. Bu şekilde yönetici sınıfı da oluşturulur (Birgören, 1993).

Yönetici sınıfının oluşması yönünde rol oynayan faktörler oldukça çeşitlidir. Yönetici sınıfı ile beraber yönetim düşüncelerinin de oluşması, bilimsel sistematik bilgi topluluğu ile doğrudan ilişki içerisindedir. Sonuç olarak, yönetim ile ilgili sistematik bilgiler birikirken, yöneticiliğin aynı zamanda meslek olarak sayılması için gerekli olan kurallar ortaya koyulmaktadır. Yöneticilik ile ilgili bahsedilen bu gelişmeler, bu meslek grubunun toplumdaki statüsünün de üst seviyelerde olduğunun bir göstergesidir (Birgören, 1993).

Tarihe bakıldığında zaman, Osmanlı İmparatorluğu'nu diğer sınıflardan ayıran önemli bir nokta, halkın yönetici sınıf ve reaya olmak üzere iki ana sosyal gruba ayrılmasıdır. Aslında bu ayırım yeni bir sınıflandırma değildir. Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerinden de benzer bir yapı ortaya çıkmıştır. Örneğin, İslamiyet öncesi Türk devletinde yapılar, hanlar ve aileleri, hanların çevresindeki askeri seçkinler, eşraf, hanlıkların bağlı olduğu önemli boylar ve insan olarak bilinen doğal insanlar şeklinde görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve sosyal yapısının bu ayırt edici özelliği, o dönemdeki Avrupa sınıf anlayışından farklıdır (Akyılmaz, 2004).

Osman Bey, Osmanlı İmparatorluğu'nu Gaza ve Fütüvvet temelinde inşa etmiştir. Devletin temel amacı yeni topraklar fethetmek ve İslam'ı yaymaktır. Kuruluş döneminde hâkim olan felsefeler ve askeri görevlerin devleti devralması nedeniyle yönetici sınıf genellikle "askeri" olarak anılmaktadır. Burada vurgulanması gereken nokta, "askeri" kavramının sadece ordu mensuplarını değil, yönetici sınıfın tamamını ifade etmesidir. Askeri sınıf dört ana bölümden oluşmaktadır ve seyfiye (ordu), ilmiye, kalemiye (katipler) ve saray görevlileri şeklinde sıralanmaktadır (Akyılmaz, 2004).

Osmanlı Devleti fetih ve savaş üzerine kurulu olduğundan seyfiye ilmiye ile birlikte uzun süre yönetici sınıfın en etkin kanadını oluşturmuştur. Kılıç sahipleri iki

ana gruptan oluşur. Kapıkulu askerleri ve devlet askerleri (timar sipahiler) şeklindedir. Devşirme asıllı askerlerden oluşan Kapıkulu ordusu merkezde bulunur ve doğrudan padişaha tabidir. Bu kişiler üç ayda bir düzenli maaş almaktadırlar. Kuruluş yılından itibaren Osmanlı Devleti'nde seyfiye grubuyla beraber, ilmiye grubu da üstünlüğü elinde tutmayı başarmış ve dolayısıyla yönetici sınıfın da ikinci büyük taraflarını oluşturmuşlardır.

2.1.3. Yöneticilerin Sahip Olması Gereken Psikolojik Özellikler ve Yetenekler

Örgütlerin başarı veya başarısızlıkları ele alınırken, yöneticilerin etkilerinin açıklanması için yönetim teorisinde iki görüşü ele almak en doğru seçeneklerden olacaktır (Mücevher ve Erdem, 2019). Sembolik Yönetim ve Omnipotent yönetim (her şeye gücü yeten) olarak ele alınan bu seçenekler, yönetim teorisini de kapsayan yaygın kavramlardandır. Sembolik yönetim, örgütün başarısının ya da başarısızlığının yöneticilerin kontrolünün dışında olduğunu ve yönetici dışında kalanların ise daha çok örgüt dışında olan güç ve değişkenlerin etkisinde olduğunu savunan bir düşünce yapısıdır. Bunun yanı sıra Omnipotent yönetim ise, örgütün başarısının ya da başarısızlığının doğrudan yöneticilerden kaynaklandığını savunan bir görüştür.

Omnipotent yönetim (her şeye gücü yeten) görüşe göre, yöneticiler her şeye kadirdir ve bir organizasyonun başarısı, yöneticilerin kararlarına ve uygulamalarına bağlıdır. Etkili ve başarılı yöneticiler, bir organizasyonun güçlü ve zayıf yönlerini anlar, tehditleri ele almak için adımlar atar, fırsatları değerlendirir, gündemleri takip eder ve değişime uyum sağlamak için çalışır. Bir kuruluşa amaç ve hedeflerini belirleyerek yön verir ve çalışanları yönlendirerek gösterdikleri yönde hareket etmelerini sağlar. Yöneticiler, bunu sağlayamıyor ve organizasyonun performansını iyileştiremiyorsa, başarısızlıktan birinci derecede sorumludurlar.

Sembolik yönetim kavramına göre yöneticilerin başarısı veya başarısızlığı dış etkenlere bağlıdır ve yöneticiler dış etkenler tarafından sınırlandırılır. Bir organizasyonun başarısı, yöneticilerin etkinliği ve başarısına değil; paydaşlar ve rakipler, müşteriler, yasal ve politik odak, teknolojik ve ekonomik değişim ve gelişmeler, yöneticilerin fazla dâhil olamayacakları piyasa koşulları gibi dış faktörlere bağlıdır. Dolayısıyla, bu görüşe göre yöneticilerin örgütsel performanstaki rolü

sınırlıdır. Başka bir deyişle, yöneticilerin etkisi ve başarısı, örgütün başarısı için semboliktir.

Bir yöneticinin başarısı, amaçlarına ne kadar yakın olduğunu ölçen ve kaynakları nasıl kullandığını ortaya koyan bir etkinlik ölçüsü ile ölçülür (Mücevher ve Erdem, 2019: 50). Bir yönetici ne kadar bilgili, yetkin ve verimli olursa o kadar başarılı olur. Başarılı bir yönetim için bu temel paradigmaları kullanmak, durumu daha sağlıklı analiz etme fırsatı sunacaktır. Yani başarılı bir yönetici olmanın ilk şartı, yöneticinin örgütün temel amacının ne olduğunu bilmesi ve bunu başarmak için çaba göstermesi, örgütte kimin ne yaptığını ve ne yapabileceğini bilmesi ve buna göre etkin bir şekilde rehberlik etmesidir.

Yönetici, kişilerarası ilişkileri ve kişilerarası ilişkilere ilişkin beklentileri organize eden bir yapıdadır. Konuyla ilgili bilgi ve yetkileri doğru ve yerinde, aynı zamanda etkin kullanan kişidir.

Başarılı bir yöneticilik anlayışı, bir anlamda iyiden mükemmele giden yolun doğru insanlardan geçtiğini bilir. Münasip insan denilen şey, insanlara göre değil, insanların beceri ve yeteneklerine göre insanları kullanmak, resmi ve ilmî anlamda insanları değerlendirmek, liyakate dayalı ve adil yönetim yöntemlerini uygulamak ve her türlü tasavvuftan uzak durmaktır (Mücevher ve Erdem, 2019).

İmam Ali Mısır'ın, vali olarak atadığı Malik el-Eşter'e yazdığı ve ideal bir lideri mükemmel bir şekilde tasvir ettiği emirname yöneticilerin sahip olması gereken özellikler bağlamında örnek olarak ele alınabilir. İmam Ali fermanında, Malik el-Eşter ve benzeri görevleri yapan tüm yönetici/liderlerin aşağıdaki nitelikleri taşıması gerektiği belirtilmektedir (Rüzgar, 2020):

1. Adil olmak ve her zaman adaleti sağlamak,
2. Cimri insanları meclisine sokmamak yani mecliste cimri kişi için engeller koymak,
3. Demagoglardan ve kıskançlardan uzak durmak,
4. İnsanların kusurlarını örtmek, gerektiğinde hoşgörülü olmak,
5. Kibirli olmamak,
6. Vatanseverlere yakınlık göstermek,

7. Yardımcılarını yetenekli ve en önemlisi kalbi temiz ve zulme uğramak istemeyenlerden seçmek,
8. Zulüm hırsı nedeniyle hırslı olanlardan uzak durmak, korkaklardan da zayıf olmalarından dolayı uzak durmak,
9. Zulümden kaçınmak ve adaletli olmak.

Yusuf Has Hacıp'in başyapıtı "Kutadgu Bilig" bugün bile geçerliliğini koruyan, bu bağlamda yöneticilik ve liderliğin yanı sıra bilginin ve yöneticilere tavsiye vermenin önemini vurgulayan çok değerli bir eserdir. Yusuf Has Hacıp, Hükümdar Gündoğdu aracılığıyla aktardığı örnekler ve anekdotlarla İslam anlayışına uygun ve Kur'ân-ı Kerîm'de de emredilen yöneticilik/liderlik gerekliliklerini vurgulamıştır. Yusuf Has Hacıp, bir yöneticide olması gereken özellikleri şöyle anlatmaktadır: " Allah (c.c.) yöneticiliği kime verirse buna uygun olarak akıl ve gönül de vermektedir. Allah (c.c.) bey (yönetici) olarak yaratmak istediğine, öncelikle ona uygun olarak bir yaratıcılık, akıl ve güç de beraberinde verir" (Hacıp, 2019).

Hükümdar Gündoğdu yönetmenin zorluğu ve emir verme sorumluluğu zor bir iş olduğunu ve tek başına bunun üstesinden gelinemeyeceği noktada bir yardımcıya ihtiyacı olduğunu belirtmektedir. Hükümdar Gündoğdu, bahsi geçen bu yardımcının iç ve dış yönetimden iyi anlaması gerektiğini vurgulamaktadır. Onun düşüncesine göre; "Kişi, bilmediğini yardımcıdan öğrenirse, isteklerini hızlı ve kolay bir şekilde gerçekleştirebilecek; yardımcı sayısı fazla ise yönetici sıkıntı çekmeyecek; işler yolunda gidecek ve milli düzen bozulmayacaktır" (Has Hacıp, 2019). Yusuf Has Hacıp, bir yönetici/liderin en önemli özellik ve davranış kalıplarını, işte yetkin olmak, yetkin yardımcılara sahip olmak ve danışmanlara danışmak şeklinde sıralamaktadır. Farabi ise iyi bir liderlik olmadan iyi bir yönetimin olmadığını ifade etmektedir. İyi bir yönetici/lider, karakterinde doğuştan gelen bazı özelliklere sahip olan ve deneyim ve gözlemleriyle kendini geliştiren kişidir. Farabi'ye göre lider ve yöneticilerin sahip olması gereken temel özellikler (Rüzgar, 2020);

1. Güçlü hafızaya sahip olmak,
2. Hiçbir delili gözden kaçırmamak,
3. Olayları zamanında çözebilmek,

4. Söyleneni iyi anlayarak muhatabın amacını anlayacak zekaya sahip olmak,
5. Güzel konuşabilmek ve aktarabilmek şeklinde sıralanmaktadır.

İmam Gazzali'nin Selçuklu Sultanı Sencer'e yazdığı, Farsça kaleme alınmış ve nasihatlerin halka iletilebildiği ve onlar tarafından duyulup uygulanabildiği için padişah ve çevresindeki diğer idareciler/yöneticiler tarafından okunan "Yöneticilere Altın Nasihat" adlı eseri olmuştur. Gazzali'nin eserindeki en önemli ifade, mülkün gerçek sahibinin Allah (c.c.) olduğu, dolayısıyla yöneticinin yaptığı her şeyde Allah'ı (c.c.) hatırlaması ve davranışlarını buna göre şekillendirmesi gerektiğidir (Rüzgar, 2020). Gazzali'ye göre yönetici/liderler aşağıdaki özelliklere sahip olmalıdırlar (Rüzgar, 2020):

1. Alçakgönüllü ve kibirden uzak,
2. Bilgili,
3. Dine bağlı,
4. Memnuniyetli,
5. Merhametli ve adil,
6. Halkına karşı örnek olmak.

Gazzali'nin vurguladığı bir diğer nokta ise pozisyon (makam) hirsından kurtulma gereğidir. Zira, yöneticinin otorite tutkusu olduğu sürece hata yapma olasılığı artmaktadır. Bu durumda egoyu eğitmek çok önemlidir. Ebu'n-Necib Sühreverdi Efendi, devlet idaresi ve devlet liderliği üzerine bir kitap yazmış ve bunu, babası olarak gördüğü büyük Türk hükümdarı Salahattin-i Eyyubi'nin liderliği ve idaresi adına kendisine sunmuş ve "Bu kitapta, devlet idaresine ait şeyler yazdım, siz de bundan yararlanın! İskender kadar cihangir olmak için bu kitapta yazarları uygulayın" demiştir.

Salahattin-i Eyyubi ise bu tavsiyeye uyararak kitapta yer alan önemli bilgileri örnek almış, liderlik vasıfları ve yöneticilik kabiliyetlerini daha üst seviyeye getirme konusunda başarılı olmuştur. Bununla beraber ilerleyen süreçlerde "Yönetenlerin Yönetimi" isimli kitapta, Seyit Ahmet El-Buhari hazretlerinin tavsiyesi ile beraber, "Sadarat'ı Rum"dan emekli olan Abdurrahman Efendi aracılığıyla büyük Türk

Padişahlarından olan Yavuz Sultan Selim Han hazretlerine de kitap ulaştırılmıştır. Yavuz Sultan Selim'in, bu değerli kitabı örnek alarak, Osmanlı Devleti'ni yönettiği ifade edilmektedir. Sühverdi, yönetici/liderlere yönelik özellikleri şöyle sıralamıştır (Rüzgar, 2020):

1. Akıllı olmak,
2. Adaletli davranmak,
3. Cömertlik,
4. Cesur olmak,
5. İyi/yumuşak huy sahibi olmak,
6. Doğrudan yana olmak,
7. Vefalı olmak,
8. Merhamet sahibi olmak,
9. Şefkat sahibi olmak,
10. Sabırlı olmak,
11. Affedici davranmak,
12. Şükredici olmak,
13. Namuslu olmak,
14. Hızlı karar vermemek,
15. Vakar sahibi olmak,
16. Bilgili olmak.

Sühverdi'ye göre bir yönetici/lider belirli özelliklere sahip olmamalıdır ve sahip olmaması gereken özellikler de çirkin olan davranışlardır. Bu çirkin davranışlar şu şekilde sıralanabilir (Demirel Değirmenci, 2021):

1. Bilgisiz olmak,
2. Zulüm etmek,
3. Cimri olmak,
4. İsraf etmek,

5. Gıybet etmek,
6. Hiddet sahibi olmak,
7. Sözünde durmayan biri olmak,
8. Yalan söylemek,
9. Kibirli, haset, kendini beğenmiş olmak,
10. Aceleci davranmak,
11. Aşırı şakacı olmak,
12. Aşırı gülmek,
13. Yemini bozmak.

Maverdi, “El-Ahkamü’s-Sultaniyye” adlı eserinde devlet yöneticiliği ile ilgili olarak belirli tavsiyeleri ele almıştır. Bu tavsiyeler ışığında, Yüce Allah’ın (c.c.) kuralları siyasi ve idari işlerin yürütülmesi amacı ile ve bununla beraber İslam topluluğunun da her çeşit ihtiyaçları doğrultusunda yeterli olduğu vurgulanmıştır. Dolayısıyla “Hilafet”, hükümlerin yürütülmesi bağlamında, devletin temel kurumu şeklinde ele alınabilirken, aynı zamanda din ve dünya işlerinin yürütülmesi ile de ilgilidir. İşte bu makam ise Hz. Muhammed (s.a.v)’in ümmetine halef olarak konulan bir kurum olarak isimlendirilir. Ayeti kerimde “Ey İman edenler, Allah’a itaat edin ve Peygamber’e ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin” (Nisa Suresi, 59) buyrulur. Maverdi, bu ayetten örnek verirken (Rüzgar, 2020), Müslümanların halifelere ve diğer yöneticilere karşı itaat etmesi gerektiğini açıklamıştır. (Akyüz, 1999). Maverdi (1994)’ye göre halifelerde (yönetici/liderde) bulunması gereken vasıflar şunlar olmalıdır (Akt; Rüzgar, 2020):

1. Tamamen adil olmak,
2. Üstün şekilde ilim sahibi olmak,
3. Sağlıklı olmak,
4. Cesur olmak.

Bunlar ele alınırken, sağlıklı olmaktan kasıt, asıl olarak yöneticinin iyi bir şekilde vasıflarını yerine getirmesi için sağlığına dikkat etmesi ve sağlığına dikkat edecek tüm unsurları uygulaması anlamına gelir. Bunun yanı sıra ilim sahibi olmak

için de yeni şeyler öğrenmeye meyilli olmalıdır (Gökçe ve Şahin, 2003). Tüm bu bağlamlar, Hud Suresi 112. ayette buyurulduğu üzere, “Senin yanında olan ve hak yoluna dönenler ile beraber, sana buyurulduğu şekilde dosdoğru ol! Siz de azmayın ve sapmayın. Allah yaptıklarınızı çok iyi görür” (Hud Suresi, 112) ile açıklanabilir.

Kur’ân-ı Kerîm’de; liderlik ve yöneticilik vasıfları, İslam düşünürlerinin tavsiyeleri ile beraber ele alındığında herkesin yönetime katılması ve liderlik vasıflarına sahip olması gerektiği çıkarımında bulunulabilir. Yönetim, sosyal yaşamın düzenli olarak ilerlemesi açısından gerekli olan hayati bir ihtiyaçtır. Dolayısıyla yöneticilik/liderlik edecek kişi, aynı zamanda güçlü, cesur, ilim ve irfan sahibi ve adil olmalıdır. İşinin ehli olan kişiler arasından kendine yardımcıları atayan yöneticiler, kararlarını verirken istişarede bulunan kişilerdir. Yöneticiler, yönettikleri kişilere karşı ayrımcılık yapmamalıdır. Dolayısıyla erkek, kadın, çocuk demeden ve ırkçılık yapmadan her insana eşit olarak davranmalıdırlar. Yöneticiler, büyük bir sorumluluk üstlenirken, aynı zamanda adaletle hükmetmeyen zalim hükümdarların; hadise göre, kıyamet gününde Allah’ın (c.c.) en sevmediği ve meclisinden uzaklaştıracağı kişiler olduğu bildirilmektedir (Buhârî, Ahkâm 7; Nesâî, Bey’at 39, Kudât 5). Tüm bunlar ışığında; adaletli, ilim sahibi, zulüm etmeyen yönetici/liderler, hadise göre ideal yönetici/liderlerdir.

2.1.3.1. Yöneticilerin Kullandığı Güç Kaynakları

Modern topluma geçişle birlikte, yöneticilerin rolleri değişmiş ve çeşitlenmiştir. Artık sadece yönetebilen değil, aynı zamanda liderlik becerilerine sahip ve bunlara erişimi olan yöneticilere ihtiyaç vardır. Bunların da ötesinde gelişmek için vizyona, rehberliğe, donanıma sahip kişilere ihtiyaç vardır. Bu noktada, yönetici/liderlik kavramı giderek önem kazanmaktadır. Yammarino vd., (2005), liderlik yaklaşımlarını klasik, modern, alternatif ve yeni trend yaklaşımları olarak sınıflandırarak günümüz liderlik anlayışının genel bir değerlendirmesini sunmaktadır (Nartgün vd., 2016).

Liderlik tanımlarına bakıldığında liderlik ifadesinin günümüz liderlik anlayışı ile büyük ölçüde paralellik gösterdiği görülmektedir. Dünyanın küresel olarak yeniden yapılanması; politik, sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin örgütler üzerindeki etkisini en aza indirmek isteyen ve çalışanlarına koçluk yapmak isteyen modern liderlik yöntemlerinin ve liderlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu değişimlerle

birlikte mentorlukta lider olma baskısı, kabul edilen liderlik tipini değiştirmiş ve farklı yapılara sahip liderlere ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Bu değişiklik, araştırmacıların etkili bir lider kavramını yeniden tanımlamasını gerektirmektedir (Nartgün vd., 2016).

Yöneticilerin kullandığı güç kaynakları, literatürde beş gruba ayrılmaktadır (Bakan ve Büyükbeşe, 2010). Bunlar ödöl gücü, yasal güç, zorlayıcı güç, karizmatik güç ile uzmanlık gücüdür ve aşağıda kısaca şu şekilde izah edilebilir:

Ödöl Gücü: Kişilerin değerleri için kendilerine yararı olacak ödüllere ulaşması ve bunlara aracılık etmesidir. Taktik; bu bağlamda görevlerin yapılması ile beraber, gelecek olan yararlar için vurgulanması gereken ve diğerleri için de değer oluşturan niteliklerin veya diğerlerinin kullanımına yönelik olarak bilgilerin tek bir yerde toplanması olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra, bir yöneticinin denetiminde olan ödüller fazla ise ve bu ödüller aynı zamanda astlar için de önemliyse, yöneticinin ödüllendirme vasfında da artış olur. Fakat tüm bunların uzun süreli olarak kullanılması, astların arasında olan duygusal ilişkileri ve doyumunu olumsuz olarak etkileme potansiyelinde olabilir.

Yasal Güç: Örgütsel olan hiyerarşiden ileri gelen ve yöneticiye örgüt içerisindeki statüden gelen güç olarak tanımlanabilir. Bireyin içerisinde olduğu pozisyon ile beraber etrafında var olan kişileri de etkileme potansiyelinin olması ve otoriteyi bu bağlamda ifade etmesi durumları söz konusudur. Bu güce dayanan etkileme çabalarının nezareti gerektirmesi ve tüm bunlar için uygun bir ortam olması gerekirken, bunların aksi olması durumunda ise yasal güç kaynağı azalma gösterdiği göz ardı edilmemelidir.

Zorlayıcı Güç: Bu sistem, ödöl gücünün tam zıttı olup, cezalandırma sistemini ele alır. Astların, yöneticinin direktiflerine karşı gelmesi durumu söz konusu olduğu zaman, kontrol etme ve cezalandırma hükümleri kullanılır.

Karizmatik Güç: Yöneticinin sahip olduğu kişilik özellikleriyle beraber, onu izleyenleri de etkileme gücüne sahip olması, karizmatik güç vasfının tanımlanmasıdır. Yöneticiye hayranlık duyan kesimlerin ya da astların yöneticiye karşı kendilerini özdeşleştirme durumlarının olması, yöneticinin karizmatik gücünün etkili olduğu bağlamında ele alınabilir.

Uzmanlık Gücü: Yöneticinin işi ile ilgili olarak sahip olduğu bilgi, beceri ve uzmanlığın, izleyicileri tarafından kabul görmesiyle elde edilen güçtür.

Liderlerin meşruiyet kaynakları, birbirinden farklı olmakla beraber, toplumsal normların yüklenmiş olduğu rolleri üstlenmek, inandığı değerleri savunmak, bir soya bağlı kalmak, maddi ve manevi güçleri bünyesinde barındırmak ya da ilahi irade kapsamında seçilmek gibi birçok etken, liderlerin bu meşruiyetinin kaynakları arasında yer almaktadır. Liderlerin sahip olduğu özellikler ele alınırken, liderliklerinin meşruiyet kaynağı, liderlik teorileri vb. birçok nedenlerle birbirlerinden farklı biçimlerde isimler almışlar ve bu farklı isimlerle ifade edilmişlerdir (Şimşek, 2022).

Kur'ân-ı Kerîm'de yöneticilik ile ilgili kelime ve kavramlar incelendiğinde, münferit anlam ifade edenler ile topluluk yöneticileri anlamına gelen yöneticiler şeklinde bir ayrım olduğu görülmektedir. Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de "Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi" (Ahzab, 33/72) şeklinde buyurmuştur. Göğlerin, yerin ve dağların kaçınıp, insanların üstlenmiş olduğu "emanet" kelimesi sözlükte; güvenmek, korku ve endişeden güvende olmak anlamları ile beraber, güvenilir bir kişiye koruması için bırakılmış olan bir şey anlamına da gelir ve bu kullanımı çok daha yaygındır (Nair, 2018). Kur'ân-ı Kerîm'de emaneti üstlenmiş olan insanlar ile ilgili olarak münferit manada yönetici/liderlik ifade eden birçok kavram yer alırken, bunlardan biri ise "halife" kavramıdır (Ertuğrul, 2004).

Tekil olarak; Halife (H-L-F), çoğulu hulefâ, halaif, hevâlif'dir (Şimşek, 2022). Terim olarak halife, "Bir kimsenin halefi ve bir baş yöneticinin halefi" ve İslam geleneğinde "devlet başkanı, eski mezhep liderinin yerini alan yeni bir tarikat lideri" adıdır. Bakara Suresi'nde şu ayette: "Rabbin meleklerle dedi ki, ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" (Bakara, 2/30) buyurmuştur ve Hz. Adem'i yaratmıştır. Dolayısıyla ilk halife Hz. Adem olup, yeryüzünün idaresinin bu şekilde insanlara Allah tarafından verildiği vurgulanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de halife kavramının geçtiği bir diğer yerin muhatabı Hz. Davud (a.s)'dır. Orada Allah, Davud'a (a.s) halife olmasının sebebinin, insanlar arasında adaletle hükmetmesi olduğunu nispet etmiştir (Sad Suresi, 26). Havâlif kelimesinin çoğulu, "yeryüzüne hakim olanlar, iktidara gelenler, yönetenler, iktidarı elinde tutanlar (Kur'an, 9/87-93) şeklindedir. Seyyid Kutub fi Zilâli'l- Kur'ân-ı Kerîm tefsirinde "halife" kavramını şu şekilde açıklamıştır: " Allah,

Hz. Adem (a.s) ile bazı ahitler yapmış ve ona yeryüzünün anahtarlarını (yönetimi) şartlar belirleyerek vermiştir. Hz. Adem'e (as) kendisini yeryüzünde temsil edip idame ettirebilmesi için bazı bilgiler öğretmiştir (Şimşek, 2022). Ayrıca; şu hadis, örnek olarak kullanılabilir. Hz. Muhammed (s.a.v.): "*Her peygamberden sonra bir başka peygamber gelecektir. Ancak benden sonra peygamber olmayacak, halife (hulefa) olacak ve çok olacaklardır*" (Rüzgar, 2020) buyurmuştur.

Allah, insanlara yeryüzündeki diğer canlıları yönetme gücünü vermiştir. Yani, insanlığa kendisini bir şekilde yeryüzünde temsil etme görevini; ancak adalet, bilgi ve ilahi kurullarla hareket etmesi şartıyla vermiştir. Dolayısıyla, kişinin Allah'ın Halifesi olabilmesinin şartları vardır. Zira, Yüce Yaratıcı adına hareket edebilen ve onu yeryüzünde temsil edebilen kişinin, halife özelliklerine sahip olması ve o makamın gerektirdiği sorumlulukları üstlenen durumda olması gerekir. Bu durumda, Allah'ın belirlediği şartlara sahip olan herkesin bu gücü kullanma potansiyeli ve hakkı olduğu söylenebilir (Aktaş, 2020).

Kur'ân-ı Kerîm'de "melik" kelimesi bir yandan "evrene hakim olan Allah'ın sıfatı" (Kur'an, 114/1-2), diğer yandan hükmeden "hükümdar/yönetici" olarak kullanılmaktadır (Kur'an, 12/76). Maverdi, Melik kavramıyla ilgili olarak konuya açıklık getirirken şunları belirtir: " Kur'ân-ı Kerîm'de Allah hakkında kullanıldığı gibi, bu şekilde hükümdar/yönetici için de kullanılır" (Akt; Topaloğlu, 2022). Kur'ân-ı Kerîm'de, Melik unvanının hiçbir zaman peygamberler için kullanılmadığı, insanların yönetimi için kullanıldığında ise bazen olumlu bazen de olumsuz çağrışımlar uyandıran bağlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Melik'in hem Allah için, hem de halk ve devlet başkanı olan insanlar için kullanıldığı ortaya konmuştur. Evrenin gerçek hükümdarı, yeryüzüne egemenlik bahşedilmiş olan Allah'ın temsilcisidir. İlk İslam ülkelerinde geleneksel olarak Melik unvanı, içinde barındırdığı olumsuz çağrışımlardan dolayı hükümdar, padişah anlamında kullanılmamıştır. İlk olarak Emevi hükümdarlarının Melik unvanını kullanmaya başladıklarını söylenmiştir (Şimşek, 2022).

2.2. KUR'ÂN-I KERÎM ve İSLAM ile İLGİLİ KAYNAKLAR

Kanunda kaynaklardan söz edildiğinde birtakım saptamalar yapılabilir. Bunların birincisi: Kanunun ilk ortaya çıkışının ve yayılmasının yerel anlamının kaynağıdır. Bu aynı zamanda "hukuk kaynağı" olarak da bilinir. İkincisi, yerel anlamda bir hukuk kaynağına atıfta bulunur. Yasama organı yasama görevini yerine getirebilmeye sahip bir otoritedir. Üçüncüsü ise; hukuki anlamda bilgileri barındıran kitaplardır. Başka bir deyişle, İslam hukukunun kökeni, menşei ve ilk çıktığı yer ile ilgili hukuk kaynakları bazında ele alınmıştır.

Bu kaynakların başında ilk olarak gelen Kur'ân-ı Kerîm'dir. Modern hukuk saptamalarına ve prensiplerine göre, Kur'ân-ı Kerîm anayasal hükmündedir. Kur'ân-ı Kerîm'de muhkem denilen ayetler, asla değiştirilemeyen, hatta değiştirilmesi teklif bile edilemeyen anayasa maddeleri gibidir. İkinci kaynak olarak ise Sünnet yer almaktadır. Bu bağlamda Hz. Muhammed'in söz ve fiilleri "takrir" unsuruna göre değerlendirilir ise bunların yapıldığını gördüğünde ses çıkarmaması durumuna verilen addır. Bu ise hukuka benzetilebilir.

Kanun maddelerinin, Anayasa'nın kontrolünde olduğu gibi, sünnet de Kur'ân-ı Kerîm'in kontrolü altındadır. Bu iki kaynak, İslam hukukunun ana kaynaklarıdır. Hz. Muhammed'in zamanındaki hukukun kaynaklarını sadece bu iki kaynak oluşturmaktadır; icma-i ümmet ve kıyas-ı fukaha (hukukçuların karşılaştırması). Buna bağlı olarak üçüncü ve dördüncü kaynaklar, Hz. Muhammed döneminden sonra ortaya çıkmıştır. (Çevik, 2022) Bu iki kaynak, gücünü ve meşruiyetini, bir başka deyişle yasallaşmasını, ilk iki ana kaynaktan almaktadır. Bunlar da modern hukuktaki tüzük, yönetmelik vb.'e benzetilebilir.

İslam hukukunun kökenleri, günümüz hukuk sisteminden farklı yanlara sahiptir. İslam hukukunun kökeni, temelde Allah'ın iradesidir. Bu kökenler; Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın kelamı ve ayrıca peygamber efendimiz Hz. Muhammed (sav)'in sünnetlerine dayanır. Bunlar, bu iki kaynak tarafından kontrol edilen içtihat kaynaklarıdır. Hukuk sisteminin beşerî manadaki kaynağında insan iradesi vardır. Yaptırım da, kökleri insanın iradesinde olan tek bir yaptırımdır. Öte yandan, İslam hukukuna göre yaptırımlar ikili bir yapıya sahiptir. Yani cezalandırma, hükümsüz kılma, tek taraflı fesih gibi maddî müeyyidelerin yanında akla, zihne ve kalbe tesir eden manevî bir müeyyide de vardır. Örneğin, başkasının malına zarar veren bir kişi maddi bir ceza

olan tazminata mahkûm edilir. Bunun yanı sıra "başkalarının malına saldırmak" suçunu işlemiş olur ve uhrevî sorumlulukla karşı karşıya kalır.

Beşerî hukuk, İnsanların toplum içerisindeki birbirleri arasında hukuki ilişkilerini düzenler. İslami hukuk ise; Allah ile kullar arasındaki hukuki ilişkileri düzenler. Bu nedenle bütün İslami kitaplar; namaz, oruç, hac gibi ibadetler ilgili hükümlerle başlar. Daha sonra diğer hukuki ilişkinin kurallarını, ibadetin anlamına yakınlıkları açısından incelerler. İslam hukukundaki ilahi hükümler insan tarafından asla değiştirilemez. Sosyal ve ekonomik alanlarda düzenleme yapan hukuk kurallarının değişim ve düzenlenmesi; koyduğu prensipler çerçevesinde telif eder ve değişmeye müsait olan hükümleri içtihadla bırakır (Beroje, 2018).

Bu ilke ilk olarak Hâdimi'nin Şerhu Mecâmi adlı eserinde ortaya çıkmış ve Mecelle'nin 39. maddesi olarak yasalaşmıştır. Bu ilke, "Ezmân'ın tagayyuru ile fermanın tagayyuru inkâr edilemez" maddesidir. Olumsuz üslup sahibi bu madde de anlatılmak istenen "ahkâm" tabiri ele alınacak olur ise: maksadının ne anlama geldiği, maddenin herhangi bir hüküm tanımadan tüm şartları kapsamakta olup olmadığı, eğer ahkâm değişiyorsa, bunun sadece zamanın değişmesine bağlı olup olmadığı vb. içerik anlamları ile beraber incelenmelidir. Ahkâmın değişmesinde etkin olan başka faktörler var mıdır? Ahlaki değişim için etkili olan başka faktörler var mıdır? Ali Haydar Efendi, Mecelle şerhinde bunu şöyle açıklamaktadır "(Ezman) ve (tagayyuru ile) örf ve âdetlere (ahkâm) dayalı değişiklikler inkâr edilemez. Kanıta dayanmayan ancak törelere dayanan küçük hükümler gibi, çelişkili kullanımlar nedeniyle gelenekler de değişecektir. Genel hükümler her daim kalacak ve değişmeyecektir".

İslam hukuku bazı müstakil unsurları olan özgün bir hukuk sistemidir. İslam hukukunda, hukukun kaynağının Allah'ın iradesi, yani ilahi olarak anlaşılması gerektiği bariz bir şekilde belirtilmektedir. Bu iradenin tecellileri, İslam hukukunun menşeinin çeşitli kısımları ile birlikte ele alınmaktadır. İki ayrımdan oluşan bu kaynak türleri şu şekillerde yer almaktadırlar.

A) Şer'i kaynaklar

Bu kaynak türü, doğrudan hüküm verilen kaynaklardır. Yani yapısal kaynaklardır. Bu kaynaklar Kur'ân-ı Kerîm'dir ve Hz. Muhammet'in sünnetleridir.

B) Akli kaynaklar

Bu kaynaklar, hükmü açıklamaktadır. Şer'i kaynaklar yapısaldır. Yeni ve yeniden hükümler koyabilmektedir. Akli kaynaklar ise, yalnızca yasal hükümlere kaynak etme yetkisine sahiptir. Öte yandan akli kaynakların; inşa etme ve yönetme kapasiteleri yoktur. Akli kaynakların, ortaya koyduğu hükümleri tam manasıyla açıklayıcı ve meydana çıkarma gibi yönleri de vardır. Bu kaynaklar içtihad, kamu yararı, istihsan, örf, adet vb. şekillerde karşımıza çıkmaktadırlar.

Müctehidler ve fakihler içtihat faaliyetleri ve çabaları aracılığıyla, ilkelerini ortaya koyan kuralları anlamaya ve anladıklarını göstermeye çalışırlardır. Bu faaliyet için kullandıkları araçlar, yasanın manevi kaynağını oluşturmaktadır.

a) Asli kaynaklar

İslam hukukunun ana kaynağı Kur'ân-ı Kerîm, ilahi vahiy ve vahiy-i gayr-i metlûv olarak bilinen vahiy tarafından kontrol edilen Hz. Muhammed'in sünnetidir. Sünnet ile vahiy arasındaki bu bağlantıyı, şu ayetle açıklamaktadır (Necm Suresi, 3-4): "Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır. O (size okuduğu), kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir."

Yaşamsal olaylar olarak nitelendirebilecek husus, muhtelif yer ve zaman kavramına göre değişkenlik göstermektedir. Özellikle de zamanın ve yaşam şartlarının değişimi ile çoğalıp çeşitlenmiştir. Bu durumla karşı karşıya kalındığında, sonsuz olaylarla sınırlı kutsal metinlerle uğraşmak mümkün olmadığından, insan düşünce ve kanaatlerini hukuka dahil etmek gerekir. Ümmet ve hukukçuların kıyasları, üçüncü ve dördüncü ana kaynak olarak Kıyas-ı fukaha'da yer almaktadır.

b) Tali kaynaklar (Fer'i kaynaklar)

Dört birincil kaynağa ek olarak, bazı ikincil kaynaklar da ikincil kaynak olarak alanyazına girmektedir. Bu kaynaklar istihsan, mesalih-i mürsale, örf ve adetler, istishab, İslam öncesi şeriat hükümleri, sahabelerin âdet ve merasimleri, Medineli halkın âdetleri ve diğerleridir. Medine halkının uygulamaları, tali kaynak olarak nitelendirilir. Tali kaynaklarda hak ve yükümlülükler dört gruba ayrılır:

- ✓ Sadece hukukullah kanunu: ibadet, ceza (ukubat) ve keffaret olarak ikiye ayrılır.

- ✓ Yalnız ibâd hukuku (insan hakları hukuku); her türlü işlem bu kategoriye girer.
- ✓ Allah'ın hakları kulların haklarıyla birleştirilmiştir ve Allah'ın hakları her türlü haktan üstündür (iftira cezası).
- ✓ Bunlar, Allah'ın kul hakkıyla birleşmiş haklarıdır ve kulun haklarının üstün tutulduğu haklardır (kısas).

Kur'ân-ı Kerîm

Kur'ân-ı Kerîm; Allah tarafından insanlığa gönderilen ve bununla beraber insanların madde ve ruhlarına hitap eden ilâhi bir kitaptır (Kuran Araştırmaları Grubu, 2017). Cebrail isimli bir melek aracılığı ile İslam peygamberi olan Hz. Muhammed (s.a.v.)'in yayması için vahiyler ile indirilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, insanın maddi ve manevi yönlerini ele alır. Başkalarının sorunlarını çözerken aynı zamanda, başkalarına hidayet yolunu gösterir. Dünya'da yaşanan zaman ilerledikçe, Kur'ân-ı Kerîm'in hakikatleri daha net ortaya çıkacaktır. (Pırlanta, 2014).

Kur'ân-ı Kerîm, dünyaya verilen bir kitap olmasına rağmen, dünya ve ahiret için vazgeçilmez bir rehberdir. Hayatın her alanını anlamlı ve yaşanabilir kılmak üzere gönderilmiştir. İçindeki tüm emir ve yasaklar bu dünya hayatı ile ilgilidir. Ancak âhiretin manası, gayesi ve muhtevası hakkında da bilgi verir. Kur'ân-ı Kerîm'de, insanları her iki dünyada da mutlu edecek ilkeler vardır. Bu bakımdan öncelikle Kur'ân-ı Kerîm'i sağlıklı bir şekilde anlamak esastır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm kıyametin son halkası, insanların anladığı ve yaşadığı, yani âlemlerin Rabbinin son çağrısıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de, düşünceler, inançlar, eylemler, hakkında bilgi verilir. Bu bağlamda, yönetici/liderlerin psikolojik niteliklerini önce Allah söylemleriyle ve sonra tüm ömrünü bu Allah söylemlerini doğru anlamaya ve yaymaya adanmış Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî bağlamında ele almak büyük önem arz etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm bir hayat rehberidir, insanların okuması, anlaması ve bir yaşam biçimi olarak hayata yansıtması için indirilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'i doğru okumak, anlamak ve gereğini yerine getirmek ilahi bir emirdir. Sadece Kur'ân-ı Kerîm'in telaffuzu ve hatta anlaşılması yeterli değildir. İnsanlardan istenenin toplumsal hayatta görünür ve yaşanabilir bir model olması, önemli ayrıntılar arasında yerini alır. Kur'ân-

ı Kerîm, insanları zulmün, şüphenin ve cehaletin karanlıklarından; güzellik, adalet ve hakkın nuruna çıkarır (Bilgiz, 2017).

Kur'ân-ı Kerîm'in İçeriği

Kur'ân-ı Kerîm'in içeriği, birçok şeyi kapsamaktadır. Örneğin; Kur'ân-ı Kerîm körü körüne taklidi sevmez ve insanlardan asıl olarak düşünmelerini ister. Kaotik bir düşünce çağında yaşanan günümüzde, Kur'ân-ı Kerîm'in okunmasında belirli sorunlar yaşanabilir. Ancak aktif zihinler olduğu sürece, bu tür entelektüel spekülasyonların sıkıntısı yoktur; yeter ki bu fikir ve teoriler, en iyi şekilde kanalize edebiliyor, insan hayatında faydalı şekillerde kullanılabilirler. Kur'ân-ı Kerîm, yüce ilahi otorite tarafından gönderilmiş ve örnek olması için seçilmiş saygıdeğer varlıklar tarafından insanlığa sunulmuştur. İnananlar tarafından bilinen ve oybirliği ile kabul edilen mesajlar içermektedir (Bilgiz, 2017).

Kur'ân-ı Kerîm'in Özellikleri

Kur'ân-ı Kerîm, sadece Arap edebiyatının bir şaheseri değil, aynı zamanda Müslümanların ve peygamberlerin kutsal kitabıdır. Kutsal kitapta geçenler ise Peygamberi tasdik eden büyük bir mucizedir. Üslubu, insanlar üzerindeki etkisi, tarihi anlatıları, hakikat yorumları, yazıları, içerdiği ilim ve eğitim, ıslahat politikaları, gayb haberleri ve akla gelebilecek her türlü konu hususiyet kazanmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in bu eşsizliği ile beraber, diğer munzel kitaplarından farklı olduğu söylenebilir. Kur'ân-ı Kerîm'in diğer kitaplara oranla dili, üslubu ve yayılışı farklıdır ((Bilgiz, 2017; Cerrahoğlu, 2022).

Belâgat ve fesahatin en üst mertebeye ulaşması ve mucizevi bir kitap olması asıl olarak Kur'ân-ı Kerîm'in kendisidir. Kendine özgü mesajları ve mecazi sırlarıyla Kur'ân-ı Kerîm, hem üst sınıfı hem de sıradan insanları etkilemiştir. Her halükarda, Kur'ân-ı Kerîm'in aciz bırakan yönleri, ona benzer veya ona yakın bir eser yaratılmamasında aranmalıdır. Bu konuyu, Yüce Allah çok açık bir şekilde bildirmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in kendisi, tüm insanlar ve elfler birlikte çalışırlarsa bile kendisine benzer eserler yaratamayacaklarını söyler ve meydan okumayı artırarak Kur'ân-ı Kerîm'in benzerini hiçbir şekilde ortaya çıkaramayacaklarını iddia eder. İsra Suresi'nin 88. ayetinde, Bakara Suresi'nin 23-24. ayetlerinde eski kavmin Kur'ân-ı Kerîm'e benzer bir kitap yapmaya çalıştığını, ancak yapamadıklarını belirtir. Bu

tahaddi (meydan okuma) ayetler, insanların Kur'ân-ı Kerîm'le tartışmalarına ve insanların Kur'ân-ı Kerîm'i tamamen yenilgiye uğratmalarına karşı olan kapılarını kapatmıştır. Allah'ın sözü olan bu “ebedi mucizeyi” taklit etme yeteneği hiç kimseye verilmemiştir (Cerrahoğlu, 2022).

Kur'ân-ı Kerîm, yüksek bir dağdan akan bir sel gibi tüm engelleri ortadan kaldırır, kalpleri ve zihinleri fetheder, muhteşem üslubu, güzel sözleri, büyüleyici mana güzelliği ve yüce ruhu ile herkesi etkiler. Edebiyat ve sanatta ilkeler, güzel metaforlar ve sırlar söz konusuysen aynı zamanda, çarpıcı ve hayranlık uyandıran ayetler vardır (Cerrahoğlu, 2022).

Gizli belagat ve inandırıcı delillerle bu kitap, tıbbın, tabiatın gizemini, evrendeki her şeyin oluşum kanunlarını anlatarak bilim ve felsefe alanına girmektedir. Zamanının ilimlerini, ilmini, edebiyatını ve sanatını hiç bilmeyen bir insanın, her yönden kusursuz bir şekilde icraat yapabilmesi elbette bir mucizedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in özellikleri ele alınırken, Bilgiz (2017), belirli konulara değinmiştir. Bu konular Tablo 1'dedir.

Tablo 1. Kur'ân-ı Kerîm'in Özellikleri

Gönüllerin şifa kaynağı	Hak ve Batılın ölçüsü
İlahi rahmet kitabı	Önemli haberleri içerisinde barındıran
Kesin ve şüphesiz gerçekler	Şerefli kutsal kitap
Kitapların en mükemmeli	Gerçekleri hatırlatan
Kolaylaştırılmış kitap	Nihai karar
Korunmuş kitap	Açık ve Açıklayıcı kitap

Kaynak: (Bilgiz, 2017).

Kur'ân-ı Kerîm farklı temalar içermektedir (Kaya, 2002). İçindeki hikâyeler, insanların geçmişleri, yaşadıkları ortamlar ve gelecekleri hakkında karar vermelerine yardımcı olmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in önemli yerini içeren kıssaların Kur'ân-ı

Kerîm'in kendisini açıklamaya ya da onu hayata geçirecek şekilde somutlaştırmaya araç olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Hz. Âdem'den günümüze doğru ve yanlışın algılanmasına fırsat verir. İçerisinde yer alan fıkralar, İslam müntesiplerini müjdelemek, uyarmak, kâfirleri, güzel ahlakı, itikat ve ibadetin temellerini öğretmek ve bilgilendirmek açısından önemlidir. Kur'ân-ı Kerîm, insanları doğru yola iletmek için gönderilmiştir (İsrâ, 17/8-9).

İlk insanın değere ihtiyacı olduğu gibi, son insanın da vardır. Bu nedenle, Hz. Âdem'in maddî ve manevî ihtiyaçları olduğu gibi, bugün de insanların aynı maddî ve manevî ihtiyaçları vardır. Bununla beraber, ahlaki duygular insana din tarafından verilir. İnsanlar için yasalar ve düzenlemeler tek başına insanları etik davranmaya teşvik etmek ve birbirlerinin haklarının ihlal edilmesini önlemek için yeterli değildir. Çünkü bu kanun ve yönetmelikler, kötülük yapanları cezalandırmakla yetinmektedir. Nezaket, iyilik ve ahlaka götüren uyarıcı etkileri yoktur. Aslında böyle bir görevi üstlenmeleri beklenmemelidir.

Din ve değerleri; kalp temizliğinin, vicdanın ve ahlaki güzelliğin yegâne kaynağıdır. Kim bu kaynaktan içerse, kalbinde ve vicdanında farûk (doğruyu yanlıştan ayırt etme) değerini kazanır. Dini değerleri olan bir insanda kanun ve düzen yoktur, kanun ve düzenin temsilcisi yoktur. İnanç; *"bir şeye gönül vermek, ona bir düğüm gibi inanmak, gönülden kabul ederek doğru olduğuna inanmak, gönülden kabul etmek ve kesin olarak karar vermek"* demektir. İnanç, ilkeleriyle eş anlamlıdır: *"tanınmış değerler"* anlamına gelir. Aynı şekilde bu kelimelerle ilgili bir diğer terim de *"akîde"*dir.

Akide, "kalbe bağlı şey" ve "inanmak için sarsılmaz değer" demektir. Terim olarak şu anlama gelir: "Sahibinin nazarında şüphe kabul etmeyen kesin hüküm, inanılması gereken temel ilke". Şer'î hükümler, itikad, amel ve ahlâkî hükümler olmak üzere üç ana başlık altında incelenmektedir. Bu hükümlerin hepsi İslâm'ın bütünü oluşturmaktadır.

Pratik veya ahlaki hükümler İslâm'ın sadece bir yönünü temsil eder ve bir bütün olarak İslam söz konusu olduğunda, bu temsil eksik kalır. "İmanı kabul etmeyen amelleri boştur. Onlar, ahirette zarar göreceklere dendir." (Mâide, 5/5; Nisâ, 4/124; Enbiyâ, 21/94). Bu konu, endişelere yol açmaktadır. Öte yandan, "orijinal" teolojik terimler inançla ilgilidir ve fiiller, eylemin şekil ve koşullarını gösterir.

Ahlak, Arapça'da "sekiye, tabiat, huy" anlamına gelen hulk veya huluk kelimesinin çoğul halidir. Ahlak, görgü kurallarından daha fazlasını ifade eder. Kelimenin gerçek anlamıyla, tüm iyi ve kötü alışkanlıklara ahlak denir. Dolayısıyla ahlaksız insan yoktur, ahlaken iyi veya kötü insan vardır. İnsanlar zeki, özgür, iradeli ve sosyal varlıklardır. Bunun yanı sıra, ahlak sadece insanlar için vardır. İnsanlar gönüllü olarak seçim yaptıkları için ahlaki olarak değerlendirilirler ve ahlaki veya ahlak dışı olarak adlandırılırlar. Bu nedenle ahlak, din, hukuk gibi disiplinler yaptıkları düzenlemelerle insan özgürlüğünün sınırlarını belirlemektedirler (Alkan Koyuncu, 2006).

Ahlaki sistem komutları, değerleri ve yargıları içerir. İnsanların barış içinde bir arada yaşamasını sağlarlar. Bu sistemde etik kurallar insanları iyi davranmaya çağırır ve bu çağrıya cevap vermeye zorlar. Güzel ahlakın temeli, ilahi vahye dayalı dindir. Dine dayalı ahlak sistemi, insanların ruhlarını tatmin eder, onlara huzur verir ve onları hem maddi hem de manevi olarak yükseltir. İslam'ın ahlaki hükümleri manevi yaptırımlarla bağlantılıdır.

Erdemli olmayan biri hayatı aşamaz. Öte yandan, güzel ahlaklı bir insan, kendisiyle ve diğerleriyle barışık, iyi iletişim kurabilen ve saygılı bir insan olabilecektir. Ahlaklı insanlar, kendilerine ve topluma faydalı, inançlı insanlar olurlar. Yalan, dedikodu, iftira, kibir, haset, kin, gaddarlık ve öfke gibi kötülüklerden uzaktırlar. Etik insanlar dürüst ve sabırlıdır. Yetimlere karşı şefkatli ve çalışkandırlar. Vazifelerini bilirler, dinini, vatanını, milletini severler, bu uğurda fedakârlıklar gösterebilirler. Bedenleri, ruhları ve zihinleri saf olur. Kimse hakkında kötü fikirleri yoktur. İyidirler ve onları küçük düşürecek davranışlardan kaçınırlar.

Ahlaki yozlaşma olduğunda saygı, sevgi ve şefkat duyguları yerini bireyin kendi arzularını ve çıkarlarını gözetmeye ve başkalarının haklarını çiğnemeye bırakabilir. Dünya savaşın, zulmün, adaletsizliğin, hoşgörüsüzlüğün, ahlaksızlığın ve açlığın yeri haline gelmiştir. Oysa, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar Allah, insanlara aynı gerçeği bildirmiştir. Yani dinin özü değişmemiştir. Bütün kutsal dinlerin amacı, toplumu Allah'a inanan ve erdemli insanlardan oluşan bir topluluk haline getirmek ve her iki dünyada da mutluluklarını sağlamaktır. Aslında, insanın tabiatı Allah'a inanmak, kul olmak ve ahlaklı olmak olduğuna göre, insan bunları yapmadan mutlu olamayacak ve kendine yabancılaşabilecektir. Kutsal din, insanın anlam arayışına

yanıt verir. İnsanları içinde buldukları çıkmazdan kurtarmak, ancak anlam arayışlarına karşılık vermeleri ve özlerine (doğalarına) dönmeleri ile mümkündür.

Kur'ân-ı Kerîm, tüm insanlığa hitap eden ve her zaman geçerli olan kutsal bir kitaptır. Aynı zamanda önceki kitapları koruma yeteneğine sahiptir. Ancak Mukaddes Kitaba "tahrif edilmiş" değil, önyargılı bakmak yanlış bir tutumdur. Sorunları gittikçe artan dünyada, insanoğlu için evrensel olarak geçerli ortak değerlerin geliştirilmesi ve insanoğlunun bu evrensel ilkeleri benimsemeye davet edilmesi zaruridir.

2.3. ALLAH ESMÂÜ'L-HÜSNÂ'LARINA GENEL BİR BAKIŞ

Esmâü'l-hüsna terkibi, Arap dilinde "el-esmâ" ve "el-hüsnâ" kelimelerinin birleşiminden olan bir sıfat tamlaması şeklindedir. Bu terkip aynı zamanda Kur'ân-ı Kerîm'de dört ayette geçer (Abdülbâkî, 1467). Tamlamanın ilk kısmında olan "el-esmâ", isim kelimesinin çoğuludur. Bununla beraber isimler anlamındadır. Terkibin sonunda olan "el-hüsnâ", güzel anlamında olan 'hasen' kelimesinden türemiştir. Ayrıca dil açısından bakıldığında en güzel anlamını ifade eden ism-i tafdil ya da güzel manasına gelen bir sıfattır (İbn Manzûr, 15. Cilt). İlk ihtimale göre terkip, "Allah'ın en güzel isimleri" ve ikincisine göre ise "Allah'ın güzel isimleri" manasına gelir. Her iki durum da değerlendirildiğinde sıfat tamlaması, Allah'ın sadece güzel isimlere sahip olduğunu vurgular (Sevgülü Hacıibrahimoğlu ve Demir, 2020).

Esmâü'l-hüsnâ'nın eserinin geniş anlamda hepsini kapsamakla birlikte terim olarak doksan dokuz ismin çoğunu içerdiği genel olarak kabul edilmektedir. Esmâü'l-hüsnâ kompozisyonunda yer alan Hüsnâ kelimesi, "güzel" anlamında bir sıfat veya "en güzel" anlamında ism-i tafdil olarak kabul edilir. Her iki durumda da güzellik burada zıt kavramları hatırlatmak yerine bir gerçeği vurgular. Zira, Allah'ın güzel olmayan bir adından söz etmek mümkün değildir (WEB-2).

Esmâü'l-hüsnâ'nın eserinin kaynağı; "En güzel isimler Allah'ındır...", "...en güzel isimler O'nundur", "...bütün güzel isimler O'nundur..." ayetleri ile bilinmektedir. Bu ayetlerde Allah'ın güzel isimleri olduğu ve bu isimlerle dua etmenin gerekliliği anlatılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm ve sünnet dışında Allah için kutsal adından başka bir isim kullanılıp kullanılamayacağı ise Kelam için ayrı bir tartışmadır. Ayrıca Arap olmayan Müslüman ülkelerin kendi dillerinde Allah adını verdiklerini de belirten

Topaloğlu, pratikte bu duruma dikkat çekerek, fiili icmanın Esmâü'l-hüsnâ'nın tevkîfi olmadığı yönünde olduğunu kaydetmiştir (Sevgülü Hacıbrahimoglu ve Demir, 2020). Ebû Bekir İbnu'l-Arabi, ilâhî isimlerin güzel olarak nitelendirilmesinin sebeplerini şöyle sıralamaktadır (WEB-2):

1. Esmâü'l-hüsnâ, Allah'ın yüceliğini ve aşkını ifade eder ve kullar arasında bir hürmet duygusu uyandırır.
2. Esmâü'l-hüsnâ, Allah'a farz, caiz ve Allah'a münhasır olan sıfatları içerdiğinden, Allah hakkında yeterli ve doğru bilgi edinilmesini sağlar.
3. İlimin değeri bilinene bağlı olduğundan ve Allah en yüce bilinen olduğundan, bu ilim Esmâü'l-hüsnâ ilmine sahip olanlara fazilet ve şeref verir.
4. Kalbe huzur ve sükûnet getirir, lütuf ve merhamet ümidi verir.
5. Zikir ve dualarda kullanılırsa, bu bir istek ya da sevap alma şeklindedir.

Fahreddin er-Râzî ise hüsnün Allah'a ait olan manasına atıfta bulunmakla yetinmekte ve onda kullanılan güzellik kavramının kemal ve heybet niteliklerini ifade ettiğini söylemektedir. Çoğu insan evrenin bir yaratıcısı ve yöneticisi olduğunu kabul etse de hiçbir fiziksel özelliği olmadığı için onu duyularıyla algılayamazlar. Bu durumda Yaradan ancak evren ve insanla olan ilişkisinden bilinebilir. Dolayısıyla Esmâü'l-hüsnâ bilgisi, Allah ile kâinat arasındaki ilişkiyi aydınlatmak ve nihayetinde Allah'ı tanıtmak için çok önemlidir. Mâturîdî, biyolojik olarak özümleme korkusuyla Allah'a bir isim veya sıfat yüklemekten çekinen filozofların aslında nefiy değil, delil konumunda olduklarına işaret ederek, ilahi ismi benimsemek istemeyenlere şunu sormayı önermektedir (WEB-2):

1. Evrenin yaratılışından kim sorumlu olacak ve siz hangi dine mensupsunuz?
2. Neye tapıyorsunuz ve hangi varlığa dua edip yakarıyorsunuz?
3. Dini emir ve yasakları hangi kaynaktan alıyorsunuz?

Bu sorularla, büyük yaratıcının sadece manevî bir varlık olmadığını, ancak ismi ve sıfatlarıyla algılanabilen bir varlık olduğunu vurgulamak ister. Şunu da belirtmek gerekir ki, kâinatın bir parçası olan insan hem manevi hayatı hem de manevî zekâsı

bakımından Yaratıcı ile bir ilişkiye ihtiyaç duyar. Esmâü'l-hüsna bu ilişkinin sağlanmasında bütünleyici bir rol oynar. İsimlerin kelimelerde ve seslerde ifade edilmesi ve bu seslerin kulakta yankılanması, bağlantılı iletişimi geliştiren ve güçlendiren unsurlardır. Bu, Kur'ân-ı Kerîm'de duaların ve zikrin sürekli olarak tavsiye edilmesinin nedenlerinden biri olmalıdır.

Peygamberler tarafından okunan dua metinlerinde Esmâü'l-hüsna'nın sıklıkla zikredildiğini belirtmekte fayda vardır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre Allah'ın isminin tanınmasında ve tecellisinde insan ve tüm kâinat önemli bir rol oynamaktadır. Kulların farklı halleri, Allah'ın isminin farklı tecellileriyle ilgilidir. "Her kulun durumuna uygun bir ilâhî isim vardır ve bu isim onun Rabb'ı sayılır, kul bedendir, karşılığı olan ilâhî isim ise kalbi gibidir" (WEB-2).

Allah'ı birden çok adla anmak veya bazı sıfatlarla nitelemek, İslam'da çok önemli olan tevhid ilkesi ile ilişkili olabilir. "İlahi zata atfedilen anlamlar" olarak nitelendirilebilecek isim veya sıfatların akıl dışında müstakil bir varlıkları bulunmadığından, Mâtürîdî'nin dediği gibi, insanların ancak duyuları ile algıladıkları konu hakkında bilgi edinebildiklerini ifade eder. Bu nedenle duyuların ötesinde olan Allah, duyular âlemi kavramıyla kendini tanıtmıştır. Ancak bu âyet (Şûrâ 42/11), Allah'ın yaratışındaki akla gelebilecek veya hayal edilen her özelliği ortadan kaldırarak, Allah ile başka şeyler arasında hiçbir benzerlik kurulamayacağını bildirmektedir. Aslında varlıklar arasındaki metafor sadece bir isimlendirmeden daha fazlasıdır. İki şey arasındaki benzerlik genellikle duyular tarafından belirlenir ve ortak bir kelime ile isimlendirilir. Ancak, Allah hakkında böyle bir tespit mümkün değildir.

Allah'a atfedilen isimler arasında hiç kimse ısı olgusunu ifade etmek için "sıcaklık" (vaz') kelimesinin icadı gibi isimler vermemiştir. Bu tür adlandırma, nesnelerin ve olayların duyular yoluyla doğrudan veya dolaylı olarak tanınması nedeniyle mümkündür. Allah'ı bu şekilde tanımakta şüphe yoktur. Bu noktadan hareketle şunu söylemek gerekir ki, Allah'ın adı kişisel değildir, ancak ruhun derinleşmesine, zenginleşmesine ve hamd, dua ve niyaz yoluyla manevi doyum elde etmesine fırsat teşkil eder. Ancak Cenab-ı Hak, onun zatını bildiği için kendisine verdiği isim, onun şahsiyetinin niteliklerini taşımaktadır.

Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî tasavvufi bir görüşte, Allah'ın gerçek adını ve şahsiyet adını verecek bir kulunun olabileceğini kabul eder. Kâinattaki her şey, bu hikmetli

kulların namına dua edenlere tâbidir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın doğasına birçok isim atfedilmiştir. Bunların sık sık tekrarlandığı da görülmektedir. Bu, Esmâü'l-hüsna âyetleri arasında (Taha 20/8), Allah'ı kâinatın yaratıcısı, idarecisi ve sahibi olarak nitelendiren ve en gizli şeyleri bildiğini beyan eden ve yine tevhid akidesini vurgulayan birtakım âyetlerden sonra gelir: “*Kendisinden başka ilah yoktur. En güzel isimler ona aittir*”.

İslamiyetten önce özellikle Güney Arabistan'da “Rahman” kelimesinin Allah'ın adı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Taberi'ye göre Hz. Peygamber'in dualarında ve ibadetlerinde Rahman ismini kullanması, müşrikler tarafından tuhaf karşılanmış ve böyle bir tutumun, onun temel ilke olarak kabul ettiği tevhid inancına ve daha sonra İncil'in 1. 110 ayetine aykırı olacağına inanılmıştır (WEB-2). Esmâü'l-hüsna'nın tasnifi ve muhtevası incelendiğinde, Allah'a farklı şekil ve kalıplarla atfedilen birçok isim vardır.

Esmâü'l-hüsna telif türünün ortaya çıkışından itibaren, bu isimleri gruplama eğilimi de olmuştur. İlâhi isimler de Allah'ın bir özelliği olduğundan, Âlimler, uzun zamandır bu kavramların sınıflandırılmasıyla ilgilenmişlerdir. Ancak, Kerem ilminin ana temaları Allah'ın varlığı ve birliği ile onun kâinata yönelik yaratıcı ve yönetsel eğilimleri olduğundan, bu meselelerle ilgili ilahi isimler veya sıfatlar literatürde yer almaktadır.

Esmâü'l-hüsna anlamları, Allah'ın yaratmış olduğu tüm noktalar üzerinden yansımaları işaret etmektedirler. Anlamlar incelendiği zaman genel anlam bütünlüğünü betimleyen anlatımlar ele alınırken, Esmâü'l-hüsna'lar zikredildikten sonra onların üzerinde düşünmekle anlamlar genişlemekte ve alt anlamlar ortaya çıkmaya başlamaktadır.

2.3.1. Allah'ın Yönetme ile İlgili Esmâü'l-hüsna'ları

Bir isim-sıfatın birçok anlamı vardır. Bu anlamların yer aldığı âyetler siyâk (bir sözün kullanılmasını gerekli kılan ya da bu söze uygun düşen ortam) ve sibakına (bir şeyin geçmişi, öncesi, üst tarafı, başlangıcı, dil açısından bir ifadenin öncesi, yukarısı) göre değerlendirilmektedir. Ancak isim-sıfatlar, âyetlerde birçok olay ve konuları gündeme getirdikten sonra, bunlar ile doğrudan olarak ya da dolaylı bir şekilde ilintileri yansıtarak kullanılmaktadır. Asıl olarak mastar olan; ancak mübâlağa

açısından bir şeyi mükemmel bir aşamaya getirmek anlamına geldiği gibi; aynı zamanda bir şeye sahip olmak anlamlarına da gelmektedir.

Meselâ Fatiha Suresinde yer alan Rabb isminden sonra Melik sıfatı getirildiği için Rabb isminden; yöneten anlamı çıkarılabilir. Mutaffifin sûresinde olan “İnsanların, âlemlerin Rabbi için divan duracağı günde” şeklinde olan altıncı ayette Rabb Mâlik anlamında kullanılmaktadır (Gülle, 2007).

2.3.1.1. Melik Esmâü'l-hüsnâ'sı

Melik Esmâü'l-hüsnâ'sı, “bir şeye sâhip olmak, bir şey üzerinde tasarrufta bulunmak” anlamlarına gelmektedir. Mülk (melikîyyet) hükümlanlığı ile beraber emir ve yasakların konulması şartı ile insanların üzerinde yönetim ve denetime tabi tutulması; milk (mâlikîyyet) de eşya ve mallar ile bunların gelirleri üzerinde kullanımını ve yönetimini ifâde etmektedir. Bununla beraber “insanların meliki”, “eşyanın mâliki” şeklinde tanımlanmaktadır.

Konu ile ilgili olarak bu bağlamda “melik” kelimesinin “mâlik'ten daha geniş bir anlama sâhip olduğu belirtilmiştir. Allah'ın isimlerinden biri olan Melik, “yoktan var ettiği her şey hakkında tasarrufta bulunan zât” anlamına gelir. Nas sûresinde, Nâs ismi Melik /Meliki'n-nâs biçiminde isim tamlaması olarak gelirken, iki mekkî âyette ise Hak ve iki medenî âyette de Kuddûs isimleriyle beraber Allah'ı nitelemektedir.

Tek başına "melik" isim tamlaması taşır. Bu isim Kur'ân-ı Kerîm'de geçmektedir, bu yüzden müminler, Rablerini tesbih ederken diğer bazı nurlarla böbürlenmekten vazgeçmelidirler. Bilsinler ki her şeyin sahibi Allah'tır ve O'na saygı gösterip hizmet etsinler. Kur'ân-ı Kerîm'de üç isim olan Rab, Malik ve İlah'ın zikredilmesinin hikmeti şu şekilde açıklanabilir: "İnsanların Meliki" ve "İnsanların İlahı", "İnsanların Rabbi" ifadelerini anlamlandırır. Zira bazen Rab ismi Melik anlamında olmayabilir.

Melik ismi de bir Rabb anlamında olmayabilir. Marifetullah'ı arayan kimse, önce görünen ve görünmeyen nimetlerinden başlayarak kendisini terbiye eden bir Rabbin huzuruna çıkar. Sonra daha derin bir tefekküre girilir. Tüm bunlar Rabbin hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını, her şeyin sahibi olduğunu, ihtiyacı olan her şeyin ondan geldiğini anlamına gelir. Öyleyse o, gerçek Melik olan Rab'dir. Bundan yola çıkarak, ibadete lâyük olan tek O'dur ve başkası değildir.

Allah'ın her şeyin Rabbi olmasına rağmen "insanların Rabbi, Meliki ve İlahı" olduğunu iddia etmesi, onların en üstün ve en asil mahlûk olduklarını gösterir. İnsan, mahlûkatların en şerefliisi olmasaydı, elbette Allah, kitabını kendisini insanlığın Rabbi, Hükümdarı ve İlahı olarak nitelemeyecek, kitabını da böyle bir tarifile bitirmeyecektir. Öte yandan Allah'ın "Malik" olması diğer isimlerden ve sıfatlardan farklı olmasının anlamını taşır. Zira diğer melikler bir şey verince malları ve hazineleri azalır. Öte yandan Allah'ın malı vermekle azalmaz.

2.3.1.2. Mâlik-ül Mülk Esmâü'l-hüsnâ'sı

Mâlik-ül Mülk Esmâü'l-hüsnâ'sı, dileğini memleketinde istediği şekilde yürüten demektir. Bununla beraber istediği zaman var eder, istediği zaman yok eder, istediği zaman bırakır. Mülk'ün burada olan anlamı asıl olarak memlekettir. Malik ise tastamam bir kudrete sahip olan anlamına gelir. Varlık âleminin bütünü kapsayan ve tek memlekettir. O ise bu memleketin (ülkenin) sahibidir. Varlık âleminin tek bir memleket olarak sayılması, içerisinde olan varlıkların birbirine bağlı olmasından ileri gelir. Tüm bunlar, tıpkı insanlar gibi bir açıdan her ne kadar çok görünürlerse de diğer yönden de bir olarak sayılmaktadırlar. İnsanoğlu, bir hakikatin memleketidir; ancak bu memleket pek çok azadan teşekkül eder. Bu azalar ise birbirlerine yardım eder ve bu bağlamda insan hakikatinin istekleri yerine gelir. Bu itibar ile tek bir memleket ortaya çıkar. İşte tüm bu âlem de tek bir şahıs gibidir (İmam-i Gazalî, 2015).

Âlemin eczası, tek bir amaç için birbirine yardımcı olan o şahsın azaları şeklindedir. Allah'ın ihsanı, tüm âlemde tam anlamıyla gerçekleşsin diye bu ecza-i âlem sürekli olarak birbirlerine yardım eder, yekdiğerlerini de tamamlar. Âlemin tümünün yeksenak oluşu, nizam ve intizam içerisinde olmasından dolayı tek bir ülke olarak sayılmıştır. Bu ülkenin sahibi ise hiç şüphesiz, sadece Allah'ındır. Kulun ülkesinde ise; kulun ülkesi, onun bedenidir. O, gerek kalbine ve gerekse diğer azalarına söz geçirebilirse, kendisine verilen kudret nispeti ile kendi ülkesinin sahibi olur (İmam-i Gazalî, 2015).

2.3.1.3. Hâkim Esmâü'l-hüsnâ'sı

Zeccac, yaptığı açıklama kapsamında Hakîm-Hakem-Hâkim kelimelerinin hepsinin "H-KM" kök harflerinden türetildiğini söylemiştir. "HaKeMe" kelimesinin lügat anlamına bakıldığı zaman; menetmek, engellemek anlamlarına geldiği

görülmektedir. Doloyısıyla hüküm veren kişiye hâkim denilmesinin nedeni, iki hasım tarafın birbirlerine olan haksızlığı sebebi ile engellenmesidir. Bunun yanı sıra atın dizgininde de hikmet denilmesi onun asıl olarak hayvanı serkeşlikten menetmesi manasında kullanılmaktadır. Eski Sultanların kitap ve arşivlerine bakıldığında “ve akim fûlanan an zalike'l-emr” ifadesi, “imna'hu” (onu menet!) anlamına gelmektedir. Eski sultanların kitaplarında/arşivlerinde yer alan Allah'ın Hakîm ismi, -her şeyi en sağlam yapan-Muhkim manasınadır. Neml Sûresi'nin 88. Ayetinde yer alan” İşte bu, her şeyi muhkem ve mükemmel yapan Allah'ın sanatıdır” mealindeki ayette Allah'ın yaptığı işlerin muhkem, mükemmel, mütkan, sağlam olduğuna işaret edilmiştir (Beki, 2013).

İbn Furek (ö. 406), bu ayette yer alan isimlerin Kur'ân-ı Kerîm'in tenzili ile olan ilişkilerini şu şekilde açıklamıştır;

“Kur'ân-ı Kerîm'in, Azîz ismiyle vahiy edildiğinin belirtilmesi, onun bütün dış etkilerden, arızalardan, tahrip ve tahriflerden korunduğuna işaret edilmiştir. Hakîm ismiyle de sonsuz ilmiyle yaptığı bütün işleri mükemmel ve bir o kadar hikmetli olan Allah tarafından indirilen Kur'ân-ı Kerîm'in her yönden mükemmel bir kitap olduğuna işaret edilmiştir” (Beki, 2013).

2.2.1.4. Hâfız Esmâü'l-hüsnâ'sı

Hâfız Esmâü'l-hüsnâ'sı, “görüp gözetmek, korumak, anlayıp bellemek” gibi anlamlara gelen hıfz kökünden türemiş bir ism-i fâildir. Allah'ın bir ismi olarak Hâfız; “tabiatı gözetimi altında ve dengede tutan, kullarını din ve dünya işlerinde tehlikelerden koruyan zât” anlamına gelir. Hafız kelimesi de aynı masdardan ism-i fâil olup mübalağa ve tekerrür ifâde eder. “Hıfz” unutmanın zıddı olarak düşünüldüğünde Allah'ın Hafız oluşu; “insanların rızıklarını ve yaptıkları amelleri asla unutmayıp bunları takip etmesi, lütuf ve nimetiyle kullarını muhafaza etmesi” anlamına gelmektedir.

Hâfız ismi, tek başına yalın olarak bir âyette, geçerken, Hafız ismi ise Kur'ân-ı Kerîm'de üç yerde münferit olarak gelmektedir. Yakûb onlara, “Onun hakkında size ancak, daha önce kardeşi hakkında güvendiğim kadar güvenebilirim! Allah en iyi koruyandır ve O, merhametlilerin en merhametlisidir” dedi. Bu âyet Hz. Yakûb ve onun oğulları arasında geçmiş olan bir diyalogu ele almaktadır. Âyetteki soru,

istifham-ı inkârîdir. Yani “Daha önce Yûsuf hakkında size güvendiğim gibi mi güveneyim, hayır güvenmem” anlamındadır. Ancak cümlenin devamı, onlara güvenmediği halde Hz. Yakûb’un, oğlu Bünyamin’i onlarla birlikte göndermeye niyetli olduğunu göstermektedir.

Kıtlık sebebi ile ailesinin helâk olması tehlikesi ve gelecek yardımların sadece Bünyamin’in gitmesiyle devam edebilmesi nedeniyle buna razı olduğu söylenebilir. Var olan koşullar nedeni ile çocuğunu göndermek hoşuna gitmese de buna razı olan Hz. Yakûb, kardeşleri, Bünyamin’i koruyacaklarını söyledikleri halde, Hz. Yakûb’un, Allah’ın korumasına sığınmakta olduğunu vurgular ve ayette de buna şahit olunabilir.

Onlara, “sizin korumanızdan daha iyi koruyacak olan Allah’ın korumasına onu havale ediyorum” demek istemiştir. Böylece Hz. Yakûb burada çocuklarına bir ders vererek, tek güvenilecek, dayanılacak, bel bağlanılacak, kendisine tevekkül edilecek olanın Allah olduğunu öğretmek istemiştir. Hz. Yakûb’un Allah en iyi koruyandır şeklindeki ifâdesi incelendiğinde şu güzelliklerle karşılaşılır: Öncelikle, Allah lafzı mübtedâ, hayr kelimesi de haber olacak şekilde isim cümlesi ile hasr yapılmış ve anlam pekiştirilmiştir. Bilindiği üzere isim cümleleri, fiil cümlelerine göre daha vurguludur. Cümlenin kurulumuna bakıldığında ise daha farklı bir güzellik söz konusudur. Şöyle ki: “Allah en hayırlı olandır” cümlesini duyan kişinin dikkati, söyleyen kişiye yoğunlaşmaktadır. Ancak burada eksik kalan bir cümle vardır. Bunu duyan kişinin zihninde “ne açıdan hayırlıdır”? biçiminde bir soru oluşmaktadır.

Dikkat çekme işi başarıldıktan sonra Koruyucu olarak açıklaması, muhatabın zihninde olan soruya cevap olmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de üç yerde münferit olarak Allah’ı nitelemekte olan Hafız ismi, bir örnek üzerinden incelenebilir. Bu örnekteki ayet; “Eğer yüz çevirseniz; bilin ki ben, benimle gönderileni size tebliğ ettim. Rabbim (dilerse) sizden başka bir kavmi sizin yerinize getirir ve siz O’na bir zarar veremezsiniz. Şüphesiz Rabbim, her şeyi koruyup gözetendir.” (Hûd, 11/57). Bu âyetin sonunda gelen, “Şüphesiz Rabbim, her şeyi koruyup gözetendir” ifâdesi için aşağıdakiler için izahat edilmiştir:

1. Allah, kullarının amellerine göre karşılığını vermek için yaptıklarını korur.

2. Allah her şeyi gözetleyendir, istediği zaman yok olmaktan korur, istediği zaman yok eder.
3. Allah herkesi korur, Hz. Hûd'u da inkârcıların kötülüklerinden ve tuzaklarından korur.
4. Allah, dinini ve dostlarını korur, kanunlarını korur. Din düşmanlarını o kadar yakından takip eder ki; onlar Allahtan kaçamazlar.
5. Allah, kullarının sözlerinden ve fiillerinden her şeyi gören ve gören, onları hesaba katan, ceza veya mükâfat verendir.

Ayette zikredilmiş olan ifâde, inkârcılar için oldukça sert sözlerden oluşmakla beraber; onlar için bu ifade aynı zamanda tehdit içermekte ve inananlar bu konuda ümitli olmakla beraber; insanlara teşvik ve mükâfat ihtivâ edilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ VE MUHYİDDİN İBNÜ'L-ARABÎ'NİN BAKIŞ AÇILARIYLA YÖNETİCİLERDE OLMASI GEREKEN ALLAH ESMÂÜ'L-HÜSNÂ'LARININ PSİKOLOJİK KAVRAMLARLA DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. TASAVVUF İLMİ VE PSİKOLOJİ BİLİMİ İLE KONUYA BAKIŞ

Bu bölümde, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî bakış açısı, Muhyiddin İbnü'l-Arabî bakış açısı ile yöneticilerde olması gereken Allah Esmâü'l-hüsnâ'ları psikoloji kavramlarıyla karşılaştırılarak ele alınmıştır.

3.1.1. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Bakış Açısı

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 6 Rebû'l-evvel 604/30 Eylül 1207.1 tarihinde Belh'de doğmuştur. Asıl adı Muhammed Celâleddin olup, lakapları "Mevlânâ" ve "Hüdavendigâr"dır. Annesi, Belh emiri Rükneddin'in kızı Mü'mine hatundur. Anne tarafından soyunun Hz. Ali'den geldiği bilinmekle beraber; babası, "Sultanü'l-ulema" olarak tanınan Muhammed Bahaeddin Veled'dir (v. 631/1234).

3.1.1.1. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Eserleri

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin bilinen 5 eserinden ikisi manzum (şiiir), diğer üçü ise mensûr (düz yazı) şeklindedir. Eserlerin tamamı ise döneminin edebî dili olan Farsça dili ile yazılmıştır. Manzum eserleri Mesnevî-i Mânevi ve Dîvân-ı Kebîr, mensur olanlar ise Fîhi Mâ Fîh, Mecâli-i Seb'a ve Mektûbât'tır.

3.1.1.2. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Tasavvufî Düşüncesi

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 13. yüzyılda yaşamış, düşünce ve eserleriyle sekiz asır boyunca imana rehberlik etmiş; eserleri, fikirleri ve anlayışlarıyla yaşamaya devam eden, ilim ve fikir dünyasının mutasavvıf ve düşünürlerinden biri olmaya devam etmiştir. Dini, ilmî ve sosyal pek çok problemin yaşandığı günümüzde, problemlerin çözümü ancak bireylerin ve toplumların dini ve sosyal dokusunu korumayı ve yeniden inşa etmeyi başarmış manevi liderler tarafından sağlanabilir. İslam'ın evrensel dinamizmini insanlık için en iyi anlayan, açıklayan ve anlatan

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, bu düşüncenin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu noktada öncelikle Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye yapılan göndermenin kendisinin ifade ettiği gibi dini ve tasavvufi olduğunu söylemek gerekir.

*“Yaşadığım sürece Kur’ân-ı Kerîm’in bendesiyim,
Hz. Muhammed Mustafa'nın yolunun tozuyum.
Kim bana bundan başka bir şey söyleyse ondan ve
onun sözünden de şikâyetçiyim!”*

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, yetkin bir âlim ve mutasavvıfı, her şeyden önce Kur’ân-ı Kerîm ve Hadis'i çok iyi biliyordu. Tezde, Allah Esmâü'l-hüsna'ları bağlamındaki görüşlerine başvurulma sebepleri arasında bu yetkinlik alanları ve kendini tüm dünyaya kanıtlamış bir alim ve düşünür olması belirtilebilir. Bu çalışmada, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hakkında detaylı bilgi verilmek istenmesi, çalışmanın önemli dayanak noktalarını açıklama çabasından kaynaklanmaktadır. Zira, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin bakış açıları çalışmanın bel kemiğini oluşturmaktadır.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî; Kur’ân-ı Kerîm ve Hadis'i çok yetkin ve ustaca kullanabilir. Onun Kur’ân-ı Kerîm getirdiği tefsir, tasavvufi aklın işârî tefsir anlayışı içinde değerlendirilebilir. Kur’ân-ı Kerîm ilminin zengin bilgisi onun eğitici yönünü ortaya çıkarmıştır. Eserlerinde kullanılan hadisler arasında hatırı sayılır sayıda sahih ve meşhur rivâyet vardır. Sıhhat ve hadis ilmi açısından değer yargıları tartışılan, ancak bu hadisleri tasavvuf düşüncesinde sıkça kullanılan ve tasavvuf standartlarına göre değerlendirilen hadisler olarak değerlendirmek daha doğru olur. Hadisi yazılarında, şiirlerinde ve hutbelerinde yoğun olarak kullanmıştır.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin vaazlarında ve nasihatlerinde son derece dikkatli, kullandığı ifadelerde ve muhataplarında seçici, olumlu, sevecen ve sembolik olduğu görülmektedir. Toplumların olumlu ve olumsuz yönlerini ele alarak; insanlara, hatalarını ve kusurlarını düzeltme ve kontrol etme fırsatı sunmaktadır. Soyut ve anlaşılması zor kavramları somutlaştırarak, görünüşte zor olan birçok konunun, hikâye anlatımı yoluyla anlaşılmasını ve hatırlanmasını sağlamaktadır.

Dini ve tasavvufi gerçekleri; edebiyat zevkine sahip olanlara, bazen çok basit dizeler önererek, bazen beyitler söyleyerek, en coşkulu ve karmaşık edebiyat ve sanatı

ustalıkla kullanarak şiirsel bir biçimde sunar. Onu başarılı kılan sebepler arasında; etrafındaki herkese, muhtaçlara, yetimlere karşı çok ilgili olması öne çıkarılabilir. Başkalarına her fırsatta yardım etme çabası, bir başka zarif yön olarak görülebilir. Bir eğitimci ciddiyeti ile ele aldığı bilimsel soru ve tartışmalardaki başarısı, onun bilim ve düşüncenin güçlü bir sesi olduğunu göstermektedir. İnanç, ibadet ve güzel ahlak, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî 'nin dini düşünce ve yorumunun temel unsurlarıdır. Zira bu üç temel, “Allah tarafından tamamlanmış ve kabul edilmiş” ve “Allah nezdinde tek” olarak nitelendirilen İslam dininin temelleridir (Arpaguş, 2007). Bu çalışmada, yöneticilerin sahip olması gereken Allah Esmâü'l-hüsna'ları ve psikolojik niteliklerin, büyük sufilerin bakış açıları ve eserleriyle ele alınması çabası da yukarıda bahsi geçen etmenlerden kaynaklanmaktadır.

İnanç, insanların varlığının kaynağı ve yaratıcısı olan aşkın güce ve “dünyaya rahmet”, “şahit”, elçi” ve “uyarıcı” olarak gönderilmiş elçilere imandır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin inanç ve iman ile ilgili gayreti; yukarıdakilere ek olarak aynı zamanda insanlara din, dil ve renklerden bağımsız toplumu kavratma çabasıdır. Ona göre; insanın, varlığının değerini anlaması, yaratılmış olan her şeyi algılayıp analiz edebilmesi ve yüksek bir farkındalığa sahip olması elzemdir.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Allah'ın fitratı ve sıfatları gibi ilmi tartışmalarda Ehl-i Sünnet'in düşüncelerini benimsemekte ve Mu'tezile gibi kişilere karşı çıkmaktadır. Tüm farz ve ibadetlere ek olarak, kulların Allah'a yakın olmalarına yardımcı olabilecek ibadetleri, kalpten bir şekilde yapmaları ve aynı zamanda Allah'ı sürekli zikretmeleri gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin önemli gördüğü meseleler arasında; tasavvufun, kişisel ve sosyal hayatı etkileyecek düzeyde eğitimde ve aydınlanmada önemli bir konu haline gelmesi gerekliliği düşüncesi vardır.

Ahlak eğitimi; insanın, yaratılışın özünü ve yaratılış amacını algılamasını kolaylaştırabilmek için eğitim-öğretim sürecine entegre edilmelidir. Bu ise; dini, sosyal ve beşeri gereklerin farkında olan ve gerçek anlamı ile muktedir, tasavvufi düşünceyi hayatına dinamik bir şekilde geçirebilen “yetkin” bir usta ile mümkündür. Bunun yanı sıra, yöneticiler başta olmak üzere, her meslek ve inanç grubundan insanların, bahsi geçen ustalığı kaçınılmaz bir şekilde anlaması ve uygulaması gerekliliği söylemi yanlış olmayacaktır. Zira, ulusal ve uluslararası düzeyde yaşanan

krizler, yöneticiliğin ve dahi ahlaklı yönetimin ne kadar yüksek düzeyde önemli olduğunu ortaya koymaktadır. İlk insandan itibaren yönetim vardır ve her zaman olacaktır. O halde, yönetim/liderlik gibi önemli bir konuda “olması gereken” psikolojik ve buna bağlı olarak ahlaki nitelikleri en doğru kaynak olan Kur’ân-ı Kerîm ve bu kutsal kitaptan yola çıkarak düşüncelerini ve eserlerini ortaya koyan önemli mutasavvıflar bağlamında ele almak ve tüm bunları Jung başta olmak üzere psikolojiye büyük katkılar sağlamış kuramcılarının görüşleriyle desteklemek oldukça yüksek düzeyde ivedilik ve önem arz etmektedir.

Dini düşüncede felsefe ve teolojiye dayalı metodolojik argümanlar yeterli değildir. Kalp ve sevgi olmadan arzu edilen hedefe ulaşmak imkânsız görünmektedir. Bu durumda, felsefe okulları ve inanç grupları eleştiriyile karşı karşıya kalmaktadır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, kendisinden önce gelmiş olan tasavvuf şairlerinden ve özellikle de Hâkim Senai ve Feriddin Attar’dan etkilenmiştir. Bu etki, sözlerini yorumlamaya ve işine dâhil etmeye çalışan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî tarafından şu şekilde ifade edilmektedir (Arpagus, 2020):

*“Attar rûh, Senâi onun iki gözüydü. Biz Senâi ve
Attar’ın arkasından yürüdük. Ben coşkunluğu
bırakmışım ve yarı hamım. Tamâmını Gazneli
Hakîm’den dinle”.*

Çalışmada, büyük sufi Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin zatına yol gösterici olmuş kişilere de yer verilmesi, bu çalışmayı kendine rehber alacak araştırmacılara, kendi konuları gereği fikirlerine başvurmak isteyebilecekleri kişiler bağlamında ışık tutma isteğinden kaynaklanmaktadır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin, tüm bunların yanı sıra, kendisiyle aynı asırda yaşamış büyük mutasavvuf Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve onun “Vahdet-i Vücûd-Varlığın Birliği” anlayışından etkilendiğini söylemek çok doğru bir noktaya işaret etmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Bu iki yükselmiş üstadın eserleri ve bakış açıları bağlamında konuyu örmek, oldukça zengin bilgi örüntülerini alana katkı olarak sunmaktadır.

3.1.1.3. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’ye Göre Yönetim İlkeleri

Yönetim alanının artan sorumlulukları, aynı zamanda iyi bir eğitim ve bilgi düzeyi gerektirmektedir. Ayrıca yönetim, bilgelik gerektiren bir nitelik kazanmıştır.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin hükümdarlarla olan ömür boyu süren ilişkisi ve çeşitli eserlerindeki düşünceleri, günümüz lider ve yöneticilerine yol gösteren ve ilham veren pek çok hikmeti barındırmaktadır (Yazıcı, 2009; Ergül, 2011).

Yöneticinin Roller ve İşlevleri: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, yaptığı konuşmada ve yazdığı mektuplarda o dönemin yöneticilerine daima rehberlik etmiş, onları halka, iyiliğe ve adalete hizmet etmeye davet etmiştir. Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus II, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi ziyarete geldiğinde; Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî onu gerektiği gibi övmemiş, dersleriyle ve talebeleriyle meşgul olmuştur. Padişah bir süre bekledikten sonra, “Efendim, bana bir öğüt ver” demiştir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ona sert bir şekilde bakarak ona şunları söylemiştir (Ergül, 2011):

“Sana ne öğüdü vereyim? Sana çobanlık etmeyi emretmişler ama sen kurtluk yapıyorsun. Sana bekçilik yapmayı emretmişler ama sen hırsızlık yapıyorsun. Allah sana Sultan olmayı bahşetmiş, ama sen şeytanın sözleri ile hareket ediyorsun.”

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî; yöneticinin rol ve işlevinin, insanların ve çalışanlarının huzur ve güvenliğini sağlamak olduğuna inanmıştır. Dolayısıyla “hırsızlık yapıyorsun” eleştirisi ile yöneticinin yolsuzluklarını eleştirmekte ve bu durumu kınamıştır. Bu yol gösterme eylemini ve ışık tutan eleştirileri kapsayan sözler, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî tarafından pek çok yöneticiye karşı zikredilmiştir.

Dönemin başbakanı olan Emir Pervane, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin yanına giderek kendisine nasihatte bulunmasını ve öğüt vermesini istemiştir (Ergül, 2011; Yazıcı, 2009). Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ise onun isteklerini dinledikten sonra bir süre susmuş ve Emir'e dönerek (Ergül, 2011) şunları söylemiştir;

“Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlediğini duydum. Hadis-i şeriflerle ilgili bir eseri de Şeyh Sadreddin Hazretleri'nden dinlediğini işittim. Ancak tüm bunları yapmana, Allah'ın ve onun elçisi Hz. Peygamber'in sözlerini okumana ve bilmene rağmen o sözlerden öğüt alamıyorsan, amel

edemiyorsan, benim nasihatimi nasıl dinleyeceksin?"

Emir Pervane'nin bu olaydan sonra adaletli bir yönetim anlayışı sergilemeye çalıştığı söylenmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, yöneticilerin makam ve mevkilere aday olduklarında; adalet, liyakat ve müzakere gibi değerleri görev süreleri boyunca uygulamaları gerektiğini vurgulamaktadır (Yazıcı, 2009).

Yöneticiler kendilerini nasıl görmelidir: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, yöneticilerin bir güç ve ayrıcalık sahibi değil, itaat eden ve mutlak saygıyla hizmet eden kişiler olmaları gerektiğini belirtmektedir. Bu konuda şunları belirtmiştir;

Yüksek statülü bir insan, insanların omuzlarında bir cenaze gibidir. Daha açık söylemek gerekirse, yüksek mevkide olan ve iyi bir itibara sahip olan bir kimse aslında yüksek mevkide değildir. Belki de insanlara her zaman yük olan bir cenazedir. Bu nedenle tabut halka bir yüküdür. Kendini halktan üstün görenler, kendilerini büyük görenler, halka yük getirirler. Onlar da bir kamu yüküdür. (Ergül, 2011).

Bu bakış açısını benimsemiş olan yöneticiler, yönetilenlere tepeden bakmaz; kamudan hizmet alanların önüne bürokratik formalite ve engeller koymazlar. Yöneticiler, halkın işini kolaylaştıran ve halkın sevgisini kazandıracak hizmetleri, yol ve yöntemleri bulan ve sergileyen kişiler olmalıdırlar (Yazıcı, 2009).

3.1.1.3.1. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî: Yönetimde Ehliyet ve Liyakat

Yeterlilik veya liyakat ilkeleri, iyi yönetimin temel ilkelerindedir. Liyakata dayalı sistem, diğer yönetim ilkeleriyle iç içe olan ve yönetime olumlu katkı sağlayan akılcı bir sistemdir (Aktan, 2022). Liyakat terimi, kişinin işe uygunluğu (tdk.gov.tr), kişinin işte başarılı olmasını sağlayan nitelikler, değer ve yetenekler anlamına gelir (Çağbayır, 2016). Ehliyet terimi, yeterlik ve çalışma yeteneği anlamlarına gelir. Dar anlamda liyakat, herhangi bir organizasyonun çalışması sistemine uygun, yetkin ve uzman kişilerin seçilmesini ifade eder. Buradaki "işe uygunluk", işin gereksinimlerini

karşlamak için gerekli bilgi ve deneyimdir. Öte yandan; liyakat kavramı, ahlak ve erdem gibi değerleri de içinde barındıran bir kavramdır. Bu bakımdan, işe alınacakların bilgi ve tecrübe sahibi olmaları gerekliliğinin yanı sıra, ahlak ve fazilet sahibi olmaları gerekliliği de son derece önem arz etmektedir (Aktan, 2022). Bu iki kelimenin sözlüklerde "yeterli, yetkin, layık" anlamlarına gelen benzer kelimeler olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu iki terimin dilimizde bir arada kullanılması, kavramsal ilişkilerin ve ilkelerin önemini göstermektedir. Bir görev için yetkin kişi, hem teorik (bilgi) hem de pratik (deneyim) açıdan günümüz terminolojisinin ve iş tanımının gerektirdiği uzmanlığa uyan ve meslek etiğine (ahlak/etik) sahip olan kişidir.

Liyakate dayalı kriterlerin olmadığı ve aranmadığı bir sistemde, adam kayırma gibi öznel durumlar ortaya çıkarak yapılan işin başarısız olmasına yol açacaktır (Terzi, 2015). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 70. maddesindeki "İşe alımda, pozisyonun gerektirdiği nitelikler dışında herhangi bir şekilde ayrımcılık yapılmaması" ifadesi liyakat ilkesini ifade eder. Öte yandan, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 3. maddesinde "liyakat" ilkesi kanunun temel ilkeleri arasında yer almaktadır. Buna rağmen, yönetimde temel sorunlardan birinin liyakat ilkesini işleyememe olduğuna işaret edilmektedir (Yılmazöz, 2009).

İslam ve Batı dünyasında Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, çok yönlü, evrensel bir tasavvuf velisi ve düşünürü olarak; hukuk, siyaset ve yönetim felsefesinde ilham alınabilecek fikirlere sahiptir.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin yaşadığı dönem (1207-1273) XIII. yüzyıla tekabül etmektedir. O zamanlar bilim ve kültür merkezi olan ve bugün hala Afganistan'da bulunan Harzem Şah halkının başkenti Belh'de doğmuş olmasına rağmen, zamanını Türkiye Selçuklularının başkenti Konya'da geçirmiştir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, yaşamı boyunca sadece halkın sevgisini kazanmakla kalmamış, kendisine büyük saygı duyan Selçuklu siyasetçi ve idarecilerini de etkilemiş, kamu ve kamu yönetimi ilişkilerinde, kamu denetçisi konuma gelmiştir (Ergül, 2015). Tarih boyunca devletlerle ilgilenen düşünürlerin ortak kararı, sağlam, sağlıklı, güçlü bir devletin yönetimindeki en önemli faktörün liyakat sistemine göre hareket etmek olduğudur. Öte yandan, İslami siyaset anlayışında adalet, güven, sadakat ve müzakere de yürütme ile toplum arasındaki ilişki olarak görülmektedir. Sürücü ehliyetine sahip

olmak, yani liyakat, adaletin bir gereği ve sağlıklı karar alma mekanizmalarının işleyişi ve uygulanması için elzem bir koşul olarak görülmektedir (Köse, 2009).

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin, Mesnevi'sinde, "liyakat ve yetenek" kavramı yansıtılmaktadır (Yazıcı: 2009). Türkiye, Selçuklu Devletinin enkazı sonucunda Osmanlı Devleti olarak yükselerek, aynı zamanda o dönemde sürekli çatışmada olan Balkanlar, Ortadoğu ve Kuzey Afrika gibi bölgelerde bir barış ve huzur havzası yaparak, büyük bir medeniyet hazırlayan ve ortaya çıkaran en önemli dinamiklerinden biri olmuştur. Yani geçmişimizdeki yönetimlerde liyakat, barış ve buna benzer ahlaki kavramlar büyük önem arz etmiştir. Burada bahsetmekte yarar vardır ki; Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin böylesine önemli bir şahsiyet olmasındaki öne çıkan sebeplerden biri de; Mesnevi'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun aydınları, yöneticileri ve askerleri üzerindeki etkisidir. Üç kıtada küresel bir süper güç olan Osmanlı İmparatorluğu, farklı kültür, inanç, din ve dillerden oluşan toplulukların yüzyıllarca barış içinde bir arada yaşamalarını sağlayacak bir yönetim sisteminin gerçekleştirilmesinde büyük bir etkiye ve katkıya sahip olmuştur. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevisi; bu şanlı medeniyeti inşa eden; halk ve toplumun eseri olan bir kurucudur. Hatta ünlü şair ve diplomat Yahya Kemal'e (1884-1958) “*Osmanlı İmparatorluğu Viyana kapılarına nasıl ulaştı?*” diye sorulduğunda şu yanıtı vermiştir (Kılıç, 2011);

“Sizce, Osmanlılar, Viyana kapısına kılıçla mı geldiler? Hayır, Osmanlılar, Viyana kapısına bulgur yiyip Mesnevi okuyarak geldiler”

Liyakatin önemi ve gerekliliği: Liyakatin ilk şartının iyi bir eğitim altyapısı olduğu şüphesizdir (Ergül, 2017). Bu nedenle Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, kişinin herhangi bir işte yükselmesi için öncelikle iyi okullarda ve iyi hocalarla yetişmesi gerektiğini şu şekilde vurgular (Mesnevi, V/1055-1056, 2015);

“Ey akıl sahipleri, meslek edinmek için o işin ehli olan ve düzgün birinden destek alın. Ey kardeş, inciyi sedefin içinde ara; mesleği de o mesleğin sahibinden iste”

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, insanları, işi ve konumu ne olursa olsun, özel-kamusal ayırımı yapmadan bilgili, yetkin ve uzman kişilerle çalışmaya ve iş birliği yapmaya davet eder. Aksi takdirde, toplumların ve mesleklerin zarar göreceğini vurgular. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Rubailerinden birinde şöyle söyler (Rubailer, 2008:1209);

“Cahillerin testilerine taş atın, bilge ve âlimlerin eteklerini yakalayın. Ehil olmayanlarla bir an bile eğleşme, zira, aynayı suda bırakırsan elbet paslanır.”

Çalışmada, ince ince araştırılan tüm bu sözlerin anlatılması ve anlaşılması büyük önem arz etmektedir. Zira, bu sözler ve eserler çalışmada özellikle araştırılması gereken noktaları ortaya koyması açısından üzerinde durulması gereken önemli hususlardandır.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevi’de yer vermiş olduğu pek çok hikâyesinde, ehliyet ve liyakatin önemini vurgulayan oldukça fazla mesaj vermektedir. Bunlardan birisi ise Hz. Süleyman’ın tüm kuşlar arasından Hüdühüd’ü seçmesi ve yanına almasına dairdir. Bu durum, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin sözlerinden şu şekilde aktarılır (Mesnevi, I/1203 vd, 2015);

“Bütün kuşlar Süleyman'a; sırlarını, hünerlerini, bilgilerini ve sahip oldukları çalışmalarını gösteriyor ve hepsi kendileriyle övünüyorlardı. Bunu büyüklük taslamak ya da varlıklarını göstermek için değil, Hz. Süleyman'ın huzurunda kendilerine yol verilmesi için yapıyorlardı. Hüdühüd'ün eseri, sanatı ve fikirleri hakkında konuşma sırası gelmişti. Hüdühüd, 'ben yükseklerden uçarken' dedi ve sözüne devam etti; 'kesin bir gözle yukarıdan baktığımda yerdeki/dipteki suyu görüyorum. O su nerede, ne kadar derin, ne renk, nerede kaynıyor, kir mi taş mı? Biliyorum. Ey Süleyman! Bu bilgiyi ordugahın seferi için al.' Sonra Süleyman dedi ki: Sen bizim

*susuz çölün derinliklerinde iyi bir
arkadaşımızsın!”*

Bu hikâyede bahsedilen, Süleyman peygamberin, ordusuna tüm kuşları değil, yalnızca seferinde kendisine yardım edecek olanları getirmeye karar verdiği'dir. Bu amaçla aslında bir mülakat düzenlemiştir. Orduya katılmak isteyen tüm kuşlar özgeçmişlerini Süleyman peygambere teslim etmişlerdir. Onlara yöneltilen soruları yanıtlamışlardır. Sordukları sorular yeterliliklerini ve değerlerini göstermek için tasarlanmıştır. Hikâyenin sonunda, Hüdhüd'ün söylediklerini, karganın kıskanmasına ve onaylamamasına rağmen, Süleyman peygamber sağlıklı bir değerlendirme yapmış ve Hüdhüd'ü, meziyetlerinden dolayı orduya almıştır.

İş tecrübesinin, performansın önemli göstergelerinden biri olduğu şüphesizdir. Bu amaçla, liyakat ilkesi, kamu sektöründeki atamaların kıdem ve deneyime dayalı olmasını gerektirmektedir. Sırf güvenilir oldukları için görevlendirilen deneyimsiz kişilerin verimli olmaları ve fayda sağlamaları olası olmayabilir. Ancak deneyimli biri, proaktif ve verimli çalışacak, işverenlerin ve denetçilerin yükünü omuzlayacak ve yönetici olarak başarısına büyük katkı sağlayacaktır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin bu konudaki kaygıları şunlardır:

*“Her ifade, bir halin (durumun) göstergesidir.
Hâl, ele; ifade, alete benzer. Bir kunduracının
elinde kuyumcunun aleti, kuma ekilmiş dane
gibidir. Kunduracının önünde çiftçinin aleti,
köpeğin önünde saman, eşeğin önünde kemik, bir
şey ifade etmez. Musa'nın elinde asa bir tanık,
büyücünün elinde ise boş bir şey olur (Mesnevi,
II/301-305, 2015: 189) İşini bilmeyen alete kusur
bulur. Çamura taş vur bakalım; kıvılcım çıkması
mümkün mü? Elle alet taşla demir gibidir. Çift
olmak gerekir. Çift olmak doğurmanın şartıdır
(Mesnevi, II/307-308, 2015)”.*

Bütün bu beyitlerde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, yetenek ve faziletlere dikkat çeker. Burada ele benzetilen hal, asıl olarak liyakatli olan ve liyakatsiz olan kişiyi temsil eder. İfade ise görevi anlatır. Örnekte, bir ifade, bir görev olarak temsil edilen

asa, Musa ve sihirbazın elinde aynıdır. Ancak sonuç, asayı tutan kişinin uygunluğuna bağlıdır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, bu önemli gerçekleri pek çok benzetmede dile getirir. Aslında bir araca benzetilen güç, yetkin ve evrensel kurallara uyan görevlilerinin elinde olmadıkça toplum ve insanlık yararına eserler ortaya çıkarmaz.

3.1.1.3.2. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî: Yönetimde Dürüstlük

Etik yöneticilik/liderlik, etik kararlar verme, etik değerleri bir sistemin yapısına dahil etme ve bu sistemi oluşturma becerisidir (Aykanat ve Yıldırım, 2012). Mesnevi’de öncelikli olarak “lidere” duyulan ihtiyaca vurgu yapılır (Uzun, 2020):

*“Binicisi olmayan at nasıl yol gitmeyi bilmezse,
doğru ve ana caddeyi bilmek için
padişah/lider/yönetici gerekir. Ancak, atın gözüne
yol gösteren, padişahın gözüdür ve padişahın gözü
olmadıkça at, herhangi bir şey göremez.
Dolayısıyla, “doğru yolu/ istikamet üzere bakışı
sağlayacak olan kişi ise elbette
padişah/lider/yöneticidir. Bu nedenle, sultan
doğru yolu sağlayacaktır.”*

Mesnevi’de genel olarak ve alıntıda özel olarak; yönetilenlerin, yöneticilerin tutum ve davranışlarına önem verdiği de vurgulanmaktadır. Buna göre; "halk (yönetilen), padişahın izinden gider". Zira; “baş her zaman ayakların başıdır”. Mesnevi'deki yönetime bakıldığında, yönetici/liderin temel görev ve sorumluluklarından bazıları şu şekilde açıklanmıştır (Uzun, 2020):

1. Padişahın asıl işi adaleti sağlamak ve lütufta bulunmaktır.
2. Emir sahibi olarak padişah, halkı yönetirken, aynı zamanda Allah'ın emrine itaat etmiş olur.
3. Padişah hiçbir şeye açgözlülük yapmaz ve ülkeyi asıl olarak halk için yönetir.
4. Yönettiği herkesi sever; onları tehlikeden korumak ve onlardan sakınmak için elinden gelen her şeyi yapar.

Ayrıca, padişahın bir hizmetkârlarının (kamu görevlisinin) sahip olması gereken nitelikleri ifade eder. Bu anlamda, kulların padişah ahlakı ile terbiye edilmesi gerektiği

vurgulanmıştır (Uzun, 2020). Padişahın elçisi (hükümdar adına hizmetkâr/kamu görevlisi) padişah tipinde (bir padişahın huylarını haiz) olmalıdır (Uzun, 2020).

Burada; padişah gibi kelimelerin kullanılmış olma sebebi, bahsi geçen eserlerdeki orjinalliği bozmama adınadır. Aslında, ana fikirler değişmez bir şekilde yönetici/lidere atfolunmaktadır.

3.1.1.3.3. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî: Yönetimde Başkalarının Hakkına Saygı

İslam felsefesinde siyasi, kültürel ve sosyal faktörler dini tasavvur ile iç içedir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî; Kur'ân-ı Kerîm'e dayalı tasavvufî öğretilerinde, hoşgörü ilkesiyle herkesi eşit olarak kucaklayan evrensel bir sevgi anlayışını benimser. Terminolojide hoşgörü, her bir durumun veya olayın durumunu mümkün olduğunca anlamak olarak tanımlanır. Hoşgörüde; ihmal, kayıtsızlık ve sabırla ilgili gizli anlamlar vardır. Ancak; tasavvufun hoşgörüsü, her şeyin yolunda olduğunu kabul etmek ve şikâyet etmeden rıza göstermek de dahil olmak üzere bu ifadelerin ötesine geçer. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, hoşgörü ile insanlar arasındaki sınıf, din ve dil farklılıklarını reddettiği iddiasına dikkat çeker. Allah'ın yarattığı tüm canlıları yaratıcı heybetiyle kucaklama eğilimi, düşünürün zihninin eksenini şekillendiren temadır. Aşkta ön yargı ve tarafgirlik dışlanır ve evrendeki her şey aynı ilgiyi ve buna karşılık gelen samimiyeti yansıtır. Bu evrensel hoşgörü, Allah sevgisinin kaynağıdır. Başkaları için saygı ve empati içerir. Bu nedenle; bireylerin, Allah'ın hikmetinin bir şahidi olan kendi doğalarında var olan sevgiyi dünyanın her yerine yayması, davranışlarını saygı çerçevesinde yönlendirmesi ve kin tutmaması üzerinde durulur. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin "Kendine yapmak istediğini, dünyaya da yap" sözü hoşgörü ilkesinin özünü ortaya koymaktadır. İlişkilerde, diğerlerine ait duygu ve düşünceler anlaşılmaya çalışılırsa bir ortak payda oluşturulabilecek, herkes için yönetim ortamı daha iyi oluşturulabilecek; inanç ve görüş farklılıkları ortadan kaldırılabilirse durumlar evrensellik kazanabilecektir.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî 'ye göre böylesine geniş ve derin bir birlik, olası tüm olumsuz faktörleri ortadan kaldırabilir. Aşkta acı tatlılaşır, aşktan bakır altın olur. Aşk sayesinde tortu çöker ve arınır. Sevgiyle, sıkıntılar iyileşir. Aşkta ölümler dirilir; karanlık evler aydınlanır. Bu olumlama, düşünürün (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin)

aşk anlayışı hakkında ciltler dolusu şey anlatır. Yaratan'a götüren, semavi dünyayı idrak eden, dünyevi hayatta sebat etmeye yardımcı olan, insanları birbirine bağlayan, topluma barış getiren evrensel sevgi, hoşgörünün temelinden gelir. Diğer taraftan, sevginin kişinin iç dünyasındaki dışavurumu, eylem yoluyla. Kim kalplerine tarafsız sevgi tohumlarını ekerse, sosyal ve kişisel tercihler arasındaki kültürel farklılıklarla samimiyetle ilgilenebilir. Bu sayede kibir, gurur ve nefret gibi bencil güdüler arındırılır. Bu bağlamda; Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Yaratan'dan dolayı yaratılana karşı hoşgörüsü, birbirinden bağımsız, herkesi kucaklayan bir sevgi anlayışıyla gelişir. “Nasıl göreceğini biliyorsun ama sen dikenli gülü görürsün ve herkes dikensiz gülü görmelidir” kuralarının görüşü, kişilerin yaşamları boyunca ahlaki davranış kalıplarını edinip edinmedikleri konusundaki yargılara dayanır (Sertdemir, 2021).

İnsanın, başkalarına saygı yolculuğu kendine olan saygı süreciyle başlar. Kendine saygı, kendini tanımakla mümkündür. Kendini tanımak; içine doğulan sistemi anlamak, özünü bilmek ve Yaradan'ı bilmekle olasılık sınırına girer. Bu sebeptir ki, çok yönlü bir sorgulama sorulara cevap verebilecektir. Mesnevi gibi eserler, tasavvufi kaynaklar ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi sufiler ise çok zengin bakış açılarıyla idraki mümkün kılabilirler.

3.1.1.3.4. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî: Yönetimde Rüşvetten Sakınma

En bilinen biçimi rüşvet olan yolsuzluk, insanlık tarihi kadar eski ve yaygın bir sorundur. Her çağda ve toplumda vardır. Yolsuzluk, en genel anlamıyla, kamusal veya özel gücün özel kazanç için kullanılmasıdır. Uluslararası alanda birçok faaliyete, ulusal düzeyde birçok eylem planına, çıkarılan yasalara ve kurulan yeni kurumlara rağmen yolsuzluklar azalmadan ve yeni boyutlar eklenerek devam etmektedir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin söylemlerindeki olgun ve örnek insan tipi artmadıkça bu mücadelenin istenilen sonucu vermeyeceği açıktır.

Rüşvet almamak ve yolsuzluğa bulaşmamak yönetsel özellikler olarak değil, en doğal nitelikler olarak görülmelidir. Nitekim, bir gün bir adam Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye gelir ve “Birisini rüşvetsiz iş yaptı, ne değerli adam” deyip yöneticiyi övmeye başlar. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî adamı azarlayarak, “*Bu durum normal değil mi? Yapılması gereken bir şey için övülen var mı?*” diyerek adamı kendinden uzaklaştırır.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, aynı zamanda yozlaşmış hükümdarları vampirlere benzetir. “*Ey halka kanını içiren zalim! Bırak bu işi ve halkın kanının seni savaşa sürüklemesine ve senden intikam almasına izin verme*” der (Ergül, 2011).

Rüşvetin normalleştirilmeye çalışıldığı tüm çağ ve toplumların aksine, rüşvet almamak ve genel olarak yolsuzluk yapmamak aslında olması gerektir. Özellikle, yönetim kadrosuna gelmiş kişilerin yüksek bir ahlak düzeyine sahip olması gerekliliği burada oldukça keskin çizgilerle belirtilmek istenmiştir.

3.1.1.3.5. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî: Yönetimde İnsanlarla İlişki

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin eserleri, tüm toplumlarda insanlar üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Eserlerinde insan-madde ilişkisinin kaçınılmaz olduğunu, maddenin bir amaç değil bir araç olarak görülmesinin önemli olduğunu, insanların bu aracı kendi bilinçlerini geliştirmek için kullanmaları gerektiğini söylemektedir (Esen, 2007).

Bilgi çağında, görünür madde insana hâkimdir. İnsan; kişisel gelişim alanında çeşitli teknik ve yöntemlerle zor bir durumdan çıkış yolu arar. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, insanı insan yapan değerleri hatırlatmakta, insanları ve oluşturdukları toplumları geliştirmek için reçetesini sunmaktadır (Yıldıran ve Fidan, 2020). Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin insanların içinde buldukları durumlarla değil, bu durumları nasıl algıladıklarıyla ilgilendiği görülmektedir. Olgun insanlarda kibir, öfke, açgözlülük ve kıskançlığın olmaması gerektiğini vurgulamaktadır (Bağrıaçık, 2012). İnsanlar arasında ve oluşturdukları toplumlarda çatışmalar sürerken Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin hoşgörü ve sevgi vurgusu ön plandadır (Esen, 2007). Zira, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî dünyada "hoşgörü sembolü" olarak bilinir (Bağrıaçık, 2012).

Tablo 2. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Eserlerinde İyi Huylu Toplumlar İçin Özellikler

Adalet	Kural	Taklit Bilgi
Doğruluk	Sebepe-Sonuç	İşbirliği
Duyarlılık	Erdem	Ceza
Karar Verme	Sosyal Sorumluluk	Duygusal Zekâ
Erdem	Kişisel Gelişim	Hırs

Gizlilik	Cesaret	Tavsiye
Gurur	Anlaşma	Umut
Güç	Muhakeme	Ödül
İş	Kuruntu	İş Ahlakı
Karşılaştırma	Dikkat	Sabır
Kıskançlık	Dürüst Ticaret	Kariyer Planlaması
Kibir	Tutum	İnanç
Ortaklık	Stratejik Davranış	Başarı
Öz	Şüphe	İletişim
Sorumluluk	Danışma	Kanıt
Şükran	Pişmanlık	Sosyal İlişkiler
Tevazu	Çözüm Odaklılık	Dedikodu
Yenilik	Hediye Verme	Bağışlama
Gelişme	Sadakat	Amaç
Yönetim	Etik	Hayal Gücü
Anlayış	Kasıtlı Yasaklama	Övgü

Kaynak: (Yıldırım ve Fidan, 2020).

Yönetici/liderlerin bu kavramlara değer verdikleri ve yaşamlarına dâhil ettikleri yadsınamaz gerçeklerdendir (Yıldırım ve Fidan, 2020).

3.1.1.3.6. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî: Yönetimde Örnek İnsan

Tarih boyunca devletlerle ilgilenen düşünürlerin ortak kararı; sağlam, sağlıklı, güçlü bir devletin yönetimindeki en önemli faktörün liyakat sistemine göre hareket etmek olduğudur. Öte yandan İslami siyaset anlayışında, adalet, güven, sadakat ve müzakere de yürütme ile toplum arasındaki ilişki için önemli unsurlar olarak görülmektedir. Sürücü ehliyetine sahip olmak, yani liyakat, adaletin bir gereği ve sağlıklı karar alma mekanizmalarının işleyişi ve uygulanması için elzem bir koşul olarak görülmektedir (Köse, 2009). Müslüman ve Sufi bir düşünür olarak Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin konuyu idari liyakat konulu yazılarında ayrıntılı olarak ele alması doğaldır. Ayrıca, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevi'sinin ruhunda "kuvvet ve kabiliyet" kavramı yansıtılmaktadır (Yazıcı: 2009).

Osmanlı İmparatorluğu, tüm dünyayı başarılı bir şekilde yönetmiştir. Türklerin en büyük düşmanı iltimastır (Terzi, 2015). Başbeck, özellikle Amasya'da tanıştığı Kanuni çevresindeki tüm politikacı, bürokrat ve komutanların, statülerini kişisel değerleri ve liyakatleriyle elde ettiklerini vurgulamıştır:

“Bu büyük mecliste mevki ve mevkiini kendi fazilet ve cesaretine nispet etmeyen yoktur. Hiç kimse filancanın soyundan geldiği için herkesten farklı bir makama yükselemez.” ve “Türkiye’de herkes kendi makamının ve makamının koruyucusudur”
(Arıkan, 1984).

Liyakat ilkesine saygılı Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş döneminde devlet mekanizması sorunsuz ve sistemli bir şekilde işlemiştir. Nepotizm, adam kayırmacılık durumları kötü olarak görülüp yetersizlik olarak gösterilmiştir.

Devlet çarkının düzgün işlemesi ve halkın beklentilerine cevap verebilmesi için kamu görevlilerinin nitelikli, yetkin ve erdemli olması gerektiğini vurgulayan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, kamu görevlerinde vasıfsız kişileri çalıştırmanın tehlikelerine dikkat çekmiştir. Bu konudaki sözleri dikkat çekicidir.

“Kişiliği olmayan birinden bilgi almaktansa, sarhoş bir zencinin eline bir kılıç bırakmak daha iyidir.”

“Bilgi, zenginlik, otorite ve güç, kötü adamların elinde çatışma haline gelir. Bu nedenle, gerçek müminler, delinin elinden mızrağı almak için savaşmalıdır. “

“Karaktersiz bir insan zenginlik ve statü elde ettiğinde, kendi utancının özlemini çeker. Bu tür insanlar ya cimri, daha az kibar ve yardımseverdir ya da zamansız bir cömertlik sergilerler.”
Satrançta şahın yerini bir piyade alır. “

Halkın bu kişilerin davranışlarına tepkisi akrep ve yılanların verdiği zarara ve rahatsızlığa benzetilmektedir. Bu kişilerin hataları ve kötü davranışları ülkeye,

topluma ve kendilerine zarar verir. Bu zararlar, kamu hizmetlerinin aksaması, bürokrasinin ve evrak işlerinin artması, insanların günlük yaşamlarında zorluklar, kamu hizmetlerinden memnuniyetsizlik gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, devletin idaresi ve yargısının aciz, beceriksiz, edepsiz ve erdemli kişilerin eline geçmesi halinde ortaya çıkacak olumsuzlukları ve felaketi tarihi örneklerle açıklamıştır: “*Mansur, kaleminden dolayı zorbaların elindedir. İş ve güç ahmakların eline geçtiğinde mutlaka kötülük yapacaklardır*” (En-Nedvi, 2007).

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî; yöneticilerin nitelikli, zeki, bilgili, vizyon sahibi ve uzman olması gerektiğini vurgulamıştır (İnançer, 2009). Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, beceriksiz ve vasıfsız kişilerin aciz oldukları işlere ve sorumluluklara talip olmamaları konusunda uyarı yapmıştır.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî için, kamu görevi kılıç gibidir. Bir kılıç, amaçlanan birşey için sorumlu ve yetkin ellerde olmalıdır. Aksi takdirde yanlış ellere geçen kılıç, insanların canını ve malını tehdit eden bir suç aletine dönüşebilir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî; yönetim konusunda hem bireysel karar alma süreçlerinde hem de toplumla ilgili kararlarda istişare mekanizmalarına ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. İyi bir politikacının en önemli özelliklerinden biri istişare vurgusuysa, aynı derecede önemli olan bir diğer nitelik de istişarelerde ve rehberlik ederken kendisine iyi bilgiler verecek uzman, nitelikli ve erdemli bir kadroya sahip olmasıdır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, bilge ve bilgili bir devlet yöneticisinin yetkin ve profesyonel olmasını tasnif eder.

3.1.1.4. Mevlevîlik'te Bir Zikir ve Evrâd Unsuru Olarak Esmâü'l-Hüsna

Tesbihat veya Esmâü'l-hüsna ile seyr u sulûk icrası bütün mezheplerin ortak unsurudur. Her tarikatın evrâdı, sahabesi ve zikri, büyük ölçüde Cenab-ı Hakk'ın bazı isimlerini içerir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, çeşitli mezheplere mensup zühd keşîşlerinin zikrinin ne olduğu ile ilgili bir soruyu cevaplayınca, "Bizim zikrimiz Allah, Allah, Allah'tır" demiştir. Bu sebeple Lazza-i celâl, Mevlevilik tarikatında, Mevlevî zikirlerinde ve semâda Cenâb-ı Hakk'ın diğer isimleri arasında çok özel bir yere sahiptir. Celâl isminin nasıl okunacağına dair çok net bilgiler Mevlevî kaynaklarında mevcuttur. Öte yandan, aslen Farsça olan "dost" kelimesi de Mevlevî törenlerinde, resitallerinde ve diğer törenlerde Hu ve Hak isimleriyle birlikte sıklıkla kullanılmaktadır. Burada 99 isimden oluşan Esmâü'l-hüsna'nın hemen hemen tüm

evrâd kitaplarında olduğu gibi Evrâd-ı Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'de yer aldığını belirtmek isteriz. Sadece Allah rızası için devam etmenin gerekli olduğunu vurgulanır.

3.1.1.4.1. Hakk'ın Vasfedilemezliği, Tarife Sığmazlığı

"Allah" ismi, Yüce Allah'ın diğer tüm isim, sıfat ve niteliklerini bir araya getiren özel bir isim olmakla birlikte, yaratılış onu böyle tanımlamaktadır ve yaratıcının en yüce benliğidir. O'nu anlayabilmemiz için bize bahsettiği ilâhî sıfatları anlamak için dahi bu insanlık hâinden kurtulmak ve beşerî kirlilikleri temizlemek lâzımdır. İlâhî sıfatlara sahip olmanın ve onları anlamının yolu, beşerî hali yok etmektir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, aynı zamanda bir sıfat olan Allah'ın vasıfsızlığını iki derviş arasında geçen bir diyalog aracılığıyla şöyle anlatır: Bir zühdün zühdettiğine, "Söyle ona, Rabbini nasıl gördün?" dedi.

“Bir şartı olmadığını gördüm ama kısa bir örnekle anlatayım. ‘Solda ateş, sağda Kevser nehri gördüm. Solda dünyayı yakan ateş, sağda kevser ırmağını gördüm. Bir topluluk ateşe uzandı, diğeri Kevser ırmağı için sevindi.’ Kevser Nehri'ne ateşle girenlerin başına gelen çok şaşırtıcı sonuçların anlatıldığı söyleşi şöyle devam etti. Hikâye, Allah'ın koşulsuzluğundan yola çıkıyor. Ama hemen onun etrafında anlatılmaya başlıyor. Bu doğru, tarif edilemeyişi tarif etmeye çalışmak için çelişkilidir. Allah'ın doğası tanımlanamaz olduğu için örneğin “O nerede?” Onun için bir perde, güneş ışınlarını örten bir bulut olmuştur. Bu nedenle, onun kişiliğini değil, niteliklerini anlamaya başlamak insanın görevidir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî dedi ki: Mademki özü görmeye dayanamıyorsun, Allah'ın zatı sıfatlara karşı gözünü dört aç. Madem istikamette olmayan yaratıcıyı göremiyorsun, o halde onun nurunu istikamette gör. Gökyüzünün altındaki saatlere bak, bkz. Nur: Müslim, mu' minat, kanitât, tâibât. Tüm bunlar O'nun nurudur.

a) Lâ

Arapça "la" kelimesi "hayır" ve "yok" anlamına gelen bir edattır. Ancak tasavvuf düşünce ve kültüründe kelime-i tevhîdin başlangıcı olduğu için Allah'tan başka hiçbir şeyin olmadığını bildirmektedir. Bu şahadet, görünen dünya, bir akraba, bir gölge, bir rüya ve bir yanılsama olarak var olur. Tam ve gerçek varlık, Yüce Allah'ın varlığıdır. Bir gün bu hayali varlık âleminden ayrılacağız ve gerçek padişahla karşılaşacağız. Madde âlemini silip süpüren, aslına döndüren, yok eden "kılıç çekmek" idi. Meclis'te

"La" ve "İlla"nın gücü şöyle anlatılır: Sonunda Zülcelâl'in güzelliğiyle karşılaşacak ve her şeyi "la/hayı" süpürgesiyle süpüreceksiniz. Elbette padişah ve şehzadenin süpürgesi de bu olacaktır. La ilahe illallah/ Allah'tan başka ilah yoktur" ifadesi de bu iki âlemi tarikatın özel kullarının gözünden silip süpürür. Hangi şey ki seni yoldan çıkarır? Küfür olsun îman olsun hepsi birdir. Hangi şey ki seni dosttan alıkor? Güzel olsun çirkin olsun birdir. Bu yolda Çer-ü çöpü süpürmekten başka çâre yoktur. Bu yolda isen Belinde kemer ile şehâdet yolunun başında bekliyor "Lâ". Eğer "Lâ" insanın göğsünden kopup da hayret yoluna düşerse, işte o zaman ulûhiyyet yolundan sen de "Lâ" ile Allah'a gel.

Allah (c.c.)

Kelime-i tayyibe, nam-i pâk, ism-i celâl ve lazzatullah gibi kavramlarla da anılan Allah ismi, Esmâü'l-hüsnâ'yı kendi içinde toplayan Yüce Allah'ın özel ve en evrensel ismidir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, şairin yoksulluğuyla ilgili bir kıssada, Arap âlimi Sîbeveyh'in tanımına göre bunu şöyle açıklar:

Yine dedi ki: İhtiyaçlarımızdan sana sığınırız, senden isteriz, yine Sen'de bulduk. Sıkıntılı zamanlarda binlerce akıllı insan sürekli Ferd ve Deyyan'ın huzurunda bağıyor. Bir deli, bir cimrinin beceriksiz olduğunu söylemek için herhangi bir şey için yalvardı mı? Bilge kişi yüzbinlerce kez ödüllendirilmezse, ondan önce ölmez mi? Dalgalar halinde balıklar, gökyüzündeki tüm kuşlar, hatta filler, kurtlar, aslan avcıları, hatta ejderhalar, karıncalar ve yılanlar; hatta toprak, hava, su ve her kıvılcım; hem kışta hem baharda ondan güç bulur. Gökyüzü ona, 'Rabbim, beni bir an bile hayal kırıklığına uğratma" diye yalvarır'. 'Benim direğim senin koruman ve gözetmendir!' Hepsi de onun iki elinin kuvvetinde dürülmüştür. Şu yer de der ki: "Ey beni su üstüne yerleştiren Rabbim! Beni bir karar eyle." Herkes onun

sayesinde kese dikmiş, ihtiyaç görmeyi ondan öğrenmiştir. Her peygamber ondan “sabır ve namazla yardım isteyin” diye berat getirmiştir. Ondan isteyin hâ, başkasından değil! Suyu denizde ara, kurumuş ırmakta değil. Başkasından istesen de veren yine odur. Vermek isteyen ve avuca cömertliği koyan o. Yüz çeviren kimseyi tutar da altın sahibi Karun eder. Ya bir de yüzünü itaatle döndürürsen ne olur, sen düşün.

Lafza-i Celâl’i, sözlük anlamından hareketle bu şekilde açıklayan Hüdavendigâr, besmele’nin, “bismillâh” diye bir şeye başlamanın ne demek olduğunu da yine çarpıcı ifadelerle açıklamaktadır:

Bismillah

Bu ismin adamının himayesinden yararlanmadan önce, tahttan, göğün en yüksek noktasından yerin dibine kadar bir sineğin kanatlarından daha değerli hiçbir şey yoktu. Güzelliği, şöhreti, rengi, kokusu olmayan bu ismi kim avlarsa, artık onu avlayamazdı. Dünya padişahlarının saraylarını, kalelerini, kubbelerini, adı batmış her kulübeye, güneşin aydınlattığı kulübeye göndersinler de o kulübe hizmet etsinler. Kulağına bu isimle küpe takan, dünyayı ve zevklerini unuttur. Kim bu ismin kaynak suyundan içerse, dünya saadeti aklında ve kalbinde harap olur. Mutlu güneş bir gün devlet burcunun üzerine doğacaktır.

Cenab-ı Hak buyuruyor ki:

“Seçtiğim, topraktan kaldırıp satın aldığı, cehaletin, kendine tapmanın elinden kurtardığım, beğendiğim, kendisine beğenilecek, özenilecek huylar bağısladığım, kendisini, beğenilecek, özenilecek kulluk edeplerine lâayık kıldığım, seçip ayırdığım ve gönlünü vefâ ve safâ ile yoğurup açarak yumuşattığım inanan kulunun gönlünü bizzat ben yardım, ben açtım. Cebrâil’e de

birakmadım, Mikâil'e de havâle etmedim. "Bismillah" öyle bir isimdir ki Mûsâ b. İmrân (a.s), Firavun'un yüz binlercesine olan kılıcını, kılıç vuran, mızrak atan, demiri çiğneyip ezen, ateş gibi ayakları bulunan ordusunu o adla altüst etti, bozguna uğrattı. "Bismillah" o addır ki Mûsâ b. İmrân (a.s), İsrâîl oğullarının geçmesi için denizde o adla on iki kupkuru yol açtı. O adla denizden toz kopardı. "Bismillah" öyle bir addır ki Meryem oğlu İsa, o adı ölüye okudu, ap-ak saçlarıyla ölü, o adın heybeti yüzünden dirildi, mezardan baş çıkardı. Ey mezarda Münker ve Nekir'in sorusunu inkâr eden! Yoksa İsa (a.s)'in seslenip ölüyü dirilttiğini de mi inkâr ediyorsun? Onun çağırmasıyla ölü, mezardan baş çıkarır, kalkar da neden Münker ve Nekir'in sesiyle ölü, kefeninden baş çıkarıp kalkmaz, soruya cevap vermez? "Bismillah" o addır ki bunca topal, bunca belaya uğramış, bunca hasta ve kör her sabah Hz. İsa'nın ibadethanesinin kapısı önünde toplanırdı. O, evradını bitirince dışarıya çıkar, onlara bu kutsal adı okurdu. Hepsi de hastalıktan kurtulup sıhhatli bir şekilde evlerine dönerlerdi. "Bismillah" öyle bir addır ki..."

Ne var ki herkes hakkını vererek bu adı söyleyemez. Bu adın hakkını vererek söyleyebilmek öyle herkese nasip değildir. Bu adın hakkını vererek söyleyebilmek için Züleyha gibi "Yusuf'a "âşık" olmak, "aşkıta erimiş olmak" gerektir. Züleyha, Yusuf'un aşkıyla nasıl bir hâle gelmişti? İşte cevabı:

Züleyha'nın hali Züleyha, çörek otundan safrana kadar her şeye Yusuf adını vermişti. Yusufun adını başka isimler altında sakladı. Sırrını özeline anlattı. "Mum ateşten yumuşadı" derse, "Sevgili bize gülen bir yüz gösterdi" derdi. Eğer sevgili "yapraklar ne güzel hareket ediyor" derse; "yara ne güzel yanıyor" derse; "Şansımız

çok büyük" derse; "halıları, kilimleri döv" derse; "sucu su getirdi" derse, "güneş doğdu" derse; dün gece bir çömlek pişirmişler ve yemek iyi pişmiş"; ekmek tatsızsa tuzsuz olmuş demişse; 'Başım ağrıyor' dese 'başımın ağrısı geçti' dese. Övdüyse onunla beraber demekti; yerdiyse ondan ayrı demekti. Yüzbinlerce şeyin adını ansa, maksadı da Yusuf'tu onun, dileği de Yusuf. Aç olsa, onun ismini andı mı, o isimle doyardı, onun kadehi ile sarhoş olurdu. Susuzluğu bile onun adını andığı zaman geçerdi. Ona, Yusuf'un adı gizli bir şerbet olmuştu. Bir derdi varsa, o asil isimden bahsetse hemen biter. Kışın bu isim kürk olurdu; aşkta bir âşığın ismi böyle yapar. Sıradan insanlar her zaman kötü şöhretlidir, ama sevgi olmadan hiçbir etkisi olmaz. Çünkü sevgi Allah'ın vasfıdır, korku ise topraktan kulların vasfıdır. Aşktan söz etmeye vakit kalırsa, yüzlerce kıyamet kopsa da aşkın sonu gelmez. Çünkü kıyamet bitmiştir. Allah'ın sıfatı olan aşkın sonu ve sınırından bahsetmek mümkün müdür? Senin adına, ya Rab! Süleyman'ın Seba'yı bir kuşla yendiğini ve elf'in tahtı çaldığını söylüyorlar. Biri dedi ki: Oku ey Hafız! Âşıkların her zerresindeki zincir zilleri Kur'ân-ı Kerîm'in akorları ile çalın. De ki: Bismillahi'r-Rahmani'r-Rahim. Her şey Allah'ın adıyla yapılmalıdır çünkü o kullarına galiptir ve ben onun merhametinden dolayı onun rahmetine razıyım (et-Tevvâb).

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin bu aşkta uçup gittiği, eridiği, yok olduğu, kaybolduğu hamd, tesbih, niyaz ve dualar, Yüce Allah'a ism ve sıfatlarıyla hamd, hamd, dua; ayrıca Esmâü'l-hüsnâ'nın sözleridir. Akıl ve ruh dünyasındaki yerini eserlerinde gösterir. Diğer eserlerinde pek sık görmediğimiz bu durum, içeriğine uygun olması nedeniyle özellikle Mecâlis-i Seb'a'da onu bir edebî harika kılmaktadır. Mecâlis-i Seb'a'nın Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin hutbelerinden derlendiği bilinmektedir. Yüce Allah'ın vaazını övmek, Hz. Peygamber'e hürmet ve tazim ile başlar. Mecâlis-i Seb'a'daki tüm hamdele, salvele ve münacatlar samimi ve aynı zamanda bir belagat alâmetidir. Allah'ın güzel ismini sıkça kullandığı bir övgüde Peygamber onu şöyle övmüştür:

“Hamd Allah'a mahsustur. Hava boşluğundaki bulutları dağıtan oydu. O, yağmurunu yeryüzüne yağdıran, dağın tepesinde şimşek çarptığı zaman, bulut platformunda şimşek hatibini ağlatandır. Liderliği ve yönetimi ne kadar asildir! Bilgisi o

kadar derindir ki, ne gizli sayfalarındaki kalemin hareketleri ne de bildiği sözler gizli tutulabilir. Öyle bir dinleyicidir ki, ne kör karanlıkta insan sesleri, ne de yüksek ağaçlardaki kuşların cıvıltuları ondan gizlenir. Ebedi kelimelerle konuşandır; konuşması ses, dil, dil ve dudak hareketleri, harf ve zarflar, okuma bakımından ilahidir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, hutbesine başlarken yaptığı bu dualarda Yüce Allah'ın Esmâü'l-hüsnâ'sını ve sıfatlarını işlemiştir. Ey çaresizlere çare bulanların mabedi, ey nereye gideceğini bilmeyenlerin mabedi, yeri ve evi olmayan! Sonsuz lütfun gölgesini üzerimize yağdır. Bizi nimetlerinle donat ve dostların kalbini herkesi ve her şeyi kapsayan sedef haline getir. Dünya senin isteklerine göre gitmiyor mu? Gök senin kulun, gökleri ve yeri paramparça edenler senin önünden düşmezler, parlayan yıldızlar sana nur için dua ederler, padişahlar senin devletinin zekâtı ile yaşar, senin yardımına ihtiyaç duymaz mı? Bize bu hali ilan ettin, bizi bu halimizden mahrum etme! Bizi varlığımızla al, varlığımızı terk etme.”

3.1.1.4.2. Esmâü'l-hüsnâ'ya Doğrudan Yapılan Atıflar

Esmâü'l-hüsnâ'ya yapılan atıflar oldukça çoktur ve bunlardan bazıları aşağıda sıralanmıştır:

1. Esmâ-i ilâhiyenin her biri birer mahzendir ve onun anahtarları Fettâh'ın elindedir.
2. Evvel ve Âhir'dir.
3. Onun evvelliğinin ve âhirlüğünün yanında mahlûkatın varlığından söz etmek mümkün değildir.

4. Cümleden ümitsiz kalanlar o sonsuz olan Evvel ve Âhir'e sığınrlar.
5. Aslında talep de ondandır, iyilik de ondandır.
6. İnsan kimdir ki? Evvel de odur, Âhir de o.
7. Hızır (a.s), Mûsâ-yı Kelîm'e öğrettiklerini hep Rabb-i Alîm'den öğrenmiştir.
8. Nazımlar, cinaslar ve kâfiyeler, korkudan o Alîm'in emrinin bendesidirler.

Onun ilminden feyzyâb olmak için melekler gibi “lâ ilme lenâ/bizim hiçbir ilmimiz yok” demek gerektir, tâ ki “mâ allemtenâ/bize öğrettiklerin” kişiye el tutsun. Hakk'ın kendisine Basîr demesinin sebebi, O'nun görmesinden insanın her an korkması içindir. Onun kendisine Semî' demesinin sebebi, kişinin kötü sözden ağzını bağlaması içindir. Kendisine Alîm demesinin sebebi ise ondan korkarak fasit düşüncelere sapmamak içindir. Bu isimler Hudâ üzerine ism-i âlem değildir; zira zencinin dahi “Kâfûr/beyaz” adı vardır. İsim müştaktır ve vasıfları ise zât-ı ulûhiyyeti gibi kadimdir. Hakk'ın ismi sıfatlardan müştaktır ve O'nun vasıfları zât-ı ulûhiyyeti gibi kadimdir. Cenâb-ı Hak öyle sermedî, Kerîm, öyle sonsuz Rahîm'dir ki: İnsana bedavadan yüz, göz ve akıl vermiştir. Rüşvetsiz olarak akıl ve zekâ bahşetmiştir. Hep küfran ve hata görmesine rağmen, hak etmeden evvel atâ bağışlamıştır. “*Ey Azîm! Bizden olan azîm günâhları, sen etrâfa duyurmadan affetmeye kâdirsin. Biz tamah ve hırstan dolayı kendimizi yaktık ve bu duayı da senden öğrendik*”. İnsanın zaman zaman “Allah Gafûr ve Rahîm'dir” demesi alçak nefsin hîlesinden başka bir şey olmaz.

1. Tevbe-kârlar karşılarında Gafûr olan bir Rab ve onun lutuf ve ihsan bahçelerini bulacaktır.
2. Habîr olan Hak, bütün âlemlerde cereyan eden her şeyden haberdardır. Hiçbir şeyden gâfil değildir.
3. Hakîm ve Habîr'dir; ilaç kabul etmeyen hastalıkların tedavisi ondadır.
4. Hayatta içinden çıkılamayan ve künhüne kolayca vakıf olunamayan hâdiselerin sırrını Hâdî olan Hak'tan tazarru etmek gerektir.
5. Yüce yaratıcı Hâfid ve Râfi'dir.
6. Kevn ü fesâd âleminde cereyan eden her şey bu iki esma sayesinde zahir olur.

7. Latîf olan Tevvâb günahkârları azad eder, tevbeyle kabul eder ve kulunu mesrur eder.
8. Tevvâb her insanın kendisine bağladığı düğümü her defasında açar ve her defasında merhameten uyarır.
9. Yezdân-ı Mecîd her dert için derman yaratmıştır”.
10. Misafirlerin, gariplerin ve kimsesizlerin kimsesi ve sığınağı Mecîd olan Allah'ın gayrısı değildir.
11. Gariplere, yoksullara ziyafet vermeyi ve misafire ikramı Rahmân mukimler üzerine bir vebal koymuştur.
12. Rahmet-i ilâhiyyeden ümit kesmek ne kötüdür.
13. Zira Bârî'nin rahmetinin sınırı yoktur. Öyle bir Muhsin'den hiç ümitsiz olunur mu?
14. Mübdi'dir; üstada tabi değildir. Cümlelerin mesnedidir; onun isnadı yoktur.
15. Nura talip olan gölgeler, Nûr zuhur ettiği vakit yok olur.
16. Ey yüce olan Nûr! Senin tevfikın olmaksızın tevbe, tevbenin sakalıyla alay etmekten başka nedir ki?
17. Fâil-i Mutlak muhakkak suretsizdir. Suret onun elinde alet gibidir.
18. Allâmü'l-Guyûb'un has kulları, can cihanında kalblerin casuslarıdır.
19. Akıl cihetsiz ve istikametsizdir; Allâmü'l-Beyân ise akıldan daha akıl ve candan daha candır.
20. Eğer insana nimet yerine, Mün'im erişecek olsa, bütün nimetler ona haset eder.
21. Gübre nasıl toprağa karışır ve ondan bitkiler, meyveler ve sebzeler yetişirse, işte İlâh da kötülükleri öylece yok eder.
22. Ten Ebû Cehl'inden kurtulmak için eli Ahmed'e yahut onun da sahibi olan Ehad'e yani “mimsiz Ahmed”e vermek gerekir.
23. Her ne zaman ki Kadîm'in vasıfları tecelli eder, o Kelîm, hâdisin vasıflarını yakar gider.

O öyle bir Kâdir-i Hudâ'dır ki âdemden yani yokluktan âlemin yüz mislini bir demde icat eder, yaratır (Mesnevî-i Şerif Şerhi).

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin insan anlayışı, İslam düşüncesi ve tasavvuf üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, insan denen varlığın farklı tanımlarının olduğunu söyler ve konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde sunar: Bazıları "insan" denilen varlığın "latife" olduğunu söylerken, diğerleri "nesnelere" olduğunu söyler." Kimisi ise "ikisinin toplamı" der (Sarıkavak, 2018). Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin bu ifadelerinden, onun görüşüne göre insanın ruhtan müteşekkil bir varlık olduğu anlaşılır. Ayrıca, Muhyiddin İbnü'l-Arabî genel olarak insanları "konuşan ruhlar", "düşünen ruhlar", yani genel felsefede tanımlandığı gibi konuşan, düşünen varlıklar olarak tanımlar. Düşünürler de insanı algısal bir varlık olarak tanımlarlar.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye göre insan; ölümlü ile ölümsüzü, iyiyle kötüyü, ilahi ile beşeri olanı benliğinde toplayan bir birleştiricidir. Dolayısıyla insanın ölümsüzlüğü, ölümlü beden içerisinde tekamül seyrini yaşaması açısından bu alemde olan görünümü olup, insan asıl olarak varlık ağacının meyvesidir (Bardakçı, <https://erdem.gov.tr/tam-metin/278/tur>).

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre, insanın değeri, kâmil insan olma potansiyeli ile eşdeğerdir. Fakat her insan bu kemal derecesine ulaşamazken, Allah'ın halifesi sıfatına da sahip olamamaktadır. İnsan-ı kamil, her bakımdan Allah'ı temsil eder (Sarıkavak, 2018).

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye göre, varlık aleminin yaratılış nedeni olan insan, ilahi bir cevhere sahip olması sebebi ile gaye bir varlıktır. Bunun yanı sıra bir yandan fizik, diğer yandan ise metafizik aleminin unsurlarını da kendisinde barındırdığı için eşref-i mahlûkat olarak isimlendirilmiştir (Bardakçı, 2022).

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin yöneticilerle ilgili görüşleri ele alınırken, Allah'ın Esmâü'l-hüsna'ları ortak bir şekilde birleştiklerini söylemek mümkündür. Burada Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin yöneticilerle ilgili görüşlerinde "*çıkarsızca yapmak, severek yapmak, benimsemek, iyilik hali ve ödül beklemeden yapmak*" yer alır (Güzel, 2007; Yıldırım ve Fidan, 2020). Bunlar Er-Rahim esması ile bağdaştırılabilir (Aynur, 2018). Ayrıca ortak bir noktada; yönetici sıfatları arasında "*zulümden uzak duran/zulmetmeyen,*

halkını iyi bir şekilde yöneten ve onları koruyan, güvenilir olan, tüm halkını iyi bir şekilde ve adaletli olarak yöneten, güven veren, sevgi veren ve halkına huzuru sağlayan kişidir.” söylemleri de ortaya çıkmaktadır. Tüm bunlar Allah esmaları ile bağlamında, El-Müheymin esması ile bağdaştırılabilir (<https://www.ilmedavet.com/el-muheymn.html>).

Ulusal ve uluslararası boyutta toplumlar; küresel ısınma, doğal afetler, ekonomik durgunluk, evsizlik, terör ve savaş gibi birçok sorunla karşı karşıyadır. Dünyada bu üzücü ve ürkütücü durumları iyi yöne çeviren ise mutluluğu, esenliği, kişisel gelişimi ve iyi yaşamı ön plana çıkaran gündemlerdir. Sokrates, Aristoteles ve Platon'a göre insanlar “*erdemli*” bir yaşam sürdürüklerinde gerçekten mutlu olurlar. Epikuros, mutluluğun olumlu duygu ve zevklerin bolluğu olduğuna inanmaktadır (Nazir, 2020).

İnsanın, Allah'ın bir zerresi olmasıyla, O Yüce Öz'ün Esmâü'l-hüsna'larının kendisinde ortaya çıkması durumu kaçınılmazdır. Tasavvufi bakış açısı da Psikoloji kuramcıları da Allah'ın kendisini insanda izlediği, kendi ruhundan insana üflediği ve kendi Yüce isimlerini insanlarda ortaya çıkardığı noktalarında birleşebilmektedir. Dolayısıyla, bu kadar özel ve önemli bir varlık olan insanın kendi özünden uzaklaştığında mutsuz olmaması ve karmaşa yaratmaması mümkün değildir. Karmaşa yaratıldığında sağlıklı bir yönetimden bahsetmek olanaksızdır. Yönetim ise birçok sürecin bel kemiğidir. Öyleyse, sağlıklı toplumların ve yönetim sistemlerinin olması için öze hitap eden mekanizmalar ve yönetsel nitelikler olmalı ki hedeflenen hakkaniyetli yönetim süreci ortaya çıkabilsin. İşte bu noktada, araştırmada hedeflenen bilgi örüntülerini hem ayrı ayrı bilim ve ilim dallarıyla hem de yüze zatların bakış açılarıyla ortaya koymak oldukça önem arz etmektedir. Bu bağlamda, insanı Allah'tan yansıyan Esmâü'l-hüsna'lar bağlamında ele alırken, önemli meslek gruplarını buna bağlı olarak değerlendirip, aynı zamanda bunu psikolojik niteliklerle tartışarak örnek oldukça mühimdir.

Pozitif psikoloji, Seligman ve Csikszentmihalyi (2000) tarafından ele alınan bir psikoloji alanıdır. Pozitif psikoloji; ruh sağlığı kavramıyla ilgilenmek yerine, tatmin edici bir yaşama götüren faktörlerle ilgilenir. Pozitif psikoloji, insanların, grupların ve kurumların gelişimine katkıda bulunan koşullara ve süreçlere odaklanmanın yanı sıra bunların olumlu gelişimsel sonuçlarını anlama ve desteklemeye odaklanan optimal insan işleyişi çalışması olarak tanımlanır (Gable ve Haidete, 2005). Pozitif psikoloji;

uyumsuz davranış, olumsuz düşünce ve zihinsel sıkıntıdan; mutluluğa ve hayatı yaşamaya değer kılan diğer faktörlere geçerek psikolojide büyük bir değişiklik meydana getirmeyi savunur. Ancak, hayatın olumlu yönlerine odaklanmak modern bir icat değildir. Mutluluk ve esenlik hakkındaki felsefi düşüncenin kökleri eski çağlara dayanmaktadır. İki ana antik yapıdan biri, Aristoteles'in Saadet Eudaimonia'sıdır; mutluluk, erdemden ve anlamlı bir yaşamdan kaynaklanır ve ahlaki mükemmellik arayışı ile ilişkilidir. Diğeri, duyuşal zevkler yoluyla elde edilen mutlulukla ilgilenen Epikürecü hedonizmdir. Mutluluk konusu bilimsel olarak oldukça ilgi görmeye başlamıştır. Hümanist psikoloji, pozitif kişilik özelliklerinin araştırılmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Hümanist psikolojinin, ana kaynaklarından biri Abraham Maslow'un yazılarıdır. Maslow, 1954'te yayınlanan Motivasyon ve Kişilik alanında "pozitif psikoloji" terimini ilk kullanan kişidir. Bir diğer değerli kaynak, hümanist psikolojinin kurucularından biri olan ve tam işlevli insan kavramını ortaya atan Carl Rogers'ın (1961) çalışmasıdır. Deneyime açık olan ve "en iyi benliği" elde etmek için bu deneyimi doğru yorumlayabilen biri, şeklinde bu tanımı yorumlamıştır. Doğru yorumlamak, içinde oldukça derin manaları barındıran bir kelime grubudur. Anlamayı, idrak etmeyi, algılamayı ve sistemi çözmeyi ifade eder. Bu ise oldukça mühimdir. Zira, insanın tekamül yolculuğu içine doğduğu sistemi çözme temeli üzerine kurulur. Bu çalışma ise en başta, Allah'ın açtığı berrak alanda; duyabilme, görebilme, çözebilme ve değerlendirerek ortaya koyabilme çabasını barındırmaktadır. Zira, tüm bilimler, ilimler ve buna hizmet eden insanlar vesiledir. Allah en nihayetinde tüm Esmâü'l-hüsna'larıyla bilinmek ister ve insanın kendisinin yeryüzündeki tek halifesi olması vesilesiyle, kendinde taşıdığı Esmâü'l-hüsna'ları tecelli ettirmesini ister. Bu ise, bazı meslek grupları için son derecede önemli bazı psikolojik niteliklere dikkat çeker.

Seligman (2002), kişisel mutluluğun olumlu duygu, bağlılık ve anlam olmak üzere üç ayrı öğeye bölünebileceği bir gerçek mutluluk teorisi önermiştir. Son araştırmalar, insanların hazzın hem hedonik (iyi hissetme) hem de iyilik (işlevsel) bileşenlerini içeren daha geniş ve gelişen kavramlara yöneldiğini göstermiştir. Keyes (2002); gelişimi, yüksek düzeyde duygusal iyi oluş, psikolojik iyi oluş ve sosyal iyi oluşun bir bileşimi olarak tanımlamaktadır. Seligman (2011), PERMA modeli ile mutlu ve tatmin edici bir yaşamın beş bileşenini ayırt eder: olumlu duygular, bağlılık, ilişkiler, anlam ve başarı. Huppert ve So (2011), gelişen kavramları

kavramsallaştırmak için on özelliği ilişkilendirirken; olumlu duygu, bağlılık, anlam, yeterlilik, duygusal istikrar, dayanıklılık, iyimserlik, canlılık, öz saygı ve olumlu ilişkilerden bahsetmiştir. Umut kavramına ilişkin mevcut araştırmalar, mutluluğun hem hedonik hem de iyi olma bileşenlerinin yaşamın gelişimine önemli ölçüde katkıda bulunduğunu göstermektedir (Delle ve ark., 2011).

Konu ile ilgili olarak, umut ve mutluluk, kişinin hayatında olan iş yaşamı ile ilgilidir. İş yaşamında çalışan refahı, herkesin anladığı ancak kimsenin tanımlayamadığı bir olgudur. Böylece mutluluğun neleri kapsadığı ve işyerinde ne anlama geldiği sorusu temel bir araştırma sorusu haline gelmiştir. Mutluluk kavramı bir kez çalışanlar bağlamında anlaşıldığında, onları mutlu etmeye yönelik çabalar yöneticilerin kendi inançlarını ve kabullerini aşmayacaktır. Her yönetici, kendisini mutlu eden davranışın, başkalarını mutlu ettiği ön yargısına dayalı davranışlar sergiler (Tortumlu ve Taş, 2020). Bu nedenle öncelikle mutluluğun daha nesnel ve somut bir açıklaması gerekir. Mutluluğu anlamının yanı sıra, mutluluğun çalışan performansının bir aracı ve insani bir amaç şeklinde olması da önemlidir. Aksi takdirde, çalışanı mutlu etmek ve daha yüksek performans için onu duygusal olarak hipnotize etmek etik olmayabilir. Burada ulaşılmaması gereken, kişinin yaparken kendini anlamlı hissettiği ve işin sonunda değerli bir katkı sağladığını hissettirdiği işleri tasarlayabilmektir. Ancak kişi sadece işin sonunda elde ettiği somut başarı için değil, aynı zamanda işi bitirme sürecinde duyduğu sevinç için de mutlu olabilir. Bu nedenle, performans yalnızca sonuçlara dayalı olarak ölçülmemelidir. Performansın önemli bir boyutunun azim olduğu bilinmelidir. Sonuçlar her zaman istenildiği gibi olmasa da insanın azmi ve enerjisi hem başarı hem de insan mutluluğu açısından geleceğe umut vermektedir. İnsanlar çalışmalarını üç farklı perspektiften görebilirler. Bunlar; misyon, meslek ve anlamlı bir amaca hizmettir. İnsanları motive eden ve mutlu eden maddi ve manevi unsurlardır (Duru ve Korkmaz, 2013). İş bir meslek olarak görenler, işte prestij, sosyal statü ve güç isterler. Burada ana motivasyon; ilerlemek ve adından önce unvanı değiştirmektir. Son kategori ise sorumluluğu gerçekten seven, işinin önemli olduğunu düşünen, işiyle topluma ve dünyaya katkı sağladığını düşünen, işi yaşamdan ayırmayan kişilerdir. İş yeri mutluluğunu açıklayan en önemli faktörün iş tatmini olduğu unutulmamalıdır. Başka bir deyişle, işini ne kadar sevdiği ve işine ne kadar anlam kattığı, işyeri mutluluğunun temel dayanağıdır (Çevik ve Deniz, 2021).

Dolayısıyla son zamanlarda bahsedilen otantik liderlik, bilge liderlik, aktif liderlik ve dönüşümcü liderlik tarzları; iş ile ilgili anlamlı hedefler atayabilen ve insanları zorlamadan ziyade motive ederek manevi ve duygusal dönüşümü sağlayabilen niteliklere sahiptir. Bu tarzın göze batmayan yapısı, kişinin yaşam değerlerine ve anlamına uygun olması, içsel dürtüyü harekete geçirebilecek ve mutlu edecek formda olabilir (Alparslan ve ark., 2019).

Başarılı yöneticiler, empati ve iletişim süreçlerinin üzerinde oldukça fazla dururlar. Bu nedenle yöneticilere duyulan minnet ve güven duygusu birçok zorluğu, çatışmayı ve belirsizliği tolere edebilir. Resmi olmayan toplantılar, sürprizler ve oyunun kurallarını değiştiren jestler küçük de olsa çalışanların duygusal enerjilerini hem iş içinde hem de iş dışında artırır. Bu, hem teknik hem de insani olarak kendini var eden bir yönetim değişikliğidir (Kılınç, 2010).

Her mesleğin formatını, niteliklerini, uyulması gereken kuralları ve harici pek çok unsuru kapsayan unsurları vardır. Bunlar; insan eliyle yazılmış olanlardır. Bir de, insanın bilmesi, anlamlandırması ve ortaya koyması gereken her şeyi katman katman içinde barındıran bir kitap vardır. Oraya baktığınızda, görebilerseniz her sorunun cevabı vardır. Ve dahi, sormayı akıl bile edemediğiniz soruların cevapları da vardır. Bu kitap Kur'ân-ı Kerîm'dir.

Kur'ân-ı Kerîm, Müslümanların söz ve davranışlarında uymaları gereken kuralları anlatan bir kitaptır. Allah Kur'ân-ı Kerîm'de insanlara almaları gereken birçok sorumluluğu bildirmiştir. Bu sorumluluklardan biri de “emanet” sorumluluğudur. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın göklere, dağlara ve yerlere “emaneti” üstlenmelerini teklif etmesi ve onların da bu sorumluluğu almaktan kaçınmış oldukları görülmektedir. Bununla beraber insanlar, bu sorumluluğu almıştır. İnsanlar, üstlenmiş olduğu emaneti yönetme, idare etme doğasındadır. Kur'ân-ı Kerîm'de, emaneti üstlenen, sorumluluğu alan şeklinde tasvir olan kişinin hangi Allah esmaları ile isimlendirildiği, merak edilen konular arasında yerini almıştır (Şimşek, 2022).

İnsan sosyal bir varlıktır. Bu insan doğası, insanları birlikte yaşamaya zorlar. Bazı ortak kurallar çerçevesinde birlikte yaşama da mümkündür. Bu nedenle, bu kuralları uygulayabilen ve denetleyen sistemlere her zaman ihtiyaç vardır. Kuralları uygulayacak olanlar; farklı yer, dönem ve toplumların başkanlarını ve liderlerini temsil eden farklı isimlerle anılmaktadırlar. Ancak yöneticilere verilen tüm isimler liderliği,

yönü ve yönetimi ifade eder. Kur'ân-ı Kerîm'de bir toplumu yöneten bir veya birden fazla lider, özelliklerine, yetki kaynaklarına ve yönettikleri topluluklara göre farklı isimlerle anılır. Kur'ân-ı Kerîm'de ise yönetici/liderler iki kısma ayrılır. Bunlar; bireysel ve sosyal sınıf yönetici/lideridir. (Uğur ve Uğur, 2014).

3.1.2. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Bakış Açısı

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, İslam düşünce tarihine dair benzersiz içgörülerini ve Vahdetü'l-Vücut anlayışı ile tanınan büyük bir düşünür, bilgin, mümin, zahitti. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin kendine has bir yetişme tarzı, kendine has bir üslubu vardı ve onun bazı görüş ve ifadeleri eleştirildi. Fakat O, büyük bir âlim, Allah'ın sadık kulu, ender bir düşünür ve eşsiz bir mutasavvıftı (Geçit, 2018).

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin tam adı: *Muhyiddin Ebu Abdullah Muhammed İbn-i Ali İbnü'l Arabi et-Tai elHatimi el-Endülüsi*'dir (Yıldırım, 1998). Bu uzun ismin kısaltılmış hali genellikle "İbn el-Arabi" den oluşur. Bazen başına Muhyiddin eklenir. Eserlerinde ve imzalarında her zaman adını İbn'ül Arabi, ünlü tefsir ve hadis âlimi Ebubekir Muhammed b. ö. 543/1148 olarak kaydetmişse de, kendisine İbn'ül Arabi denilmiştir. Lakabı kendisine sonradan verilmiştir (Yıldırım, 1998). Bu ismin anlamı ise dini dirilten (İslam'ı ihya eden) demektir. Ebu Abdullah bir künyedir: Abdullah'ın babası demektir. Muhammed asıl adıdır (Türkçe Mehmet denir). İbn Muhammed İbn Ahmed İbn Ali isimleri ise onun soyunu gösteren bir işarettir. Babasının ve dedesinin adını gösterir. Babasının ismi Ali'dir. Dedesi Mehmet, büyük dedesi Ahmet ve en büyük dedesi ise Ali'dir. El-Hatemi et-Tai, bir nisbe'dir. Cömertliği ile ün salan ve Tayy kabilesine mensup olan Hatem-i Tai adlı şahsın soyundan geldiğini gösterir. Endülüsi sözü de bir nisbedir: Endüslü (İspanyalı) demektir. İbn'ül Arabi bir künyedir. Fakat burada soyadı olarak kullanılmıştır.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin öğretileri, öğrencileri Sadreddin Konevi (ö. 1274) ve Abdürrezzak Kâşânî (ö. 1329) tarafından yetiştirilen Davud-i Kayseri aracılığıyla Osmanlı bilim camiasına aktarılmıştır (Kılıç, 1999).

Bütüncül bakış açısına göre yetiştirilme geleneğine karşı çıkmadan ve gelenekten kopmadan tasavvufun metafiziğe dönüştürülmesi temel tezini müntesiplerine bırakan Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), aynı zamanda tasavvufçular için de önemlidir. Dolayısıyla Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Kur'ân-ı

Kerîm tefsiri örneği, ancak onun tasavvuf tarihindeki değişimi ve bu değişimin bağlamı düşünüldüğünde sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilir. Çünkü ilgili bir sistemdeki farklı unsurların ilişkisini ve o sistemdeki yerlerini göz ardı etmek, düşünce derinliğini kaybetmenin yanı sıra yanlış anlaşılmalara da yol açabilmektedir.

3.1.2.1. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Arş'a İstivâ Meselesi

Arş'ta en önemli konulardan biri de istivadır. “*Istivâ mutedildir, dimdiktir, eşittir; karar ver, yerleş; bak, kalk; hükmetmek, tahtta oturmak demektir.*” Rahman'ın arşa istivâ etmesi meselesi, İslam âlimlerinin ilk zamanlardan beri ilgilendikleri bir problemdir. Dolayısıyla bu durum İslam âlimleri tarafından açıklanmaya çalışılmış ve bu bağlamda yine tartışılmaya başlanmış bir meseledir. Bu konuda yer alan tartışmalar genel olarak tenzihci yaklaşım ile teşbihçi yaklaşım olmak üzere iki türdür. Allah'ın zatıyla arşın üzerinde oturduğunu düşünen teşbih ehline karşılık, tezhici yaklaşım da kendi içerisinde farklı anlayışlar geliştirmiştir.

1. Bunlardan ilk grup, istivâyı Allah'ın keyfiyeti bilinemeyecek bir sıfat olarak görür ve te'vilden kaçınır. Bazı Selefî, Hanefî-Mâtürîdî ve Eş'arî âlimleri bu görüştedir.
2. İkincisi ise, Allah'ın mahiyeti bilinemeyecek bir şekilde arşın üzerinde bulunduğunu anlatan bir sıfat olarak görür.
3. Üçüncü grup da istivâyı ilâhî iradenin bütün varlıkları hâkimiyeti altına alıp, idare ettiğini anlatan bir sıfat olarak değerlendirir. Bu durumda istivâ mecazi bir anlam taşır.

Zaman içerisinde bu görüşler, İslam âlimlerinin büyük bir kısmının görüşleri olmuş ve Mu'tezile, Mâtüridiyye, Eş'ariyye, Şîa kelâmcıları tarafından savunulmuştur. Selef âlimlerinin Allah'ın keyfiyeti bilinmeyecek bir şekilde arşa istivası fazla tenkit edilmezken, başta müşebbihe olmak üzere istivadan hükümdarın tahtına oturması şeklindeki antropomorfik yaklaşım imkânsız görülmüştür. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, istivanın Allah hakkında bir nesnenin üzerine oturmak anlamına gelmediğini, bunun manevi bir hakikat olduğunu ve herkese kredilendirildiğini söylemiştir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, hadiste şekil, zira', kadem, istiva gibi ifadelerin yer aldığını hatırlatarak, istivanın yerleşmek, dönmek ve istila etmek anlamına geldiğini

söylemiştir. Ancak işgal mânâsının sağ kanatta kullanılmayacağına, böylece onu kullananların "Mubtilûn" grubuna dâhil edileceğine dikkat çekmiştir. Ona göre Allah, cismin bir özelliği olduğu için bu anlamlara yerleşemez, ancak "teyit" anlamında kullanılabilir. İstiva "kast" anlamına geldiğinde, mükemmellik niteliği olarak anlaşılır. Kur'ân-ı Kerîm'de istiva, Hak için iki şekilde kullanılır. Bunlardan biri de "istevâ ile's-sema" (İstivâ'dan semaya) veya istikamettir. "İstivâ'l-arş" (arş yaptı) ifadesi, sahip olmak demektir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî burada yaptığı gibi, tüm teşbih ifadelerinde yapılması gerekenin, ruhun ile tenzih'e yönelmek ve ne gibi faydalar elde edileceğini görmek olduğunu vurgulamaktadır. Ancak onun yöntemi selefler kadar saf görülemez. Çünkü sadece süslemenin mantıklı olduğunu düşünmüştür. Aynı şekilde, sadece bir teşbih yanıltıcıdır, gerçeği kaydeder. Bu nedenle "metaforlarda kelimeler, metaforlarda metaforlar vardır" ilkesini benimsemiş ve keşfe dayalı bir şeyin esas olduğunu söylemiştir. Bu anlamda İmam Malik'in "İstivâ iyi bilinir ve selefî düşünceleri yansıtır. Niteliği meçhul. Ona inanmak lâzımdır. Bu konuda soru sormak caiz değildir" sözü açıklayıcı olabilir. Fusûs müfessiri ise, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin istivâ'yı hakkın bir tecellisi olarak değerlendirmesini, Rahmân adına Arş'taki mahiyetini ortaya koyarak açıklamaktadır.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî er-Rahman adına Allah'ın tahtına dikkat çekmiştir. Bu istiva, "herhangi bir mecaz veya tanımlama olmaksızın, sadece onun bilebileceği bir şekilde ve onun şerefine layık hale geldi" şeklindedir. İstiva'nın Allah'ın adıyla olan bağlantısının değerlendirilmesi noktasında, Allah'ın emrinin nasıl olduğunu anlamak önemlidir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî 'nin en önemli talebelerinden Sadeddin Konevi, kürsü ve yedi günün de Allah'ın diğer isimlerinin istirahatgahı olduğunu söylemektedir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre Rahman adlı istiva, Rahmani'nin nefesinden türemiştir. Allah, Rahman ismini tarif etmek için hiçbir şey kullanmamış ve arşı herhangi bir sıfatla ilişkilendirmemiştir ki bu, arşın krallıktaki genişliğini ve aynı zamanda merhametin kapsamını da gösterir. Merhamet tahtta olduğuna göre, merhamet dışında her şey rastlantısaldır. O halde hepsi Rahman'a ve rahmetine döndürülecektir.

Merhamet bedeninin (varlığın) kendisidir. Rahman, "vücut" olması bakımından da Hak'tır. Bu nedenle istiva, er-Rahman'dan başka bir isme asla yakıştırılmamıştır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Rahman adına yapılan istivanın, Sultan'ın istivasıyla

karşılaştırılmayacağını hatırlatır. Allah, bir cisim olmadığına göre, onun bir cisim olarak var olduğunu düşünmek yanlış olur. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Allah'ı başkasının bilemeyeceğini kabul etmeyerek, ezeli varlığı Müşabiha ve Muatila'ya karşı Muhdez'e benzetmiştir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin istivaya bir başka yaklaşımı, tahta verdiği yeni anlam uyarınca zenginlik kazanmıştır. Bir makalesinde "bütün mesivasını" "arş" olarak tanımlar. Bu durumda istiva bütün mahlûkları içine alacaktır. Taht hakkında böyle bir tanımlama yapmasının nedeni, Allah'ın mevcut tüm sıfatlarını içinde barındıran taht olması kabul edilebilir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî taht tasvirine devam ederken paradoksal bir formül kullanmış, bu sefer varlığın her parçasının hakikat tahtı olduğunu belirtmiştir. Çünkü mallar onun malıdır. Bütün varlıkları "Arş", her varlığı "Arş" olarak nitelemek, birlik-kesret-kesrette birleştirici ilkeyi ifade etmenin başka bir yoludur. İkinci tarif için Davud el-Kayseri'nin şu yorumu uygundur: *"Hiçbir şey O'na daha yakın olamayacağına göre, Hak'kın aslı her şeyin hayrıdır."* Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre Tahtın Kâbe olduğu söylenir.

Tahtın insan kalbine denk olması, arşın Allah'ın arşıyla aynı olduğu anlamına gelmez. Kâmil insan, "el-Arşü'lmahdud" denilen ilahî ismin vücut bulmuş halidir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî bir makalesinde, insan ile dünya kıyaslamasında "arş"ın insan vücuduna tekabül ettiğini belirtmiştir. Bu yaklaşım, aynı zamanda varoluş tahtının tamamını kaplamakla da ilgilidir. Daha sonra kalbe tekabül eden taht hakkında, taht olan tahttan bahsedilir. Tahtın karşılığı olan Kâbe ve sınırları içindeki harem alanı için de aynı şey düşünülebilir. "El-Alî" ismi sayesinde Hak sadece mevki olarak değil, rütbe, şahsiyet ve sıfatlar bakımından da yüksektir. Ona göre, İdris'in yükseldiği güneş küresinin kutsal kitaptaki yükseklik olarak ifadesi, hiyerarşinin yüksekliğini ifade eder, mekânın yüksekliği tahta aittir (Akkaya, 2015).

3.1.2.2. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Arş Tasavvuru

İlk bakışta; Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin, taht hakkındaki anlatımında çelişkili ifadeler kullandığı söylenebilir. Ancak konuya yakından bakıldığında, tahtı sadece bir taht olarak anlatmadığı, çok boyutlu olarak ele aldığı anlaşılır. Önce "arş" kelimesinin anlamına göre konuyu açıklar. Ona göre, "taht" (serîr) olan "arş" kelimesinin asıl anlamı ve hükmetmek olan "mal" kelimesinin anlamı önemlidir. Zira salt taht

anlamında tekelleştiğinde tahtın kutsal metin ve hadislerdeki anlamıyla ilgili pek çok tartışmayı çözmek zor görünmektedir. Mülkün anlamının kanıtı olarak Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Arapça'da "kralın tahtı dağınık" anlamını belirtmiştir. Bu anlam, bir nevi yönetim çöktü demektir. Tahtla ilgili bir sorunu çözenin en iyi yolu, bu iki anlamdan hangisine atıfta bulunulacağını belirlemektir.

Mülkün yani idarenin anlamı düşünüldüğünde, tahtın varisi, tahtı devralan kişi olarak anlaşılabilir ve tahtı miras alan kişi, tahtı kendi üzerinde taşıyan kişi olarak anlaşılabilir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî de büyük mutasavvıflardan biri olarak gördüğü İbn Meserre el-Cebelî'nin idaresi açısından "arş"ın dört boyutta değerlendirilmesi gerektiği görüşüne katılmıştır. "Arş" denilince onun bir bedeni yani şekli vardır. Aynı zamanda her şeklin de bir ruhu vardır. Yani tahtın hem maddi hem de manevi yönü vardır. Bu nedenle taht, rızık ve rütbe ile de ilişkilidir. Bu dört farklı yöne göre ikiye ayrılan tahtın tanımı da farklı olacaktır (Akkaya, 2015).

Bir görüntü olarak taht, yaratılan ilk bedendir. Bu cisim, etrafında meleklerin döndüğü Işık Tahtı şeklindedir. Tahtın ruhu, beden taşıdığı ruhtur. Bu form ve ruh, tüm form ve ruhun yaratılmasına yol açmış ve aynı zamanda onların yönetimi konusunu da beraberinde getirmiştir. Bu durumda tahtı devralanlar, Melik'in idaresini yürütenler; Hz. Âdem ve İsrâfil'in formu ile Hz. Muhammad ve Cebrail'in formu ruhtan sorumludur. Suret ve ruh maddi ve manevi rızka ihtiyaç duyar. Bu fiziksel ve ruhsal âlem sonsuz seviyelere sahiptir. Mikail ve Hz. İbrâhîm rızıktan, mükâfat ve cezadan sorumludur. Burada adı geçen peygamberlerin gerçekten tahtı elinde tutup tutmadığının cevabı Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin başka bir kitabında bulunur. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, tahtı elinde bulunduranların yani tüm ilahi idareyi yürütenlerin temel sıfatlarla değil Allah'ın sıfatlarıyla ilgili olduğunu vurgulamıştır. Bunların dördü dünyada, hepsi ahirette görülecektir.

Ona göre taht, esma-i ilâhî açıdan Allah'ın subuti sıfatlarının ve mukayye isminin görüldüğü yerdir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Arş'in tahtının tasvirinde onu omuzlarında taşıyan melekten bahseder. Bu dünyada dörde, Vahiy'de sekize çıkacaklarını belirtir. Bunun sebebi ise tahtın dirilmeye taşınacak olmasıdır. Dört meleğin bazı kavramlardaki suretlerinin insan, aslan, kartal ve öküz olduğu görüşüne de katılmaktadır. Aslında Samiri'nin gördüğü melek onun yorumuna göre boğa şeklinde taht taşıyan meleklerden biridir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, önceki bilgilerle çelişmekte gibi görünen bir başka makalesinde, tahtı taşıyan meleğin şeklinin Cebrail, Mikail, İsrâfil, Rıdvan, Malik, Âdem, İbrahim ve Muhammed'e benzediğini belirtmektedir. Ancak bu rivayette, daha önce bu isimleri kullanmış olan, âlemden sorumlu sekiz melek için "kül"ün anlamını dikkate aldığı unutulmamalıdır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî de tahtı bir varlık mertebesi olarak görmüştür. Böylece varlık hiyerarşisinin yedinci tasnifinde arş, beşinci sıra olan cisimler seviyesinde meydana gelir (Akkaya, 2015).

Allah Teâlâ, cisimler âleminin ilki olan arşı akledilir olan “Cism-i küll”de görülebilir bir şekilde var etmiştir. Dünyanın üç düzenini farklı itibarlara göre belirten Muhyiddin İbnü'l-Arabî, yaratılan düzene göre düzeni, Amâ, Levh-i mahfûz, Cisim, Arş ve onun tabanı Mâ-i câmid, Arş ve melekleri, Kürsî ve melekleri şeklinde ifade etmiştir. Mekân tertibinde Cism-i küll kadar olan mâkuller vardır.

Mertebelere göre tertip aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

1. Adn,
2. Akl-ı evvel,
3. Arş,
4. Atlas,
5. Ervâh-ı müheymiyye,
6. İnsân-ı kâmil,
7. Kesîb,
8. Kürsî,
9. Nefs,
10. Vesîle,
11. Firdevs şeklinde mâdene kadar devam eder.

Her üç tertibe göre âlemdeki bütün varlıklar gibi arş da Hakk'ın zuhurlarından, bir başka tabirle Vücûd'un taayyünlerinden biri şeklindedir. O halde arş mekân olduğu gibi, aynı zamanda zuhur mertebesidir. Bununla beraber arş bir cisim olduğu gibi, aynı zamanda ruhtur. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Kur'ân-ı Kerîm'de arş ile ilgili olarak; “Azîm, Kerîm, Mecîd” şeklinde kullanılan ifâdeleri, arşın sıfatları olarak görmekle

birlikte, aynı zamanda varlık mertebelerini anlatırken, o mertebeleri arşlar olarak tabir ederek, arşa yeni manalar yüklemektedir. Taht manasında alındığında bunlar arşın sıfatlarıdır.

O halde arş, "ihata edici ve cisimlerin en büyüğü olduğundan ve değerli olmak bakımından "Arş-1 azîm", ihatası altındakilere kuvvet vermesi yönüyle "Arş-1 kerîm", yine diğer cisimleri ihata etmesi yönüyle şeref kendisine âit olduğu için "Arş-1 mecîd" diye isimlendirilir." Bunlar, Rahmânî Arş'ın özellikleridir. Bununla beraber bu arş, terkip âleminin ilkidir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî bu konuda şu şekilde bir ifadeye bulunur:

"Allah, arş feleğini "Hâffîn melekleri" ile mâmûr etmiştir. İsrâfil'in makâmı buradadır. Hz. Peygamber "Kalemlerin cızırtısı"nı buradan işitmiştir. Refref buradan inmiştir. Ve ona fenâ hâli burada galebe çalmış, böylece terkîb âleminde tecrîd etmiştir. Yine bu felek, rü'yet için toplandıklarında, cennet ehli ile Hak arasındaki üç perdeden birisi olup son perdedir. Diğer ikisi Kürsî ve Atlas feleğidir."

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, arşın ikinci manasına gelen mülk yani idare anlamında da beş arştan bahsetmektedir. Bahsedilen bu arşlar asıl olarak varlık mertebelerinin ilk beşinin diğer isimleri şeklindedir. İlk arş, Hayat Arş'ı olmakla beraber; Muhyiddin İbnü'l-Arabî bu arşı meşîyyet (dileme) ve hüviyet arşı şeklinde de adlandırmaktadır. Bahsedilen bu arş, varlık mertebesinde ilk mertebe şeklinde olan lâ-tayyûn mertebesinin karşılığıdır. O'nun Arş'ı su üzerindedir" ayeti ele alındığı zaman, hüviyete nispeti bunun delili olarak gösterilebilir. Bunun yanı sıra âyetinde olan su "Her şeyi sudan canlı hale getirdik" âyetinde olan sudur ve burada bahsedilen suya da cevher olması yönü ile değil; canlı olması yönü ile bakılmalıdır.

1. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'yi takip eden Abdulkâdir el-Cezâirî, bu arş ile ilgili mesele hakkında bilgi verirken, onun aynı biçimde "manaların feleği" şeklinde isimlendirildiğini ve akledilir bir arş olduğunu belirtmektedir.

2. İkinci arş, Mecid arş'ı olup aynı zamanda akıl olarak nitelendirilmektedir.
3. Azim arş'ı üçüncü arş olmakla beraber Levh-i Mahfûz'dur. Bu arş'ın mertebelerde olan karşılığı "nefs-i küll" mertebesi şeklindedir.
4. Dördüncüsü Rahmân arş'ıdır ve o da feleklerin feleği biçiminde ifade edilen asıl arş'tır. El-Cezâirî, asıl olarak bu arş için "istivâ arşı" tabirini kullanmaktadır.
5. Beşincisi Kerîm arş'ıdır.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, arşa bir diğer yaklaşım ile yaklaştığı zaman ise onu feleklerden bir felek şeklinde saymıştır. Ancak yaşamış olduğu dönem içerisinde İslam filozofları, astronomların bildirdiği gibi dokuz felek olduğunu öne sürerler (Akkaya, 2015). İhvân-ı Safâ'nın da belirttiği gibi sekiz ve dokuzuncu felek olarak kabul edilen Felek-i Muhît ve Atlas Feleği, dini terimde Arş ve Kürsî şeklinde isimlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin de ilk bakışta kendi döneminde olan İslam filozoflarının görüşlerine uygun bir şekilde en üstte olduğunu kabul etmiş olduğu felek, Rahmân'ın arş'ıdır. Fakat o arş feleğinin dokuzuncu felek olduğu görüşüne katılmamaktadır.

Kendi ifadesiyle Atlas Feleği'den başlayarak o ve İslam filozofları "yaratılış" konusunda çatışmışlardır. Çünkü ona göre ilk etapta feleklerin sayısı dokuz değil on beştir. Ayrıca tahtın Atlas Feleği olduğu fikri de yanlıştır. Bunun sebebi, çıplak gözle görülen âlemin ötesinde olduğu için tahtın ve tahtın varlığının bilinmemesidir. Arş ve Kürsi bilgisi, ancak vahiy, keşifler veya Allah'ın peygamberlerinden gelen mesajlarla mümkündür.

Arş ve kürsîyi, sûfiler içerisinde bile sâdece Efrâd'dan olan çok az sayıda kişi bilebilir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, felsefeciler ve astronomları bu şekilde tenkit ederek, keşfi bilgisiyle onların düşüncelerini tashih etmiştir. Tüm bunlarla beraber İbn Teymiyye onu yalancılık ile suçlayarak, bu bilgileri İhvân-ı Safâ ve felsefecilerden aldığını iddia etmiştir. Fakat dikkatli bir şekilde incelendiğinde durum İbn Teymiyye'nin iddia ettiği gibi değildir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin, eserlerinde fikirlerinin doğru olduğunu düşündüğü birinden bilgi alması, ancak düzeltilmesi gereken bir şey varsa düzeltme yaparak bu

bilgiye karşı uyarıda bulunması yaygın bir durumdur. Bu da bilgiyi eleyerek özgün hale getirdiğini gösterir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin, tahtı, göklerden biri olarak kabul etmesinin nedeni, tahtı ilk alan kişinin kendisi olmasıdır. Bu taht tüm bedenleri içerdiğinden kozmik beden olarak da adlandırılır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, tahtı, önce küre şeklini aldığı için kürelerden biri olarak görmüştür. Bu küre şeklinin, içerdiği özelliklerden türetilen nominal bir şekil olduğu, küredeki kadar gerçek olmadığı vurgulanmalıdır. Taht, nesnelere görüntülerini kabul ettiğinden, uzunluğu, genişliği ve derinliği vardır.

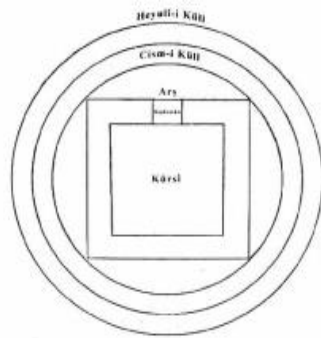
Tabîat, Hebâ, Cisim (cism-i küll) ve Felek (şekl-i küll) bu arşın içinde yer alırlar. El-Cezâirî'nin açıklaması bağlamında ise bu dördü Arş'ta zâhir olur. Şeyh-i Ekber'in arş için felek tabirini ele alması, astronomların ve felsefecilerin arşı diğer felekler gibi görmeleriyle aynı şey değildir. Bunun yanı sıra Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin terminolojisinde yer alan felek kavramı, pek çok anlamı ifade etmekle beraber geniş bir anlam kazanır. Bunun yanı sıra Fusus şârihlerine göre Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin bu dört etmeni, Arş ve Kürsî'yi felek şeklinde adlandırması, onları birer varlık mertebesi olarak kabul etmesinden ileri gelir. Şarihlerin görüşlerine ek olarak Titus Burchardt da Arş ve Kürsî'nin daire şeklinde felek olarak kabul edilmesinin sembolik olduğunu belirtir. Ona göre Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin bu yaklaşımı, "astronomiden metafiziksel ve bütünleyici kozmolojiye geçişi işaret eder" şeklindedir. Bu hususta İbn Teymiyye'nin, arşı felek olarak değerlendirenleri tenkit ettiği ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'yi de bu grup içinde saydığı görülmektedir.

Ancak Muhyiddin İbnü'l-Arabî, arştan felek şeklinde bahsettiği için kastettiği şey, açıklamış olduğu filozof ve astronomların bahsetmiş olduğu felek ile aynı şey değildir. Taht olan arş, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre, kare şeklindedir. Rahmân'ın istivâ etmiş olduğu bu arşın asıl olarak dört direği ve dört yönü vardır. Arşın içi ise kovuk gibi boş ve geniş olup (mücevvef) Kürsî, felekler, cennetler, semalar ve diğerlerini içine alır ve hepsini kuşatır. Kendisi bir müşahedesinde, Arş'ın direklerini gördüğünü, onların nûrânî oluşunu ve nurlarının şimşek nuruna benzediğini söylemektedir. Yine arş ile ilgili olarak Arş'a ait olan bir gölgeden bahseder. Bu bağlamda bu gölge içerisinde kıymeti takdir edilemeyecek biçimde bir rahatlık söz konusudur (Akkaya, 2015). Bu gölge, arş feleğinin tabanında yer alan gölge olmakla

beraber; aynı zamanda Rahmân'ın nurunu perdeler. Taht olan arş ile ilgili olarak bahsedilen bir diğer mesele ise âyette yer alan arşın su üzerinde olmasıdır.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, bu âyeti “Arş”ın direklerinin “mâ-i câmid” yani donmuş su üzerinde olduğu biçiminde bir açıklama yapmıştır. Câmid su ise soğuk havanın üzerinde olup, bu hava suyu dondurmuştur. Söz edilen hava, karanlık bir nefes olup, Allah'tan başkasının bilemeyeceği bir gaybdır. Donmuş suyun üzerinde arşın mevcudiyeti, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre, çok özel bir anlam taşır. Bu suyun arşı tamamlamasının nedeni, arş'a hizmet etmesi, tazim etmesi ve yüceltmesinden ileri gelir. Dolayısıyla bu su, Rahmân'ın nefesinden gelen hayatı kabul ederken; “her şeyi sudan canlı hale getirdik” ayeti de buna delil olarak gösterilebilir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî 'yi takip eden kişilerden olan Abdulkâdir el-Cezâirî, Câmid suyun filozofların görüşünün aksine hareket hâlinde olmadığını söyler. Buna kanıt olarak da Hz. Muhammed'in “Arş'ın mâ-i müstekarı” (durağan su) üzerinde” olduğunu haber vermesini ileri sürer. Onun savunmasında su, âlemin cesedi gibidir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Fütûhat adlı eserinde arşla ilgili bir çizimi vardır. Bu çizimde, taht ve mülk anlamlarında olan arş da anlaşılır biçimdedir. Çizimde (Şekil 1), arşın kare biçiminde olmasıyla birlikte; taht anlamına geldiği ve bunu yansıttığı da söylenmektedir. Arş'ı saran daireye bakıldığında ise direkler içerisinde olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra daireler; bir soğanın katmanları gibi iç içedir.

Şekil 1: Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Fütûhât'ında Arş Çizimi

Kaynak: (Akkaya, 2015).

Esmâü'l-hüsna'da; arş, “el-Muhî” adının mazharı olması nedeniyle tüm âlemi kapsar. Arş, bu nedenle âlemde kuşatmış olduğu şeyleri devrettirebilir. Dolayısıyla

onun ihatasında olan her şey dairevi şekilde yerini alır. Arş, ihata özelliği yönü ile o kadar büyüktür ki, mahlukat içerisinde ondan daha büyüğü yoktur.

Arşın ihatası “herşeyi ilmi ile kuşatır” ayeti ile değerlendirildiği zaman ilâhi ihatadan ilimle olan ihata olarak görülmektedir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, feleklerle ilgili görüşlerine yer verdiği kitabı olan Buğye’de, el-Cezâirî arşı, “tabii, nûranî, misâlî, dâirevî, şeffaf olmakla beraber; bu hali ile tüm âlemi kuşatmaktadır” şeklinde tavsif eder. Dolayısıyla bu kısımda arşın dâirevî olmasının belirtilmesi ile beraber; ilk bakışta cismî olarak “taht” biçiminde düşünüldüğü zaman arşın tarifine uymadığı görülebilir. Ancak arşı manevi olarak “mülk” anlamında ilâhi yöntemin merkez yeri ve kuşatıcı özelliğiyle birlikte tüm cisimleri devreden bir felek biçiminde düşünüldüğü zaman, anlaşılır bir hale gelmektedir (Akkaya, 2015). Bununla beraber el-Cezâirî, arşın dairevi olması nedeniyle felekler gibi döndüğünü düşünülmemesini talep etmiştir. Zira Arş ve Kürsî’nin hareket ettiren konumda olduğu söylenebilir. Dönen ilk felek, Burçlar feleği olan Atlas feleğidir. Bununla birlikte yine el-Cezâirî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî’nin eserlerini ele aldığı zaman, Arş ve Kürsî’nin hareketinden söz ettiği zaman bundan onların manevi hareketinin anlaşılması gerektiğini ortaya koyar. Arş ve Kürsî’nin devrettiğine kani olmasını savunan astronomi bilginleri, Muhyiddin İbnü'l-Arabî’nin tersine hareket şeklinde olmadığını savunmaktadır. El-Cezâirî, Şeyh’in bu görüşünü ortaya koyarken, Kürsîyle ilgili olarak sözü geçen hadîs-i şerîften yararlandığını belirtmektedir.

3.1.2.3. Muhyiddin İbnü'l-Arabî’nin Yönetime Katkıları

Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik döneminin düşünce yapısını anlamak için öncelikle bu zihniyetin temelleri ve bu düşünce yapısının genel özellikleri ele alınmalı ve analiz edilmelidir. Bu bağlamda, İbn Sînâ felsefesi ile tasavvuf disiplinlerinin Gazâlî sonrasında geçirdiği dönüşümü ele almak ve Osmanlı Devleti'ne geçişini incelemek önemlidir. İslam dünyası düşünce alanının dinamizmi 12. yüzyılda başlamıştır. 19. yüzyıldan beri yapısal değişiklikler geçirmektedir. 19. yüzyıldan sonra geçirdiği yapısal değişikliklerin Osmanlı İmparatorluğu'na nasıl aktarıldığını anlamak, Osmanlı düşüncesinin yapısını ve Osmanlı bilginlerinin felsefi düşünceye karşı tutumunu belirlemede önemli bir faktördür (Toksöz, 2007).

3.1.3. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Yöneticiye Ortak Bakış Açısı

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen Esmâü'l-hüsnâ'ların faaliyeti bağlamında, Kur'ân-ı Kerîm ayetlerini hadis ve âlim-ulemaların yorumlarından hareketle incelemek önemlidir. Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasında önemli bir rol oynayan tefsir eserlerinde birçok hadis, ayetlerin açıklamaları ve gerekçeleri aktarılmaktadır. Ulusal eserlerin çoğunda rivâyetin kaynağının ve hadisin kısa bir izahının aktarıldığı rivâyet çalışmalarına da yer verilmektedir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre ulûhiyet; İlah'ın kâinata var olan tasarruf ve hâkimiyetle her şeyi kendisine ibadet ve itaat ettirmesi manasına gelir. Bunu ise ilahlık sıfatı ile yapar. Bu sıfatlar; ilim, irade, sem, kudret, kelam, basar, hayat sıfatları şeklinde sıralanabilir. Zahir (görünür) ve ezoterik (bilinmeyen yüz: visseral insan, visseral gerçektir) olan iki terimin arasındaki fark su ile buz arasındaki fark gibidir. Buz zahir, su ise batındır. Zahirde buz, suyun gayrı; hakikatte ise aynıdır.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre insan, Esmâü'l-hüsnâ'nın dışını ve içini temsil eder. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre, her şeyin Allah'ın tecellileri olduğu teorisinden hareketle, tecellileri isimlendirerek sonsuz varlık Allah'tan yola çıkıp O'nun zerresi olan insanı açıklamak mümkün olabilmektedir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre; Allah, kendi varlığını, ismini ve sıfatlarını görmek ister. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Allah'ın insanı kendisine en yakın surette yarattığını belirtmiştir. "*Allah, Âdem'i kendi suretinde yarattı, bu yüzden onun ilahi ışık sureti, Allah'ın ışığını alıyor.*" Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Allah'ın isimlerini üç kısma ayırarak ele almıştır: Bunlardan bir kısmı kendi adını verdiği, bazıları meleklerine açıkladığı ve kitabında zikretmediği bazı isimlerdir. Bunlardan bazıları onun gayb ve ebedî ilminde saklamayı tercih ettiği ve kimseye açıklamadığı isimlerdir. Bazıları ise, kitapta kullarına bildirdiği isimlerdir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre, melekler kendilerine öğretilen isimleri bilirler ve Allah'ı ancak kendilerine öğretilen isimlerle yüceltir ve tesbih ederler. Onlara öğretilmeyen tesbih, tezkir ve tahmidde bulunmazlar. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, bu ifadelerle ismin öğretilmediği kadar bilinebileceğini ifade etmektedir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, literal isimlere atıfta bulunmaz, bunlar Kur'ân-ı Kerîm'de okunan kombinasyonlardan oluşur. O halde ilahi isim zikredildiğinde iki şey anlaşılır. Bunlardan ilki, Allah'ın bizzat ilahi vahiy yoluyla insanlara öğrettiği ve insanın nefesiyle şekillendirdiği mezkûr isimdir. Bunlar aracılığıyla ilahi ismi tarif eder. İkincisi, dünyayı etkileyen isimlerle ilgili gerçeklerdir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre, dünyadaki her varlığın kendi hakikatine mahsus bir ismi vardır ki bunlar ilahi isimlerdendir. İsim ve varlık arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Bir yandan, bu varlığın hakikati kendi ilahi ismini içerir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre, ismin âlemdeki tecellisi hakikate işaret etse de isim bu varlığın efendisi olur ve varlık (insan) bu ismin tekeline aittir.

Berzah, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin tüm öğretilerinin özü ve anahtar kavramıdır ve kısaca değinilmelidir. Kelime anlamı olarak "iki şey arasındaki engel" anlamına gelen "berzah", iki şey arasındaki gizli/gizemli engel, sınır, ayırıcı ve bunların birbirine karışmasını ve kaynaşmasını engelleyen ara boşluk veya durumu ifade etmektedir. Örneğin, dünya hayatı ile ahiret hayatı, ölüm ile kıyamet arasında bir aracı vardır. Berzah, içinde bulunduğu iki alandan tamamen bağımsız üçüncü bir alan değildir. Bu bir geçiş alanıdır ve mutlaka bunlardan herhangi birine yol açmaz. Bir yanda iki şeyin karışması ve kaybolması, yani sahilliğinde bir değişiklik vardır; Muhyiddin İbnü'l-Arabî bunu kabul edilemez bulmuştur. Diğer taraftan; iki âlemi, aralarında engel olsa da yakınlaştırmak onları kendi âlemlerine itmez, böylece farklılıklarını mutlak kılar, tam tersine birliklerini sağlar. Buradaki temel kaygı, böyle bir perdenin/berzahın âlemdeki iki realite düzeyi arasında uzanmış olmasıdır. Bu berzah, bir yandan kaderin sınırlarının ifasına, kendini gerçekleştirme sürecinin tamamlanmasına izin verirken, diğer yandan, her iki tarafı da daha yakınlaştıran bir ara boşluk, varlığın varlığı olarak karakterize edilir.

Bu realite, dünyada sürekli tecelli eden ilahî isimleri gözlemlene ve dünyadaki görüntüleri perde/berzah arkasında hareket ettirme ve hakikatleri olarak görme fırsatı sunar. İnsanların gerçek yönlerini ayırt etmeleri için bir işaret, bir alamet veya bir portaldır. Sistemin özünü anlamak gibi bilgilerin ortaya çıkması için, Allah ile insan arasındaki kalın perdenin kaldırılması ve ruha "Allah'ın nuru" ile bakılması gerekir. Allah'ın zatı hiçbir şeye benzetilemezken, ilahi sıfatların dünya ile kesintisiz bir bağlantısı vardır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre, "*Sıfatları ve amelleri bedende olan*

yalnızca Cenab-ı Hak olduğuna göre, bedendeki her şey O'dur, onunla birliktedir, ondandır ve ona sadıktır.”

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, her ilahi ismin Allah ile olan ilişkisi bakımından dünyanın hükümdarı olduğunu açıklamıştır. Âlem, bu ilâhî isimlerin ifade yeridir. Dünyadaki her hakikatin bu mukaddes isimlere mahsus bir ismi vardır ve Allah ile olan ilişkisinden dolayı zor da olsa bu ismin tesiri altında çalışmak ve O'na ibadet etmek mecburiyetindedir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî 'ye göre, isim hem dünyayı doğurmak için gerekli olan enerjiyi hem de canlılar arasındaki düzen ve uyumu düzenler.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, esin aldığını söylediği Fütûhat adlı kitabında tüm bunları ayrıntılı olarak anlatır. "Bütün bu mübarek isimler imamlarına verilmiştir (her ismin bir önderi vardır). Allah'ın adına sığındıklarında, Allah'a adları verilmiştir. Mutlak iyilik ve cömertlik sahibi olan Cenab-ı Hak, onlara bir şey ihsan eder. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre Allah'ın ismi: *“Bu isimlerin imamlarına söyle, âlemin/evrenin/her şeyin kendi gerçekliğini ortaya koymaya başlasınlar. Allah'ın adı başka isimlerle değişerek onlara bu mesajı verdi. Onlar da mutlu ayrıldılar.”*

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Fütûhat'ın diğer pasajında, âlemin ilahi isimler yolu ile vücud bulması şeklini şöyle anlatmaktadır: *“Tüm isimler toplandı ve O'nun hakikatleri ve anlamlarına nazar ettiler. Bununla beraber, hükümlerinin ortaya çıkışı konusunda talepte bulundular”*. Bunlar ise şöyle özetlenebilir:

Bari: Her şeyi asli şeylerden yaratan, canlıları yoktan, kalıpsız var eden, her şeyi var eden, ahenk organları yaratandır ve ona dedi ki: *“Biz hükümlerimizi ortaya koymak ve otoritemizi ispat etmek istiyoruz”*. Bari ismi onlara şu şekilde cevap verdi:

Kadir: Senin gündeme getirdiğin bu konu Kadir ismiyle alakalıdır. (Kadir: Sınırsız güç ve kudret sahibi) çünkü ben onun kuşatmasındayım. Yoksulluk ve aşağılama diliyle, ilahi isme bu iddiada bulundular ve onlara dediler ki: Elbette, bu yokluk hali, birbirimizi anlamamızı ya da Allah'ın sizin için sahip olduklarını anlamamızı engelliyor. Eğer tecellimizi (her şeyin özünü açığa vuran) açığa vurursan ve beden elbiselerini giydirerek bize ihsan edersen, senin saygı ve izzet (yükseliş) taleplerinin gereğini yerine getirebiliriz. Ayrıca, biz ortaya çıktığımızda egemenliğiniz gerçekleşirse; sizler, üzerimizde gücü olan (güç sahibi olan) ve (bir fil düzeyinde değil,

bir ruh halinde olan) hükümdarlarsınız demektir. Bununla beraber, ilahi isimler, “mümkünatın tüm söyledikleri doğrudur” dediler. “Tüm bu istenilen şeyleri talep etmek için harekete geçmişlerdir”. Kadir ismine sığındıkları zaman Kadir ismi onları şunu söylemiştir:

Mürid: Ben Mürid isminin ihatası/kuşatması/çerçevelemesi altındayım. Size A’yan’dan herhangi birinize ancak onun ihtisası ile vücud verebilirim. Mutlak hükümdar olan Rabbinden emir almadıkça mümkünat bizatihi kendi nefsi ile beni bir düzeye getiremez. Zira emreden hükümdar, ona olmayı emretmiş olduğu “ol” dediğinde; bizatihi olarak bana böyle bir imkân tanınarak, onun icadına koyulmamı ve tam zamanında yaratılmamı emretmiş olur. Siz de bu sebep ile Mürid ismine sığının. Mürid ismi ile umulur ki yokluk cihetinden vücud cihetine doğru bir tahsis ve tercih içerisinde bulunur da o zaman ben (Kadir) Amir ve Mütakellim bir araya gelerek sizi yaratırız.

Âlim: Alim'in adına git ve ona soru sor. Bu yüzden Âlim adını aramaya gittiler ve ona Mürid'in adını söylediler. Bilinen kişi de dedi ki: Mürit haklı. Buluşunuzla ilgili bilgim bitti ama nezaket hala daha iyidir. Çünkü bizim için bizimle ilgilenen bir Peygamber (Muhaymin) vardır ve bu Allah'ın adıdır. Onun karşısına çıkmalıyız. Bunun için bütün isimler Allah adına toplanmıştır, durumu izah ettikten sonra ne diyeceksiniz? dediler.

Müsemma: O da dedi ki: Ben senin hakikatini toplayan bir isimim (cami: istediğini, istediği zaman, istediği yerde toplar), ben Müsemma'nın (isimli) ispatıyım. O (Müsemma), kemal sıfatlarına sahip bir evliyadır. Medlulu huzuruma girmemi bekliyor.

Vahid: Medlulu'suna girdi ve Kutsal Ad'ın ona ne söylediğini anlattı. O adam Allah'ın ismine dedi ki: Çıkın ve mümkün olan her ismi söyleyin de onların doğru iddialarına bağlansınlar. Çünkü ben kendimin Vahid'iyim (Vahid: kendi içinde eşsiz). Mütakallim isminin yanında Allah'ın ismi, muhtemel isimleri söylediğini ve onlara söylediği zaman onlara bahsettiğini tercüme eder.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre mutlak manada tek bir cisim vardır ve onun görünmeyen/ruhsal, ibretî veya maddî çeşitli mertebelerde tecellisi vardır. Allah'ın birliği, sıfatlar bakımından "çeşitlilik" ve kendi içinde mutlak tekliği içeren bir

evrenselliği (bütünlüğe ait, evrensel) ifade eder. Bu mutlak birlik düzeyinde Allah, evren hakkındaki üstün görüşünü ifade eden "Subhan", "Aziz", "Celil", "Muteal" gibi üstün sıfatlarıyla karakterize edilir. Hiç kimse, onu şahsi birliği içinde göremez ve anlayamaz çünkü onu bu seviyede devamlı olarak şan perdesi örtmektedir. Ancak özellikleri dünyaya yakındır, dünyada sürekli tezahür eder ve bu yönüyle çeşitli şekillerde gözlemlenebilir. Nasıl ki insan farklı nitelik ve şekillerdeki aynalarda farklı suretlerde zuhur ediyorsa, mutlak varlık olan Allah da tecelli ettiği (biçimlendiği, görüldüğü) âlemde farklı suretlerde zuhur eder.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre; dünya bir harf, anlam için bir kelime gibidir. Mana ve alfabe arasındaki bağlantı nasıl sabitse, Allah da her zaman dünya ile birliktedir. Kısaca âlem, Allah'ın görüldüğü yerdir. Özünde Allah her şeyden üstündür ve dünya bu yönüyle Allah'tan farklıdır. Ancak dünyada Allah'ın mukaddes adından başka bir şey olmadığı için Allah'tan tamamen ayrı değildir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Allah'ın dünya ile ilişkisinin birliğini ve ayrılığını sürekli olarak bu şekilde vurgular.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre; dünya, ilahî yakınlık ve bağlantıdan, yani âlemin suretlerini yaratan ilahî isimlerin talepleri sonucunda ortaya çıkar. Alanın ortaya çıkışını anlatırken metafizik bir "ikilemden" söz eder. Bu "ıstırap", olası varlığın, a'yanlarının nisbi yoklukları hakkında genel bir dille ilahî isimden nazil olmasını talep etmesinde kendini gösterir. Bu metafizik "acı" daha sonra Musemma'ya ilahi isim şeklinde sunulmaktadır. Bu ihtiyaç ve bunun sonucunda ortaya çıkan "sıkıntı", Ebedi İlahî-nâme'nin hükümrân/hükümdar karakterinin tecellisinin/ülkesinin tecelli ettiği yerin henüz zahirde mevcut olmamasıyla ilgilidir. Bari ismi, bu kutsal isimlerin iddialarının yol açtığı acıyı "En İyi Nefes" ile dindirmektedir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, acıyı, malına muhtaç olanı bulamayan ve malını ortaya koyamayanların derin kaygısına benzetmiştir. Bu temel metafizik kaygıdan dolayı, ilahi ismin, krallığın ortaya çıkmasını talep etmek için Allah'ın ismine dönüşmesidir. Bu konumlandırma nedeniyle alan örnekleri (formlardan oluşan alanlar) "âlimler" adı altında anılmaktadır. Allah'ın isimleri bu misalde onlar için hakikati görmüş ve her isim âlemin bu ilk örneğine âşık olmuştur. Bu metafizik çekim, şefkat ve sevgi düzeyi, gerçekten var olmaları ve otoritelerini gösterebilmeleri için bu örneğin, "dünya"nın biçimini ve görünümünü yaratmaya istek ve çaba göstermelerini sağlar. Bu sebeple Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin nazarında ebedî güzelliğin ilahî ismi, bu dünyada geçerli

olan ve hakikati Allah'tan başka kimsenin bilmediği "ilk anahtar/görünmez anahtar"dır. Bu açıdan bakıldığında, dünyadaki her realitenin, pek çok isme sahip olmasına rağmen, fiziksel düzeyde bu ilahi isimler için özel bir adı vardır. Ad, ilişkili gerçekliğin efendisi olur ve karşılığında onun hizmetkârı olur. Bu yüzden herkes, her şahsın egemen ruhunun o şahsın hahamı olduğunu düşünür. Yani bu görüşe göre, her insan kendi nefsinde kendi karakterine yön verecek gücü kazanır.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, bu ilk ebedî hareketi dünyanın yaratılışıyla, bazen ebedî sevgi ve şefkatle, bazen de metafizik kaygılarla ilişkilendirmiştir ve bu ilk hakikat, süptil bir metafizik buluttur. Bu, birçok farklı isme rağmen cevheri oluşturmuştur. Bu ilk hakikat rahmet nefesi olduğuna göre, tüm varlıklar Allah'ın sonsuz rahmetiyle var olmuştur, tıpkı insan nefesinin görünen tüm harfleri ve kelimeleri içermesi gibi, rahmet nefesi de tüm varlık formlarını kapsayan bir madde haline gelmiştir. Dolayısıyla Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre varlığın özü aslında Rahman'ın nefesidir. Çünkü ışığın etkisiyle devletin durumu en yüksekte en alçağa kadar hepsi bu malzemede tecelli etmektedir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî 'ye göre, varlığını dünyaya bahşeden, müstakil varlıklar yaratan ve kendi köşesine çekilmiş bir Allah'ı tasavvur etmek mümkün değildir. Allah ile dünya arasında ontolojik bir mesafe yoktur, sıfatların görünürlüğünde yakınlık, her an canlı ve dinamik bir ilişki vardır. Bu dinamiği ve samimiyeti sağlayan temel gerçek, ilahi sıfatlar ve onların tecellileridir.

Esmâü'l-hüsna; İslam inanç, düşünce ve kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. Bu inanç, düşünce ve kültürün bir unsuru olarak Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, eserlerinde her zaman Esmâü'l-hüsna'yı doğrudan veya dolaylı olarak kullanmıştır. Onun yazılarında, bazen Allah'ın isim ve sıfatları hakkında uzun açıklamalara yer verilmiş, bazen de günlük hayattaki olayları veya inanç esaslarını açıklarken referanslara yer verilmiştir. Esmâü'l-hüsna, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin eserindeki en temel unsurlardan biridir. Nitekim, Niyazi Mısırî'nin şu ayeti Esmâü'l-hüsna'nın tasavvuf düşüncesindeki yerini çok iyi özetlemektedir: İslam kültüründe Esmâü'l-hüsna Allahü Teâlâ'yı, anlamak, tanımlamak ve anlatmak için önemlidir. Müminler bu isim ve sıfatlar çerçevesinde yaratıcılarına inanırlar ve duada bu isimlerle O'na yaklaşılmaya çalışırlar. Öte yandan, tasavvuf düşüncesine göre ve ontolojik açıdan bakıldığında varlık, Yüce Allah'ın isimlerinin, sıfatlarının ve fiillerinin zuhuru ve tecellisinden

ibarettir. İnsanlar, Allah'ın zatının ezeliyeti göz önüne alındığında, isimlerinin, sıfatlarının ve fiillerinin sonsuz olduğuna inanırlar. Hadise göre sembolik olarak doksan dokuz isme indirgenen Esmâü'l-hüsnâ, bir başka tasnife göre (nefs), tanzih (selbî) ve teşbih (subûtî) olmak üzere üç gruba ayrılır. Bir diğer tasnif ise; celal ve cemal olmak üzere iki ana gruba ayırır. Mükevvenatta, varlığın zuhuru aşamalarında cereyan eden her hadise, her zuhûr, her taayyün, her türlü kevn-ü fesâd tecellileri bu iki gruba dâhil edilerek değerlendirilir.

Bu noktada, Esmâü'l-hüsnâ'nın tasavvufi çevreler tarafından ruh terbiyesi ve tekâmül serüvenlerinin yani nefsin sürecindeki ana belirleyicilerinden biri olduğunu da eklemek gerekir. Bu itibarla, Esmâü'l-hüsnâ, tasavvufi düşünce ve ibadetin en önemli kaynaklarından biri olup, her Müslümanın inanç ve amel dünyasında köklü bir yere sahiptir. Esmâü'l-hüsnâ'nın bir kısmı kitaplarda, bir kısmı da doğrudan hadislerde geçmektedir. Diğerleri ise kutsal kitapların ve hadislerin anlamından çıkarılmıştır.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin eserlerindeki temalar her zaman Yüce Allah'ın güzel ismi çerçevesinde işlenmiş ve dokunmuştur. Zira, her âlim gibi Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî de hayata Esmâü'l-hüsnâ'nın penceresinden bakmıştır. Eserlerinde, zaman zaman Allah'ın güzel isimleri doğrudan aktarılarak açıklanmakta, Allah'ın isim ve sıfatlarının eşya ve olaylar üzerindeki yeri ve etkisi aktarılmaktadır.

Allah en büyük yöneticidir. Bununla birlikte; bazı isim ve sıfatlarını; yarattığı ve kendisinin yeryüzündeki tek halifesi olan insanda ortaya çıkarmaktadır. Öyleyse, bu kadar önemli bir meslekte bu esmaların neler olduğunu ortaya koymak ulusal ve uluslararası ölçekte pek çok araştırmaya kapı açabilecek olması suretiyle oldukça mühimdir.

Yöneticiler; yaptıkları iş gereği iletişim konusunda başarılı olmak durumundadırlar. İletişim ise içerisinde; empati kurmaktan şefkate kadar oldukça yüksek sayıda ahlaki erdemleri barındıran bir kavram ve süreçtir. Yöneticilerin bu psikolojik niteliklerini; dünyada bütün mahlûkata merhamet eden, şefkat gösteren, ihsan eden anlamlarıyla **Er-Rahmân** ve çok merhametli, pek şefkatli anlamlarıyla **Er-Raûf** esması karşılamaktadır.

Bulduğu üst konum itibariyle, daha üstün meziyetlere sahip olması ve yönettiği kişilerden hep birkaç adım önde olması gereken yöneticiler, aynı zamanda

lütuf sahibidirler. Yöneticilerin bu psikolojik niteliklerini; ahirette, müminlere sonsuz ikram, lütuf ve ihsanda bulunan anlamlarıyla **Er-Rahîm** esması karşılıamaktadır.

İdeal yöneticiler, konularından aldıkları güç ile hükümlanlık sürdürmektedirler. Fakat bu hükümlanlığı kendi çıkarları için değil, toplumun ve kurumun yararı için kullanılmaktadırlar. Başarılı olduklarında, aynı amaç uğruna yıllarca saltanat sahibi olabilmektedirler. Bir güç zehirlenmesine yol açmayan saltanat, hedef uğruna oldukça yararlı bir şekilde kullanılabilir. Yöneticilerin bu psikolojik niteliklerini; mülkün, kainatın sahibi, mülk ve saltanatı devamlı olan anlamlarıyla **El-Melik** esması karşılıamaktadır.

Yöneticiler, problem ve çatışma çözücü kimlikleriyle de var olurlar. Problem ve çatışma kaçınılmazdır. Bu, insanın biricik olmasından kaynaklanır. Herkes farklı düşüncelere, duygulara ve tarzlara sahiptir. Bu ise, çatışmaya ve probleme sebep olabilir. Eğer akıllıca kullanılırsa bu durum içinde potansiyelleri barındıran bir süreç haline getirilebilir. Farklılıklar, zenginlik ve ilerlemeyi beraberinde getirir. Yöneticiler, sadece koltuklarında otursunlar, koltuklarından aldıkları güçle ve güç zehirlenmesi yaşayarak mobbinge kadar giden süreçlerle var olsunlar diye değil, kurumu ve toplumu selamete çıkarmak için vardılar. Yöneticilerin bu psikolojik niteliklerini; her türlü tehlikelerden selamete çıkaran anlamıyla **Es-Selâm** esması karşılıamaktadır.

Yöneticiler, kurumların tabiri caizse dağıdır, köklü çınarıdır. Akıyla, kalbiyle ve ileri görüşlülüğü ile; yönettikleri kişilere, hedefe ilerlemek noktasında güven verirler. İnsanlar, güven duymadıkları kişilere ve işlere kalpten bağlanamazlar, emin olmadıkları yolda ilerleyemezler, güvende hissetmediklerinde tam potansiyelle iş çıkaramazlar. Yönetici; tüm bunları, kurumu ve çalışanları için sağlamakla yükümlüdür. Yöneticilerin bu psikolojik niteliklerini; güven veren, emin kılan, koruyan anlamlarıyla **El-Mü'min** ve her şeyi koruyucu olan anlamıyla **El-Hafiz** esmaları karşılıamaktadır.

Yönetici, eğer o makama kabul edildiyse sorumluluklarını yerine getirmelidir. Gerektiğinde, tabiri caizse bir kartal gibi keskin gözler, kalp ve akıl birlikteliğiyle ileri görüşlü bir şekilde, olabilecek problemleri görebilmesinin yanı sıra çalışanlar arasındaki iletişimden, örgüt kültürüne kadar ve buna benzer pek çok süreci görebilmelidir. Yöneticilerin bu psikolojik niteliklerini; her şeyi görüp gözetin

anlamıyla **El-Müheymin**; gizli açık, geçmiş, gelecek, her şeyi en ince detaylarına kadar bilen anlamıyla **El-Alîm**; her şeyi en iyi işiten anlamıyla **Es-Semi**; gizli açık, her şeyi en iyi gören anlamıyla **El-Basîr**, olmuş olacak her şeyden haberdar anlamıyla **El-Habîr**; her varlığı, her işi her an görüp, gözeten, kontrolü altında tutan anlamlarıyla **El-Vâcid** ile kendisinden hiçbir şey gizli kalmayan, istediğini, istediği vakit bulan anlamlarıyla **Er-Rakîb** esmaları karşılıklıdır

Yöneticiler, yönetmek ve buna bağlı olarak başarmak için vardılar. Hedefe göreliliği başarmak, sağlıklı insan ilişkilerini başarmak, sistemin işleyişini başarmak, plan yapmayı başarmak ve daha pek çok şeyi başarmak noktasında vardılar. Bu ise, tüm bu süreçler için galibiyet anlamına gelmektedir ve bütünüyle izzetli bir çerçevede olmak durumundadır. Her bir özel pencereye yukarıdan bakıldığında ise görünen azamet, kudret, galibiyet ve hakimiyettir. Yöneticilerin bu psikolojik niteliklerini; izzet sahibi, her şeye galip olan anlamlarıyla **El-Azîz**; azamet ve kudret sahibi, dilediğini yapan ve yaptıran anlamlarıyla **El-Cebbâr**; her şeye, her istediğini yapacak surette, galip ve hakim olan anlamlarıyla **El-Kahhâr**; rahmet, kudret ve ilmi ile her şeyi ihata eden anlamıyla **El-Vâsi** ile kuvvet ve kudret kaynağı, pek güçlü anlamlarıyla **El-Metîn** esmaları karşılıklıdır.

Herşeyin değiştiği ve dönüştüğü; pandemi ve savaş gibi beklenmedik krizlerin olduğu bir dünyada yöneticiler yaratıcı olmak durumundadırlar. Hızlı düşünmek, bazen başkasının aklına gelmeyen ortaya koymak, derhal hareket planı almak ve tüm bu konularda yeniyi ortaya koymak zorunda kalabilirler. Ayrıca bunları yaparken, sistemdeki bütün unsurların olabildiğince kusursuz ve birbiriyle uyum içinde olması noktalarını gözetmek durumundadırlar. Tüm bunlar ise sisteme ve ürünlere tamamen yeni bir şekil verebilir. Yöneticilerin bu psikolojik niteliklerini; yaratan, yoktan var eden anlamıyla **El-Hâlık**; her şeyi kusursuz ve uyumlu yaratan anlamıyla **El-Bâri**; varlıklara şekil veren anlamıyla **El-Musavvir**; her işi birbirine uygun yapan anlamıyla **El-Muksit** ile fayda veren şeyleri yaratan anlamıyla **En-Nâfi** esmaları karşılıklıdır.

Yöneticilerin çalışanları tarafından kabul ve saygı görmesi; onun koltuğundan aldığı güce, tehditlerine ya da zorbalığına değil, tam tersi elbette sınırlarını koruyarak gösterdiği samimiyete, dostluğa ve sırdaşlığa bağlıdır. Yeri geldiğinde bu meziyetleri sergilemek zorunda kalabilirler. Tüm bunlar, yöneticilerin saygı görebilmesinin

yalnızca bazı maddeleridir. Yönetici, erdemiyle saygı görür. İnsanlar arasında karışıklık çıkaracak davranışlar sergilemek şöyle dursun, bazen kusurları insanlar arasında ve tüm sistemde örtmek durumundadır. Ayrıca, insan kuldür. Hem Yüce Yaradan'ın zerresi olmasıyla kusursuzdur hem de bazen sergileyebildiği kusurlarla da muhteşemdir. Hatalar olabilir, meziyetli insanlar ise söz konusu bu hatalar karşısında affedici davranırlar. Sistemin en üst basamağındaki yöneticiden ise bu erdemli davranışı beklemek gayet doğaldır. Yöneticilerin bu psikolojik niteliklerini; günahları örten ve çok mağfiret eden anlamıyla **El-Gaffâr**; cezada, acele etmeyen, yumuşak davranan anlamlarıyla **El-Halîm** ile affi, mağfireti bol anlamıyla **El-Gafûr** esmaları karşılamaktadır.

Bazı sistemlerde merkezîyetçi bir yapı ile çalışma koşulları ve ücretleri belirlenirken, bazılarında yerinden yönetim merkezlerinde belirlenmektedir. Her iki yapıda da koşulları yönetici konumundaki kişiler belirler. İçine doğulan ve Allah'ın kendisini, ortaya koyduğu esmalar vasıtasıyla insanlarda izlediği sistemde, en mühim konulardan birinin kul hakkı olduğu şüphesizdir. Herkesin, çalışması karşılığında, en hakkaniyetli koşulları alması gerekmektedir. Bu ise, bazen tek bir birey olarak, bazen de grup halinde fikir birliğine varan yöneticilere ait bir karardır. Şu unutulmamalıdır ki, karşılığını sevgi, saygı ve maddesel koşullar bağlamında almadıkça, hiçbir çalışan/yönetilen memnun olmayacak ve bu durumda da aşk ile iş çıkaramayacaktır. Aşk ile yapılmayan herşey ise yavandır, tatsız tuzsuz ve samimiyetsizdir. Yöneticiler bu konuda oldukça titiz bir tavırla ihsan etmek durumundadırlar; sevgi ihsan etmek, saygı ihsan etmek, güven ve şefkat ihsan etmek ve dahi hakkaniyetli çalışma koşulları ile ücret ihsan etmek. Bazen, hiç hesapta olmayan ihtiyaçları bile karşılamak, müşkülleri ortadan kaldırmak ve kolaylaştırarak darlıktan kurtarmak elzem olabilmektedir. Dünya realitesi zaten oldukça zor sınavlarla doluyken, insanların birbirlerinin hayatlarını kolaylaştırması gerekliliği hümanist bir çerçevede beklenen davranışken, bu davranışları yöneticilerden beklemek oldukça doğaldır. Yoksa, neden yöneticisiniz sorusu kolaylıkla sorgulanabilir. Yöneticilerin bu psikolojik niteliklerini; karşılıksız hibeler veren, çok fazla ihsan eden anlamlarıyla **El-Vehhâb**; bütün mahlûkatın rızkını veren ve ihtiyacını karşılayan anlamlarıyla **Er-Rezzâk**; her türlü müşkülleri açan ve kolaylaştıran, darlıktan kurtaran anlamlarıyla **El-Fettâh**; bolluk veren, açan, genişleten anlamlarıyla **El-Bâsıt**; lütuf ve ihsan sahibi olan, bütün

incelikleri bilen anlamlarıyla **El-Latîf**; her yaratılmışın rızkını, gıdasını veren, tayin eden anlamlarıyla **El-Mukît**; keremi, lütuf ve ihsanı bol, karşılıksız veren, çok ikram eden anlamlarıyla **El-Kerîm**; kullarını en fazla seven, sevilmeye en layık olan anlamlarıyla **El-Vedûd**; inananların dostu, onları sevip yardım eden anlamlarıyla **El-Veliyy**; kadri ve şanı büyük, keremi, ihsanı bol olan anlamlarıyla **El-Macîd**; iyilik ve ihsanı bol, iyilik ve ihsan kaynağı anlamlarıyla **El-Berr** ile müstağni kılan, ihtiyaç gideren, zengin eden anlamlarıyla **El-Mugnî** esmaları karşılamaktadır.

Dünya realitesinde içinde bulunulan, Yüce Allah'ın yarattığı sistem, ödül-ceza mekanizmalarını da barındırır. Bu ise, oldukça derin bir konu olmakla birlikte çalışmanın konusu olmaması itibariyle detaylı bir şekilde açıklanmayacaktır. Fakat şu kolaylıkla söylenebilir ki; tüm sistemlerde yöneticiler ve seçimlere göre şekillenen bir ödül-ceza mekanizması vardır. İşleyişin sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi için bazı yaptırımların ve onurlandıracak yükseltmelerin olması gayet doğaldır. Bahsi geçen mekanizmaların direksiyonunda ise yöneticiler vardır. Yöneticilerin bu psikolojik nitelikleri; şeref verip yükselten anlamıyla **Er-Râfi** ve dilediğini aziz eden, izzet veren anlamlarıyla **El-Mu'ız**; celal ve azamet sahibi olan anlamlarıyla **El-Celîl**; dilediğini, öne alan, yükselten anlamlarıyla **El-Mukaddim**; dilediğini sona alan, erteleyen, alçaltan anlamlarıyla **El-Muahhir**; celal, azamet ve pek büyük ikram sahibi anlamlarıyla **Zül-Celâli Vel İkrâm** ile sabırlı olan, sabır veren, ceza veya mükafat vermede acele etmeyen anlamlarıyla **Es-Sabûr** karşılamaktadır.

Yöneticiler, araştırmadan, sorgulamadan, aklını ve kalbini birleştirerek düşünmeden sağlıklı ayrımlar yapamazlar. Sistemin tüm unsurlarını takip eden, gören, duyan, bilen olmanın yanı sıra tüm bu bilgilerle ne yapacağını çok iyi idrak edebilen olmak durumundadır. Bu ise, iyi bir hakem olabilmenin yanında adaletli olmak kavramını ve uygulamasını da beraberinde getirmektedir. Yöneticilerin bu psikolojik niteliklerini; mutlak hakim, hakkı batıldan ayıran, hikmetle hükmeden anlamlarıyla **El-Hakem**; mutlak adil, çok adaletli anlamlarıyla **El-Adl** ile kulların hesabını en iyi gören anlamlarıyla **El-Hasîb** esmaları karşılamaktadır.

Yöneticiler; tek bir işten değil kombine birçok işten sorumludur. Bu bağlamda, işlerinin gerçekten büyük sorumluluk gerektirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Gönül vererek yapılabilecek bir meslek olan yöneticilik, bazen ağır çalışma koşullarını da beraberinde getirebilmektedir. Öyle ki bazen mesai saati kavramı bile ortadan

kalkarak her zaman her koşulda yapılan işe hazır olmak durumu ortaya çıkabilmektedir. İşte bu, tam olarak Allah'ın halifesi olma kavramına karşılık gelebilecek bir aşkı barındırır. Yöneticilerin bu psikolojik niteliklerini; her zaman her yerde hazır ve nazır olan anlamlarıyla **Eş-Şehîd** ve kendisine tevekkül edenlerin işlerini en iyi neticeye ulaştıran anlamıyla **El-Vekîl** esmaları karşılamaktadır.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu çalışma, yöneticilerin psikolojik niteliklerinin, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî bakış açıları ile Allah esmaları bağlamında ele alınması genel çerçevesinde örülmüştür. Bu bağlamda, kültürel psikoloji konunun temelini oluştururken, insan psikolojisi, insan nitelikleri, yönetici nitelikleri ve yaradandan insana yansıyan esmalar, hem Kur'ân-ı Kerîm, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî hem de Jung başta olmak üzere Psikoloji biliminin kuramcılarının bakış açılarıyla ele alınarak bütüncül bir şekilde ortaya konulmuştur.

Kültürel psikoloji, psikolojinin alt dallarından biridir. Kültür ve zihin kavramlarının ayrılamaz olduğu, bu yüzden de zihnin nasıl çalıştığına yönelik evrensel kanunların olmadığı ve bir kültürde geliştirilen psikolojik kuramların geçerliliğinin yalnızca o kültürle sınırlı olduğu varsayımlarına dayanır. Sosyal psikoloji, gelişim psikolojisi, bilişsel psikoloji gibi psikoloji dalları kültürel psikolojiyi besler ve kültürel psikoloji ile zenginleşir (WEB-3). Kültürel psikoloji; sosyal ve kültürel akış ve yapılar ile insan zihninin, bilincinin ve tinsel yapısının birbirlerini karşılıklı olarak hangi yollarla dönüştürüp şekillendirdiği ile ilgilenir. Kişinin benliğini, kimliğini, duygularını; içinde bulunduğu çevreyle ve kültürle birlikte ele alır ve bunların nasıl birbirlerine gerek duyduğunu, bağlı olduğunu etnosentrik eğilimlerden tamamen uzak, değişik antropolojik ve psikolojik bakış açılarının zincirlemeleriyle inceler. Amacı, insanların çeşitli psikolojik fonksiyonlarındaki etnik ve kültürel kökleri ve değişkenliği incelemektir (Shweder, 1995). Kültürel psikoloji, bir toplumun geçmiş ve şimdiki zamanına ve dahi geleceğine geniş bir bakış açısı sağlamaktadır.

Başta insan ele alınacak olursa, doğuştan inşa ettiği benlik örüntüsünü belirleyen insan, toplumsal kimliğini ve kişisel kimliğini diğerlerinden farklı olarak kendi doğal eğilimleriyle oluşturur. Diğer bir deyişle Fischer'in açıkladığı gibi, psikolojide kimlik kavramı, kişinin psikolojik ve sosyal olanı bir araya getirerek oluşturduğu sentezdir. Tüm insanlarda ortak olduğuna inanılan güçlü bir psikolojik yapıdır. Kişisel bilinçdışı kişisel deneyimin sonucuyken, kolektif bilinçdışı bireyin yaşamı boyunca bilinçli bir düzeyde deneyimlemediği gerçeklerden oluşur. Kolektif bilinçaltı, "arketipler" olarak bilinen bir dizi psikolojik eğilime sahiptir (Jung, 2003).

Arketip, bir anlamda kişiliğin görünmeyen, kökleşmiş tarafı; kişiyi benzer durumları yaşamış ataların davrandığı gibi davranmaya motive eden bilişsel aktiviteye yönelik motivasyonu ifade eder. Başka bir deyişle, atalarda benzer durumlarda benzer davranışsal özelliklere yol açan ortak bir psikolojik altyapı olduğu tartışılabilir (Schults, 2002). Stevens'in formülasyonunda arketip, her bireyde var olan aynı zihinsel yapının bir sistemidir. Bu arada, kolektif bilinçdışı, arketipler aracılığıyla önceki nesillerin deneyimlerini içerir. Dolayısıyla çoğu zaman insan kendi dışındaki insanlarda da bilmediği ve kontrol edemediği arketiplerin ortaya çıktığını görebilir. (Jung, 19820).

Jung'un Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'de açıkladığı benzer bir psikanaliz incelendiğinde bir takım normlarla tartışma gerektiren konular olduğu söylenebilir. Ancak genel olarak Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, herkesin iyiye ve kötüye meyledebileceğini, iradelerini kullanarak ve seçim yaparak hareket ettiklerini söyler. Hz. Peygamber "müminler, müminlerin aynasıdır" sözü ile insanların birbirini gözlemleyerek, önce kötü alışkanlıkları ve (varsa) davranış kalıplarını fark edip düzeltmeyi tavsiye eder. McDougall, bireyin yaşamının ait olduğu gruptan farklı olduğunu ve grup içindeki yaşamın kendine özgü yasaları ve kuralları olduğunu belirtmiştir. Başka bir deyişle, grup bilinciyle ortaya çıkan kolektif düşünce ve zihinsel tutumlar, bireylerin sahip olduklarından farklıdır. (Hogg, 1992). Etkileşimlerin bir sonucu olarak, üyelerin sosyal bir sistemin parçası olarak niteliklerinin ait oldukları grup içinde değiştiğini savunmaktadır. Çünkü sınıflandırma, bireyin kendisini tanımlamasının yanı sıra toplumdaki yerini de belirtmektedir.

Birey, sahip olduğu kategorilere göre toplumsal kimliğinin önemli bir bölümünü oluşturur. Kategoriler, ırk, din, siyasi görüş, mezhep vb. alt kimlik olarak kabul edilebilecek olanlardır (Tajfel, 1981). Bu kategorilerin bir üyesi olarak bireyler, sosyal kimliklerini oluştururken kendi gruplarını diğer gruplarla karşılaştırarak değerlendirirler. Sosyal kategorizasyonda, kendilerini bir kategoriye dahil edenler, o kategoridekilerle özdeşleşmeye başladıklarında ve o kategorinin varsayılan davranışını benimsemeye başladıklarında, grupların ve grup davranışlarının oluşumuna yol açarlar (Hogg & Abrams, 1990) Dolayısıyla sosyal kimliğin ifadesinde duygulanımsal ve kolektif bir sınıflandırma süreci vardır.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, eleştirdiği toplumdan tamamen ayrılmanın yanlış olduğunu dile getirmiştir. Çünkü insan, sosyal bir varlık olarak, içinde yetiştiği çevre ile bireysel özellikleri arasındaki değerlendirme, ayırım, bütünleşme gibi sosyal olguların her zaman farkında olmak durumundadır. Rumi, toplumdan ayrılmanın İslami inançlara ve insan doğasına uygun olmadığına inanmaktadır. Eleştirdiği şey ise aslında insanı diğer canlılardan ayıran aklını iyi kullanamamasıdır. Bu ise, aman içinde gelişen ve toplum tarafından genel kabul görmüş uygulamaları, düşünmeden ve sorgulamadan benimsemelerinden kaynaklanmaktadır.

Aynı sorun, peygamber kıssalarına bakıldığında da görülür. Aynı gerçeği anlatmak için gelen peygamberlerin, toplumun zamanla oluşturduğu olumsuz düşünce, inanç ve davranışlarını ortadan kaldırmak ve gerçeği ortaya çıkarmak için çok çalıştıkları bilinir. Peygamberlerin, sosyal varlıklar olarak insanları yönlendirmek için gönderilmiş olması, insanın doğal sosyal yönünün varlığının en güçlü kanıtıdır. Bu bağlamda, Rumi'de toplumu değil, toplumun geliştirdiği olumsuz yaşam biçimlerini ve insanların bu kalıcı olumsuz yaşam biçimlerine pasif entegrasyonunu eleştirmektedir.

Asıl sorun bireyin; toplum içinde olması değil, kendisini toplumun geçersiz bir nesnesi olarak görmesi, her şeyi kabul etmesi ve toplumun yanlış kabulünü yani tutumunu sorgulamak ve eleştirmek yerine pasif olarak sisteme katılmasıdır. Yüksek değerli bir insanın kendi değerini unutup kendini kalıplaşmış ve olumsuz toplumsal değerlere tabi tutması, bireyi kısa bir süre için de olsa mutlu ediyor gibi görünse de bunun uzun vadede mutluluğa yarar sağlamayacağı açıktır. Çünkü kitleler arasında yalnızlıktan şikâyet eden ve mutsuzluk ifade eden, sayısı küçümsenmeyecek kadar çok insan vardır. Kendine yabancılaşmaya yol açabilecek bu hatalı sosyalleşme süreci, daha fazla araştırılmayı gerektirir (Kaval, 2013).

Jung, bireyi kendini aşmaya ve yaratıcı olmaya çalışan bir kişi olarak görmektedir. Ruh her zaman hareket halinde ve dinamiktir. Bu enerjiyi sağlayan libidodur. Jung, Freud'un ilkelerinden ayrılmış, ancak sözü geçen bu ilkelere farklı bir yorum getirmiştir. Jung, "öz"ü, doyumun ve uyarılma arama dürtülerinin kaynağı olarak tanımlamıştır. Bilinçaltı çok önemlidir çünkü o, egonun gücünün ve yaşamının kaynağıdır.

Jung'a göre, kişiliğin oluşumunda belirleyici olarak ifade edilen arketipler de önemli bir rol oynamaktadır. Jung ve Freud arasındaki fark, insanların sürekli yenilenmesi ve yaratıcı olmasıdır. Jung sekiz farklı kişilik tipinin ortaya çıkabileceğini açıklamıştır. Bunlar; aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. (Sezginer, 2013).

Tablo 3. Jung'a Göre Kişilik Tipleri

Düşünen içe dönük:	Kendini gözlemekte ve genellikle soyut fikirlerin etkisinde kalmaktadır. Düşünen dışa dönük: Dış ve somut dünyaya yönelmektedir.
Duygusal içe dönük:	Bu kimsenin duygularını kavrayabilmek için büyük bir çaba gerekmektedir.
Duygusal dışa dönük:	Dış dünyaya yönelmekte ve kararlarında duygunun ağır bastığı görülmektedir.
Duyusal içe dönük:	Son derece öznel bir tiptir. Duyusal dışa dönük: Salt bir gerçekliğe ve nesnellığe sahiptir.
Sezgisel içe dönük:	Genellikle gerçekler ile değil, hayaller ile hareket etmektedir.
Sezgisel dışa dönük:	Sezgi ile doğar ve yaşar. Başarı çok önemlidir ve başarılı olabilmek için herşeyi deneyebilir.

Kaynak: (Sezginer, 2013).

Bireylerin kişisel ve psikolojik nitelikleri, pekçok meslek açısından önem arz etmektedir. Yöneticilik ise, bu mesleklerin en önemlilerinden biridir. Yöneticilerin kişilik tipleri ve bu tiplere göre davranış kalıpları, çevresel faktörlere, çalışan eğitimine, iş ilgisine ve iş tatminine bağlı olarak değişmektedir.

Yönetim ve yöneticilik becerilerinin geliştirilmesi için kişinin ihtiyacı olan şey bir astardır. Yeni bir yöneticinin ya da mevcut yönetim rolünde daha fazla etki sahibi olmak isteyen yöneticinin, karşılaşacağı birçok durum söz konusu olabilir. Bu durumlarda tam potansiyelini ulaşmak için yeni bir dizi iş ve kişisel beceri edinmesi gerekir (Harvard Business Review, 2021). Güçlü bir yöneticilik felsefesi, bir ekibi, organizasyonu veya işi başarıyla yürütmenin anahtarıdır. Yöneticilik tarzı güçlü bir değerler ve ilkeler dizisine dayandığında, hedeflere bağlı kalındığı gibi, çalışanları düzenli olarak motive etme olasılığı artış gösterir.

Yöneticilik felsefesini oluşturmak, kişinin mevcut veya bir sonraki işinde güncel ve üretken kalması için çok önemlidir. Kişi bir sonraki seviyeye geçmek için, başkalarında bıraktığı izlenimi analiz etmesi ve daha etkili olmak konusundaki motivasyonunu canlı tutması gerekir.

Yöneticilik felsefelerinin örneklerini araştırmanın; değerli bir faaliyet olmasının yanı sıra, kişisel ve benzersiz olması gerektiği söylenebilir. Ayrıca, psikolojide parlayan bir dal olan kültürel psikolojinin, kişilik yapısını, genel kurallar bağlamında değerlendirilen birtakım normlardan yola çıkarak açıkladığından bahsedilebilir. Yöneticilik felsefesi, esasen kişinin kararlarına rehberlik eden bir inanç sistemidir. Dolayısıyla bu, kişiyi temel ilkelerinden, bakış açılarından ve değerlerinden oluşur.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, insanın varlığının evrenin varoluş amacı olduğuna inanır. O halde öncelikle insanı anlamak gerekir. Çünkü, insansız dünya ruhsuz bir beden gibidir. Bu nedenle, insan dünyanın ruhu ve anlamıdır. Bu anlamda insan, özel ve eşsiz bir değeri ifade eder. İnsan, "ilahi" olan bu içsel değeri yaşadığı sürece, yaşam ve ölümlle ilgili tüm süreçlerin anlamını idrak eder. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre insanın varoluş nedeni Allah'ın bilinme arzusudur. İnsan ise, bu arzusunu varlığının anlamını kavrayarak yerine getirir. Bu, halife terimi ile birlikte yorumlanmalıdır. Zira; Muhyiddin İbnü'l-Arabî düşüncesinde insan varlığının temeli, bilinme ve tanınma arzusu, insan halifesinin kimliği veya işlevi ile ilişkilendirilir. Ona göre, insan olarak bir halife, dünyaya hükmeden ve tüm dünyanın ona itaat ettiği anlamlarını taşımaktadır.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî; halife terimini, insanın halife olması ile yaradaniyla bağlantısı arasındaki ilişkiyi betimleyerek, epistemolojik düzeyde açıklamıştır. Bu nedenle, eğer insan Tanrı'nın suretinde varsa, o zaman sadece Tanrı'nın bu alem üzerindeki egemenliğinin aracısı değil, aynı zamanda Tanrı'yı bilmenin tek aracısıdır. Bu bakımdan halife, Allah'ı bilmenin aracı ve aracısı olmuştur ve halife kelimesi de bu anlamı içermektedir. Ayrıca, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre, dünyadaki tüm canlıların ilk karar ve yaratma noktası ayan-ı sâbite'dir. Bunlar Allah'tır. Hz. Adem'e göre ise bunlar Tanrı'nın adı olarak adlandırılacak gölgeler olarak tanımlanır. Çünkü bunlar Allah'ın tecellileridir ve değişmezler.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre kelimeler Rahman'ın nefesinden çıkmıştır. Bu bağlamda, Muhyiddin İbnü'l-Arabî, insan varlığının kökenini Tanrı Sözü'nde

açıklamıştır. Ayan-ı sâbite varlıklarının ortaya çıkışı veya yansıması iki aşamada gerçekleşir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, birincisine Feyz-i Akdes, ikincisine Feyz-i Mukaddes adını vermiştir. Feyz-i Akdes, âyan-ı sâbiteden farklı olarak Allah'ın mutlak belirsizliğinin ilk tecellisidir. Feyz-i Mukaddes ise âyan-ı sâbitenin ikinci tecellisi, haricen var olan bir olaydır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre bu şekilde var olan insanlar da ibadete meylederler. Bunun nedeni insanın dine olan ihtiyacıdır. Ancak, bu ihtiyacı yönlendiren arzunun gücüdür. Bu durumda onu motive eden şey aşktır. Doğal olarak, herkes her zaman bir şeylere tapar. Bu tapınma bazen kesinlikle "sonlu ve somut" bir şeye işaret edebilir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre, doğru ya da yanlış olsun, çeşitli dini inanç yönelimleri, dini bir zorunluluğun sonucudur ve insanların idrak imkânının sınırlamaları ile ilgilidir. Yaratılışında var olan "usta"yı açıklar. Aslında bunun insan aklıyla da açıklanabileceği görülür. Nitekim Demirli, Fusûs'u yorumlarken bunu bu çerçevede ele almıştır. Buna göre Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin "Kutsal Müteked" dediği şeyi tasavvur etmenin yolu, her bir kişiye veya bireye özgü bir Tanrı tasavvurudur. Burada, dini inanç çerçevesinde, iç alemdeki Tanrı anlayışının dışta tecelli ettiği görülmektedir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî bu özel Allah anlayışını "Rabb-ı Has" kavramıyla açıklamıştır. Hatta ona göre, insan hem efendilik (ilahilik) hem de kölelik (kulluk) sıfatlarına sahip olduğundan, bazı kimseler, nefslerindeki hakimiyetin kendilerine ait olduğunu zannetmekte ve Firavun gibi, "Ben sizin en büyük rabbinizim" iddiasında bulunmaktadırlar. "

Bazıları bu hâkim gücü başka bir şeyde görmüş, onu hemen tanrı olarak tanımış ve ona hizmet etmeye başlamışlardır. Örneğin; güneşin bitkiler ve yaşam üzerindeki etkisini gördüklerinde onu bir tanrı olarak görürler. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre, Allah'ın gerçek algısı ancak sevgiyi güçlendiren vahiy yoluyla bilinir ve kaynağı aynıdır. Bu olay, herkesin nefsinde ve inancında tasavvur ettiği şeylere tapmasını içerir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre insan doğası, iyi ve kötü eğilimleri içermekle var olur. Bu anlamda insanlar kusurları veya zayıflıkları ile var olurlar. Muhyiddin İbnü'l-Arabî 'ye göre bu tür kusur ve zaafın varlığı da kemalin varlığının bir sonucudur. Çünkü ona göre insan, dünyadaki tüm gerçeklerin geniş ayrıntılar halinde toplamı ve özetidir.

Yapılması gereken, iyiyi ve kötüyü ayırt edebilecek düzeyde algısal seçicilik sergilemektir. Bu seçici idrak, insan tabiatındaki potansiyeli idrak etmek ve

peygamberler vasıtasıyla aktarılan ilahî hükümlere uymakla mümkündür. Aksi takdirde, algısal sızdırma meydana gelebilir. Örneğin, insanlar kendi arzularını veya dış dünyadaki herhangi bir varlığı Tanrı olarak görebilirler. Bu durumda gerçek bir din anlayışının özünü oluşturan itaat sağlanamayacaktır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre bu şart, "insanın hakikati gizleme fiilinin adı ve hakikati mahluklar şeklinde saklama fiilidir". Allah'tan başka ilahlara tapınmaya heva denir. Sevgiyi insan varlığının ve davranışının kalbine yerleştiren Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre, "aşk, arzu bağı içinde özel bir bağdır", ancak o yok olduğunda ortaya çıkar. Ona göre insan zaten yoktur. Varlık algısı sadece hayalidir. Birey varlığını algıladığında, halüsinasyonlar aracılığıyla var olduğunu düşündüğünde ve yine var olmadığına gerçek aşka ulaşılır. Aşk, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre, insanların olumlu ve üretken hale geldiği bir süreçtir. İnsan severek ve sevgiyi yaşayarak var olmak ister.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre asıl varlık insan değil, Tanrı'dır. O halde insanı verimli ve hareketli bir hayata sokan aşk, Allah'ta kaybolarak birlik duygusunun yaşandığı aşktır. Daha önce de belirtildiği gibi, insanlar gizli güçlerini ve yeteneklerini çalıştırmak için yaratılmışlardır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre, bu temel güçler ve yetenekler ilahidir. Bu durumda herkesin bir tanrısı vardır. Bu nedenle, zaman zaman "ruhlarını tanrı olarak kabul eden" insanlar olabilir. Ancak herkeste var olan bu doğüstü güçler ve yetenekler hiçbir zaman insanları tanrılaştırabilecek ya da tanrıları insanlara geri kazandırabilecek türden bir yetenek olmamıştır.

Tanrısallık, Tanrı'nın bir tezahürüdür. Psikolojik olarak insan, Tanrı ve evrenle birlikte olmaya ve insanla bir olmaya meyillidir. Bu noktada en büyük gücünü Allah'ın ilahi doğasında bulur, zira Allah, insana kendi ruhundan üflemiştir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî bu yönüyle, insanı gizil güçleri ve yetenekleri nedeniyle Tanrı'nın yerine koyan bazı hümanist ve ateist varoluşçu düşünürlerden ve insanın Tanrı'ya benzer niteliklere sahip olduğunu iddia eden psikolog ve psikiyatristlerden farklıdır. Mutlak varlık Tanrı olmakla birlikte, insan tanrısallık yönelimindedir. Bu yaklaşım, psikoloji tarihinde birçok ismin ortak fikridir. Örneğin Erich Fromm, insanların bu yönelime sahip olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Ancak Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre bu yönelimin kaynağı gerçekliğin birincil kaynağı olan Tanrı iken, Fromm'a göre olayların psikolojik temeli farklıdır. Bunun yerine, Fromm'a göre, hayran olan ve hayran olunan,

insanın kendisidir, kendi gücüdür. Çünkü Tanrı kavramının insan algısından başka bir gerçekliği yoktur.

Bazı kuramcılara göre, Tanrı, insanlığın daha iyi bir yaşamla ilgili arzusundan kaynaklanan bir çabanın ürünüdür. Bu yaklaşım; örneğin, hümanist psikolojinin kurucusu kabul edilen Abraham Maslow'da görülmektedir. Ona göre Tanrı, kendini gerçekleştirme sürecinde insanın tam gücünün bir simgesidir ve aşkın bir boyutu yoktur. Yani insan doğasındaki tanrısallık da bir tür insan gücüdür. İnsanların tanrısallığı deneyimleme sürecinde ulaşmak istedikleri son nokta, kendi gerçekliğini aşan bir Tanrı'dır. Ancak Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre, insanın yaratılışı bakımından sorunlu olan zaafi, her şeyden önce ona bu ilahlığı bahşeden Allah ile bütünleşmediği takdirde mutlak güce sahip olamaz. Bu noktada insan, Tanrı'nın huzurunda bir olmak için can atarak zaten kendini yok etmektedir. Bu durumda, hümanist psikolojinin iki yaklaşımını vurgulamak ve benzerlik ve farklılıklara dikkat çekmek faydalı olacaktır.

Fromm'a göre insan aşkınlığının en önemli noktası, başkalarıyla ve doğayla birlik duygusu yaşamaktır. Başka bir deyişle, varoluşun genel birliği ve uyumundan bahsedilebilir. Ancak, metafizik gerçekliği sorgulanamayan yalnızca insan algısından oluşur. İnsanın neslinin tükenmesi, insanın ölümü, yenilgiyi kabul etmenin yanı sıra, insanın doğayla yeniden bir araya gelmesi ve sonra onu tekrar terk etmesi anlamına gelir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî aşkınlığı içkinlikle birleştirmiş ve hümanist ve varoluşçu düşünürlerin aksine bu aşamayı Tanrı ile kaynaşma noktası olarak görmüştür. Cinsel sevginin bile temelde insanın Tanrı'da kaybolması ve onunla birlikte var olması (Fena Fillah Beka Billah) sürecindeki bir eylem olduğuna, yani insanın doğal ve zorlayıcı birçok eyleminin bile bu amaca hizmet ettiğine dikkat çeker. Aslında bütün mutasavvıflar için insanın ulaşmak istediği en yüksek nokta, Allah'ta var olmanın "fenâ fillah" denen mertebesidir.

Konuyla ilgili Shafii, bu aşamayı bir zihinsel kopyalama ve zihinsel sakinlik biçimi olarak açıklamıştır. Bu anı yaşayan kişinin dünyanın tüm yüklerinden kurtulacak bir zihniyete sahip olduğunu belirtir. Ona göre, bir kişinin kötü bir durumda geçirdiği diğer zihinsel süreçler şunlardır: "sessiz zevk ve yoğun coşku, iç ve dış uyaranlara artan duyarlılık, artan algı, iç ve dış bilinmeyen ritimlerin farkındalığı, gelecekteki olayları keşfetme, farkındalık". Muhyiddin İbnü'l-Arabî tüm varlığın

yaratıcısı olan Allah'ı ve geri döneceği kişileri bu bütünleşmenin ana unsurları olarak görürken, Fromm aynı bütünleşme tezini temel unsur olarak savunur.

Ona göre tasavvuf düşüncesinde de var olan ilk ayrılık ve bütünleşme arzusu, insan ile tabiat arasındaki ilişki meselesidir. Hemen hemen tüm Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve diğer Sufi düşünürler gerçekten bu noktada hayatın gerçek anlamını ve beden yokluğu olan ölümün anlamını görürler. Onu "orada olmayan" aynı nokta olarak görürler. Aslında bu durum, tasavvuftaki "Sen ölümden korkuyorsun/Sevgi ölmez", "Ölüm ne uzak ne yakın/Biz ölümsüzlüğü tattık, ölüm bizedir" yaklaşımlarıyla ifade edilebilir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Allah ile birlik içinde yaşamayı ele alırken, bunun ne anlama geldiğini tam olarak açıklamaz. Amaç gerçekten Tanrı ile bir olmak değil, Tanrı ile bir olmanın ne demek olduğunu anlamaktır. Ona göre, insan Tanrı ile bir olmuştur. Çünkü, her şeyden önce, görünen ve görünmeyen tek varlık Tanrı'dır. Şüphesiz tasavvuf anlayışına göre Allah ile birlik, kâmil insan denilen olgunluğa erişilen bir haldir. Yaşamın ve ölümün anlamı bu aşamada tam olarak kavranır. Bu nedenle, yaşamın anlamını anlamak ölümün anlamını da anlamak demektir. Varoluşçu psikolojideki "ölüm kaygısı", bu aşkınlık sürecinde bir tür ölüm mutluluğuna bile dönüşebilir. Bu noktada, Hz. Mevlânâ, ölümü "şeb-i arus", yani sevilen biriyle buluşmanın düğün gecesi olarak yorumlayarak durumu açıklar. Konuya insan varoluşunu analiz etme ve anlama perspektifinden yaklaşan varoluşçu psikoloji açısından bakıldığında, insanların yüzleşmekten kaçındıkları gerçeğin "ölüm kaygısı" olduğu görülebilir. Bununla birlikte, hayatın anlamı çözülsün ölüm kaygısının azalacağı da tahmin edilebilir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî insanı, özellikle kişilik yapısını ve gelişimini açıklarken, Tanrı merkezli insan anlayışına sıklıkla atıfta bulunmuştur. Zira, insanın varlığından, tutum ve eylemlerinin oluşumuna, ölümüne kadar çoğu şeyi yorumlamıştır. Üzerinde durduğu ideal kişilik tipi ise "insan-ı kâmil"dir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin düşüncesine göre, ilahlığın özünün kavranamadığı bir bağlamda, insanlar arasındaki kategori farklılaşması farklı tipler üretecektir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin şuur düzeyinde yaptığı bu ayrıma göre, varlığın ontolojik özelliği olan ilahî zatı evrensel idrak gücüyle anlayan ve işlevsel kılan kâmil insan, en yüksek kategoriye oluşturur. Ayrıca henüz bu bilinç düzeyine ulaşmamış ve tamamen

hayvani yönünü işlevlendirmiş bir insan türü olan "insan-ı hayvan" en alt kategoriye oluşturmaktadır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre, zeki insan tipi, genel ve temel arasındaki fark olan yetkinlik kazanma bağlamında öndedir. Bu süreçlerde, bireyin kendini tanıma ve keşfetme eğilimine uygun içsel etkinlikler gerçekleşir. Süreç, sağlıklı bir şekilde işlerse bireyi en üst düzeyde yetkinliğe kavuşturabilecektir. Bu ise, yöneticiliğin anahtarı olabilir.

Veli insan tipi, çok önemli anlamlara sahiptir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre böyle bir kimse, sadece evliya olan bir kimseden daha üstün bir güce sahiptir. Bu çerçevede Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin şahsiyet düşüncesi genel tasavvuf anlayışının ekseninde görülmektedir. Bununla birlikte, onun insan davranışına ve kişiliğine yaklaşımın özgün olduğu ve tasavvuf düşüncesinde bile ayrı bir düzeyde olması gerektiği söylenebilir (Karacoşkun, 2007).

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre insan, tüm varlıkların en değerlisi olmasına rağmen, bunu ancak doğuştan gelen ilahi özelliklerini kullanarak gerçekleştirebilir. Bu ilahi özellikler, gelişmiş olmalarına rağmen insanı tanrı yapamazlar, ancak insanı tezahür ettiği tanrı ile birleştirebilirler. Yani Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre, varlığı zihinde algılanan ve deneyimlenen Tanrı, insanın dışında bir gerçekliğe sahiptir. Sonuç olarak, insan ve Tanrı ayrı varlıklardır ve insanın kendi kişiliği vardır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin düşüncesinde insan psikolojisine bu yaklaşımla karşı karşıya kalındığında, iki önemli sorunun yanıtlanması gerekir. İlk olarak, kişinin bu özü aktive etmesi için ilahi özü çalıştırma sürecinin motivasyonu nedir? Diğer bir soru, tüm varoluşçu psikologların görmezden gelemeyeceği varoluşsal bir zayıflık olan ölüm gerçeği karşısında insan yetenek düzeylerinin kalıcılığı nedir ve yaklaşımlarının ikna edici olması için bir şekilde açıklamaları mı gerekiyor? Birinci sorunun cevabı, hatta varoluşsal ve ilahi doğanın işleyişinin arkasındaki güdüler bile Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin aşk dediği şeydir. Bir güç olarak kodlanan aşk, insanın ilahi doğasında yaygın olan "merhamet" ve "iyilik" kavramlarında bulunabilir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre "merhamet" insan ontolojisinde vardır, çünkü insan varlığının kaçınılmaz bir sonucudur. Zira ilahi tabiatın sahip olduğu sevgi (merhamet), ilahi tabiata sahip olanlarda da mevcuttur. Ona göre ilahi aşk (Rahman), insan varlığının ruhsal oluşumunda etkindir. Aslında bu sevgi, bağışlama, merhamet, koruma, yardımlaşma vb. birçok erdemin kaynağını oluşturur.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, cinsellik ve aşk deneyimlerini bu bağlamda değerlendirir ve esasen aşk yönelimini açıklar. Erkek ile kadın, Tanrı ile insan arasındaki aşk ve kaynaşmanın yolu, cinsler arasındaki ilişkidir. Bu durumda insanların var olan ayrılıktan ziyade kaynaşmayı deneyimlemelerinin en önemli yolu kadın ve erkeğin cinsel birlikteliğidir. Bu durum Fusûs'ta şöyle ifade edilir: "...en büyük birlik, bir erkekle bir kadının çiftleşmesidir." Ancak bu, sınırsız, sorumsuz ve evlenmemiş cinsellik değildir. Bu ise, böyle bir mutluluğu, onu gerçekten aşkın kılan bir düzeyde deneyimlenen cinsellik olarak anlamamız gerektiğini açıklar. Varoluşsal zayıflığa ve ölüme yaklaşımıyla Muhyiddin İbnü'l-Arabî, insan psikolojisinde "varoluşçuluğun özü" yaklaşımını sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Ona göre ölüm, varlığın özünün kaynağına dönüşüdür: "Ölüm ancak bir sefahattir. Ölüm, insanın ruhani benliğinin Allah'a yönelişidir. Zira her şey Allah'a aittir."

Ruh, zihin ve kalp kavramları farklı anlamlar taşıırken, özellikle aklın ve ruhun kalple ilgili olduğu ve kalbin yaratılış doğrultusunda çalıştığı idrak edildiğinde, kişisel veya ruhsal gelişim doğru düzlemde gerçekleştirilebilir. Ancak nefis, insan davranışını akıldan, akli da kalpten bağımsız hale getirerek bireyin kişiliğini etkilediğinde, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin "insan" dediği olumsuz kişilik ve karakter özelliklerine sahip insan tipleri ve davranışları ortaya çıkar.

İlk inanç sistemlerinden ve kadim felsefelerden bu yana insan, yaşamı anlamlandırmaya, ruh ve madde ilişkisini kavramaya çabalamış ve tarih boyunca bu konudaki tutumu değişmiştir. Hâkim yaklaşım, içinde bulunduğu dönemin zihniyet, bilim, sanat ve kültürünü de etkilemiştir. Ruh-beden ve insan-aşkınlık ilişkilerine atıfta bulunan durumlar, modern bilimde, özellikle de psikolojide bugün geldiği noktaya önemli bir rol atfetmiştir. Bu nedenle psikoloji alanındaki güncel eğilimleri anlamak ve alanın geleceği hakkında çıkarımlarda bulunmak için risk almanın tarihsel temelini anlamak önemlidir.

Tarihin belirli bir bölümü hakkında bilgi verilirken dönemin önde gelen filozof, doktor veya din adamlarının görüşlerine de yer verilerek egemen paradigma hakkında çıkarımlarda bulunulması, çalışmanın önemli detayları arasında yer almaktadır. Sonuç olarak, günümüzdeki yansımalara değinilmiş ve psikoloji alanındaki güncel eğilimlerin dinamikleri anlatılmıştır. Psikoloji kelimesi temel olarak Yunanca ruh-zihin ve bilgi kelimelerinin birleşimidir. Yapıyı ve o yapının dışını inceleme bilimidir.

Böylece, motivasyon, ihtiyaçlar, algılar, düşünme, duygular, tutumlar, öğrenme, zeka ve yetenekler gibi konuların tümü psikoloji alanına girer. Aslında bugün psikoloji alanına giren birçok konu tarih boyunca düşünürler tarafından tartışılmıştır. Ancak 19. yüzyılda psikolojinin ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkmasının temel nedeni, problem çözme yöntemlerindeki değişiktir. Ebbinghaus'un dediği gibi "Psikoloji, uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen, kısa bir tarihe sahiptir".

Psikolojinin ayrı bir disiplin olabilmesinin koşulları belirli bir müfredat içinde gerçekleşir. Bu bilim dalının, ayrı bir disiplin haline gelmesinden çok öncelere dayanan uzun bir geçmişi vardır. Ruh-beden ve insan-aşkın ilişkileri etrafındaki bu uzun oluşum tarihi, psikolojinin bilimsel kuruluşunu da etkilemiştir. Bu süreçte bakıldığında, odağın ruh ve Tanrı gibi varlıkların ontolojik varlığından algı, akıl, bilinç, Tanrı kavramı ve dini inancın çeşitli yönleri gibi konulara kaydığı görülmektedir. İnsanların ve inançlarının psikoloji araştırmalarının konusu olması bağımsız bir disiplin olan psikolojideki en önemli eğilimlerdenidir. Bilimsel psikolojinin kökenleri Wundt'un kurduğu laboratuvara dayanır. Bu dönemin ilerleyen sürecinde, ruh-beden insanın-aşkınlık konularıyla ilişkisi psikolojinin gündeminde olmuştur. Bu konulara, farklı bakış açılarıyla, farklı kavramlar üzerinden olumlu ya da olumsuz şekilde yaklaşmıştır. Psikoloji bilimi genel olarak ele alınırsa; şu diyagram görülebilir: davranışçılık, psikanaliz ve hümanist psikoloji.

Davranışçılık, bir uyarıcının sonunda organizmada meydana gelen tepkileri, çevreden gelen ve organizmayı etkileyen uyarıcılar aracılığıyla inceleme yaklaşımını benimser ve zihin, bilinç gibi kavramlardan çok koşullanmalara odaklanır. Davranış psikolojisi, dini deneyimle pek ilgilenmemiş; dini davranışı, diğer davranışlarla aynı basit zihinsel süreçleri temsil eden U-T (uyaran-tepki) formülüyle açıklamıştır.

Psikoloji tarihi üzerinde büyük etkisi olan psikanaliz, bilinçaltı/bilinçdışı kavramını alanyazına kazandırmıştır. Bu çerçevede çalışan psikanalistler, dine yaklaşımlarında belirgin farklılıklar gösterirler. Örneğin psikanalizin öncüsü sayılan Freud'a göre din, obsesif-kompulsif nevrozun bir biçimidir. Çünkü dindar insanlar nevrozlar gibi mantıksız şeylere inanırlar ve mantıksız ritüeller gerçekleştirirler.

Jung ve Freud, önemli psikanalitik isimlerdir. Jung başından beri Freud'un görüşleriyle ilgilenmesine rağmen, 1912'den itibaren hem dini konuları hem de Freud'dan farklı disiplinleri gündeme getirmiştir. Freud'un yaptığının aksine dini

sadece hasta insanlarda değil sağlıklı insanlarda da incelemiştir. Tanrı'nın ontolojik varlığı hakkında hiçbir şey söylemezken, insanların dini deneyimlerinde Tanrı imajıyla karşılaştıklarını iddia eder. Hümanist psikoloji, insanı değerli bir varlık olarak görür ve her insanın büyük bir potansiyele sahip olduğunu ileri sürerek dinin insan doğasına uygun olduğunu vurgular. Hümanist psikologlardan biri olan Maslow, dini insanın kendini gerçekleştirme bağlamında ele alırken, Frankel dini, insanın anlam arayışına bir cevap olarak değerlendirmiştir. Öte yandan transpersonel psikoloji, bilinçdışı kavramına vurgu yaparak insanın aşkın boyutuna dikkat çeker. Günümüzde ise, psikolojide en popüler konulardan biri maneviyattır.

Din ve dini inancın ötesindeki aşkınlık ve birlik fikrine dayanan bu eğilim, maneviyat kavramını yeniden psikolojinin sınırlarına davet etmektedir. Ancak, bu kez hem ruhun bedenle etkileşimi, hem de insanın aşkın varlıklarla etkileşimi, bu çalışmada bahsedilenlerden farklı bir bağlamdadır. Gelişen bu yeni ilgi alanında yaşamın anlamı, evrenle bütünleşme gibi maneviyat ile ilgili tartışmalar öne çıkmaktadır.

Yaradan'ın kullarına gönderdiği kutsal kitabı öğrenmek ve özellikle takipçileri olmak üzerinde çalışmak doğal ve gerekli bir faaliyettir. Evrensel bir ilahi kitabı anlamak, sadece içeriğindeki kelimelerin sözlük anlamlarını göz önünde bulundurarak gerçekleştirilebilecek bir faaliyet değildir. Sözlük faktörü, Kur'ân-ı Kerîm'i anlamak için kullanılan kaynaklardan sadece biridir. Aslında birçok ayetin anlamı diğer ayetlerden de anlaşılabilir gibi hadis ve sahabe tefsiri ile de açıklığa kavuşturulabilir. Kutsal kitapların nüzul süreci ve gerekçeleri, diğer kutsal kitaplarla bağlantısı, diğer kutsal kitaplarla bağlantısı, Kur'ân-ı Kerîm'in doğru anlaşılması için üzerinde durulması gereken diğer hususlardır. Bu anlayış açısından yeterli değildir. Burada her ayetin sünnette bir karşılığı olması gerektiği belirtilmez (Orhan, 2021). Ancak Arapça kelimelerin çok anlamlılık yapısı göz önüne alındığında, hadis ve sahabelerin tefsirinin ilahi metinlerin anlaşılmasında mümkün olduğunca dikkate alınması gerektiği ve tefsir yöntemini bir çerçeve içinde anlamaya çalışmanın dini esaslara aykırı olmadığı söylenebilir.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin fikirleri, evrenselliği ve sürekli tazeliği ile kamuoyunda iyi yönetişime ulaşmak için kullanılacak bir ilham kaynağı olmaya devam ediyor. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin bu konudaki düşünce ve tavsiyelerinin

değeri, liyakat sisteminin iyi yönetimin temeli olduğu düşünülürse daha iyi anlaşılır. Yapılan tüm çabalara rağmen, kamu yönetiminde liyakat sisteminin gerçekleştirilememesi, bugün de ülkemiz kamu yönetiminin temel sorunu olmaya devam etmektedir. Bunun temel nedeni, sistemin öneminin ve doğru uygulanmamasının olumsuz sonuçlarının yöneticiler ve toplum tarafından yeterince anlaşılmamasıdır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, bu konunun önemini kavranmasında etkin rol oynayabilir. Zira Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, bir yandan kamu yönetiminde liyakat ve kapasitenin dikkate alınması gerektiğini geçerli analogiler ve ikna edici argümanlarla ifade etmektedir. Öte yandan, yetersizlik ve beceriksizliğin toplum üzerindeki ciddi ve zararlı sonuçlarına odaklanmaktadır.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye göre; kamu görevlilerinin liyakat esasına göre atanması sağlanarak toplumun adalet, huzur, güvenlik, huzur ve refahının sağlanması mümkündür. Mesleki bilgi ve tecrübeye bakılmaksızın iş yapılırsa toplumsal düzenin işleyişi bozulacak, ülkenin gelişmesi ve ilerlemesi imkânsız olacaktır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî liyakat, bilgi, tecrübe ve fazilet toplamı olarak görür. Liyakat doğuştan gelen bir ayrıcalık değil, öğrenme, bilgi ve deneyimin sonucu olduğuna inanır, eğitim ve emekle kazanılabileceğini kabul eder. Deneyimli kişilerin üst düzey pozisyonlara atanmasını onaylar. Kötü karakterli ve faziletten yoksun kişilerin görevlerini şahsi çıkarları için kullanacaklarını ve kamu yararına zarar vereceklerini, bunun da ülkeye, topluma ve kendilerine telafisi mümkün olmayan zararlar vereceğini belirtmektedir.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, siyasilere nitelikli ve yetkin danışmanlardan faydalanması gerektiğini vurgulamıştır. Süleyman Peygamber ve Assaf örneğini kullanarak bunun ülkeye barış, adalet ve refah getireceğini açıklamıştır. Özellikle tecrübesiz ve erdemli danışmanlar; Firavun ve nazırı Haman örneği üzerinden onun politikacıları yanlış politikalara ve eylemlere yönlendireceğini, geri dönüşü olmayan sonuçlara yol açacağını, iktidarı kaybedeceğini anlatmaktadır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin liyakat ve yeterlilik konusundaki görüş ve düşüncelerinin politika yapımcılar ve karar vericiler için bir ilham kaynağı olduğu görülmektedir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin varlık, ilim, Kur'ân-ı Kerîm ve insanla olan ilişkisini anlamak, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin mahiyet, şekil, Nitelik ve Amaç gibi pek çok konudaki görüşlerini belirlememize olanak sağlayacaktır. Aynı zamanda bu ekseni

ortaya koyacaktır. Bu bakış açısıyla hazırlanan çalışmalarda Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin İşârî tefsirinde yol gösteren şu ilkeler tespit edilmiştir: İşârî tefsirin varlığı ile beraber; çeşitli varoluş biçimleri arasındaki ilişki hakkındaki semboller ve fikirler, Kur'ân-ı Kerîm'in işari tefsirini veya tasavvufi yorumunu karakterize eder. Bu çerçevede yorumun sabit ve değişken boyutları belirginleşir. Zahir-bâtın ilişkisi, sadece bu alanlarla ilgili yorumların ayrılmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bu farklı yorumların bilgilendirici değerini de ortaya çıkarır. Bir bütünün iki farklı boyutunu göstermesi bakımından, onun dış ve iç parçalarından her birinin, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin bütün dediği şeyin asli unsuru olduğunu söyleyebiliriz.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre zahiri duygu biçimi; batının bu biçimi kullanan ve yönlendiren ruha gönderme yaptığı gerçeğinden hareketle tantranın ilkel, portreciliğin ise yüce olduğu söylenebilir de bu belirleme bir ayırmadır. Zahir ve batının birlikte oluşturduğu varlık birliği düşünüldüğünde, böyle bir ayrılığın söz ettiği varlık, o varlıktır. Bu nedenle, bir varlığın dışı ve içi her parçası orijinaldir. Bu nedenle Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin zahir ve batın ayrımı, aktüel ile eski arasında bir ayrım olarak görülmemelidir. Nihayetinde Kur'ân-ı Kerîm'in dış ve iç kısımlarında ifade edilen her anlam, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin orijinal metnini temsil eder. Bu halde denilebilir ki, İşârî tefsir başlangıçta tali anlam/ikincil anlam olarak kabul edildiğinden, Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile yüzeysel anlamda olduğu gibi asli anlamı kabul etme fikrine ulaşılmıştır.

İnsanın sadece bir yanına, iç ve dış tarafına yönelmesi bir kusurdur. Kemal ise varoluşun bu iki yönünü birleştiren bir yaklaşım benimser. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerîm'in farklı boyutları olduğu fikri, Kur'ân-ı Kerîm'den ilk bahsedene benzer bir tasavvur gerektirmektedir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre dünyanın bütün gerçeklerini kendi içinde toplayan kişi, yine Kur'ân-ı Kerîm'in özelliği olan Kur'ân-ı Kerîm'in dış ve iç yönlerini anlayabilen tek varlık olarak görülür. Bu görüş, "Kur'ân-ı Kerîm kardeşliği ve mükemmel insan" fikrini ortaya koymaktadır. Bir sonraki aşama, insanları ilgili alan bilgisine getiren güçleri belirlemektir. Nitekim Muhyiddin İbnü'l-Arabî öncesi dönemlerde de ifade edilen "farklı varlık alanlarında farklı idrakler" anlayışı, onun bilgi teorisinde sıkça işlenen bir konu olmuştur. Varlığın içini ve onunla birlikte bu âlemi kavrama gücünü kavradıktan sonraki aşama, varlıkta suretten mahiyete, dışarıdan içeriye aktarımı ifade etmek için kullanılan i'tibârdır. Zira

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre, tüm canlılar gibi bir bütün olan Kur'ân-ı Kerîm'in, bu bütünlüğe uygun dış ve iç yönleriyle tam olarak anlaşılması gerekir. Teoride, Kur'ân-ı Kerîm'in derin anlamı müminlerin kalplerine tenzil+ nüfuz etmeye devam ediyor. İlähi bir tecelli olarak kulakta görünmenin anlamı, tecelli kendini tekrar etmediği için andan ana değişir.

Bu teorik çerçeveye ilgili olarak Muhyiddin İbnü'l-Arabî, aynı ayeti iki kez okumanın ve her iki okumada da aynı anlamı anlamının her iki okumayı da adil kılmadığını kabul etmiştir. Sadece tasavvuf tecrübesiyle ilgili olan bu anlayış, doğası gereği genellenemez ve Kur'ân-ı Kerîm'in amacının sadece bu açık anlam olduğunu iddia etmekten uzaktır. İşârî tefsirin ifadeye çevrilmesi konusu, yukarıdaki işârî mânâsına ait bazı hususi özelliklerin kaybolmasına sebep olur. Sufi'nin Kur'ân-ı Kerîm ayetlerine ilişkin gözlemini üçüncü bir şahsa aktarmak; akıl, dil, zaman, mekân vb. tüm moderatörlerin etkisi tezahür eder. Bu noktada tasavvuf, deneyimlediği manevi vizyonu kendi düşünce ve ifade kapasitesinde zihinsel dünyanın formuna çevirerek aktarır. Ortaya çıkan tablodan dolayı, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Kur'ân-ı Kerîm'in tefsiri ile ilgili olarak -teoride- çeşitli yolların mümkün olduğuna inandığı söylenebilir. Çünkü ona göre Kur'ân-ı Kerîm, farklı boyutları olan bir kitaptır. Farklı yetenek ve ilgi alanlarına sahip alıcıları cezbeder. Aslında Kur'ân-ı Kerîm'in yüzeysel boyutlarını ele almaya yönelik tefsir çabaları, Kur'ân-ı Kerîm'in indirildiği dilsel, çevresel ve tarihsel koşulları dikkate alarak tefsir faaliyetleri gerçekleştirmelidir. Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerîm'in gizli anlamını keşfetme faaliyeti de Kur'ân-ı Kerîm'in bu boyutuyla uyumlu bir yaklaşımı gerektirir. Ona göre bu boyut, Kur'ân-ı Kerîm'in tasavvuf tecrübesiyle ortaya çıkarılması gereken ultra-tarihsel bir yönü olarak tanımlanabilir.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin eserlerinde sıklıkla vurguladığı yeterlilik ve liyakat, dürüstlük, başkalarının haklarına saygı, kamu yönetiminde rüşvetten kaçınma vb. konular günümüz terminolojisi ile olan bağlantısı ve uyumu ortaya konularak ele alınırsa, birçok tema ve kavramlar görülmektedir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi ve onun mesajı anlaşılmalıdır. Onu seven ve tanıyanların önemli bir sorumluluğu vardır. Onu onurlandırmanın yanı sıra, çağımızın insanlarına ve toplumlarına onun çok boyutlu, derin ve zengin fikir dünyasını anlatmalıdırlar. Çünkü günümüz aydınları, politikacıları ve yöneticileri değil, Hz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi iyi anladığı zaman, mevcut insan hakları, iyi yönetim, açıklık ve şeffaflık kavramlarını

yolsuzlukla mücadele ve dürüstlük kavramlarına sığdırmak ve teorik düzeyden tam anlamıyla uygulamaya geçirmek mümkündür.

Bilim ve her alanda uzmanlaşma giderek daha önemli hale gelmektedir. Bilimsel yöntemler ve araştırmalar kullanılarak sorun alanları ortaya konmakta ve hazırlanan raporlarda bilimsel, mantıklı değerlendirmeler ve önerilere ulaşılmaktadır.

Bu tez öncü niteliktedir. Psikoloji bilimine yeni bakış açıları getirebilecektir. Bazı bilim ve ilim dallarının gücünü ortak paydada birleştirerek yeni ve özgün bilgiler ortaya koymak, benzer çalışmaların yapılmasının önünü açabilecektir. Ayrıca, yönetim gibi önemli bir alanda teorik katkısının yanı sıra uygulama açısından da oldukça önemli yararlar sağlayabilecektir. Başvurulan kaynaklar gereği, oldukça somut bilgiler sağlamasından hareketle tezin ortaya koyduğu güvenilir bilgi demeti insanın ve insanın oluşturduğu toplumun düzenlenmesinde ve yönetilmesinde önemli bilgiler sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzak, A. O. (2021). Halk İnançlarının İşlevleri ve Düşünsel Temelleri. *Asya Studies-Academic Social Studie/Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 155-168.
- Abdülbâkî, M.F. (1467). El-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1467), 445.
- Açık, T. (2016). Kutadgu Bilig'de Devlet Yönetimi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 419-438.
- Açıkgöz, B. F. (2013). Bir Kişi İki Şahsiyet: İbnü'l-Arabî. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 143-169.
- Aktaş, B. (2020). Ali Şeriatî'de İnsan ve Toplum Felsefesinin İmkânı. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akıllıoğlu, T. (1994). Adalet Kavramı ve İnsan Hakları, Adalet Kavramı, (Editör: Adnan Güriz), Ankara.
- Akıncı, E. (2020). COVID-19 Salgını Kapsamında Şirket Yöneticilerinin Almaları Gereken Önlemlere Genel Bir Bakış. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Covid-19 Hukuk Özel Sayısı, 202-223.
- Akkaya, V. (2015). Muhyiddin İbnü'l-Arabî'de Arş Tasavvuru ve İstivâ Meselesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 33, 379-392.
- Aktan, C. C. Çoban, Hilmi, Kamu Sektöründe İyi Yönetim İlkesi, <http://www.canaktan.org/politika/kurum-devyonetimi/aktancoban.pdf>, Erişim: 19.03.2022.
- Akyılmaz, G. (2004). Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf-Reaya Ayrımı. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(2), 1-20.
- Akyüz, V. (1999). İslâm Kamu Hukukunda El-Ahkâmu's Sultâniyye Literatürü. *Makâlât*. 1(1), 295-304.
- Alkan Koyuncu, Z. (2006). Kitab-I Mukaddes ve Kur'an'ı Kerim'de Ortak Ahlâki İlkeler. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı.
- Allaire, Y. & Firsirotu, M. (1984). Theories of Organizational Culture. *Organization Studies*, 5(39), 193-226.
- Altın, M. (2015). Esmâ-İ Hüsnânın Semantik Tahlili ve Geçtiği Âyetlerle İlgisi. Doktora Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı, Van.

- Altıntaş, H. (2014). Farabi Düşüncesi Doğrultusunda Bugün Yönetim Nasıl Olmalıdır?, Medeniyet Düşünürü Farabi Uluslararası Sempozyumu.
- Arıkan, Z. (1984). Busbeck ve Osmanlı İmparatorluğu. Osmanlı Araştırmaları IV, İstanbul.
- Arpaguş, S. (2007). Mevlâna Celâleddin Rûmî (1207-1273). İSTEM, 91-111.
- Aydın, <https://tuba-aydin.com/umut-nedir/> Erişim Tarihi: 24.06.2022.
- Aydınlı, H. İ. (2003). Örgüt Kültürünün Yönetim Açısından Önemi. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(2), 79-99.
- Ayhan, M. (2015). Muhyiddin İbn Arabî'nin Fütûhât'ta Keşf Yoluyla Naklettiği Tasavvufî Muhtevaya Sahip Rivâyetler. *İHYA Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 22-56.
- Aynur, H. Ş. (2018). Kur'ân-ı Kerîm'de Rahmân ve Rahîm'in Esmâ-i Hüsnâ ile Kullanım Alanları. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0(12) , 69-94 .
- Ayvaz, M. (2018). Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin Ahlâk Öğretisinde Mutluluk. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 87-108.
- Bağrıaçık, M. Z. (2012). Mevlâna'nın Rubailerine Dair Sosyolojik Bir Okuma-I, *Batman Üniversitesi Journal of Life Sciences*, 1(1), 739-746.
- Bakan, İ. & Büyükbeşe, T. (2010). Liderlik Türleri ve Güç Kaynaklarına İlişkin Mevcut-Gelecek Durum Karşılaştırması. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2, 73-84.
- Bardakçı, <https://erdem.gov.tr/tam-metin/278/tur> Erişim Tarihi: 21.06.2022.
- Beki, N. (2013). Kur'an'da Fezlekeler: Tenzil Kavramı Bağlamında Allah (c.c.)'ın Esmasının Tefsiri. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0(2), 65-96.
- Beroje, S. (2018). İslam Hukuku ile Beşeri Hukukun Birbirinden Yararlanma İmkânı Üzerine. *International Journal of Social and Humanities Science*, 2(2), 129-143.
- Bilgiz, M. (2017). Kur'an-ı Kerim'in Bazı Özellikleri. *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 185-21.
- Birgören, T. (1993). İşletme Yönetiminde Teknolojik Yeniliklerden Yararlanma Yoluyla Etkinliğin Sağlanması ve Verimliliğin Arttırılması. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi. İşletme Fakültesi.
- Buhârî, Ahkâm 7.
- Buhârî, Cuma 11, Cenâiz 32.

- Bulut, Y. & Bakan, İ. (2005). Yönetici ve Yöneticilik Üzerine Kahramanmaraş Kentinde Bir Araştırma. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(9), 62-89.
- Can, Ş. (2003). Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- Cebecioğlu, E. (2008). Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (560/1165-638/1240) Hayatı ve Eserleri. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 1(9), 9-25.
- Cebecioğlu, E. (2009). Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (560/1165-638/1240) Hayatı ve Eserleri, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-1)*, 21, 9-25.
- Cerrahoğlu, İ. (2022). Kur'an-ı Kerim Nasıl Bir Kitaptır, Nasıl Anladılar, Nasıl Anlıyoruz, Nasıl Anlamalıyız? <https://dergi.diyaret.gov.tr> Erişim Tarihi: 15.04.2022.
- Cora, İ. (2016). Yönetim ve Organizasyon Bilimi Açısından Koçi Bey Risalelerinin Analizi: Tarihsel Bir Araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(29), 221-244.
- Çağbayır, Y. (2016). Büyük Türkçe Sözlük, TİKA yayınları, İstanbul 2016.
- Çakmaklıoğlu, M. M. (2013). İbnü'l-Arabî'ye Göre İlâhî İsimlerin Âlemde Tecellîsi: Allah-Âlem Münasebeti Etrafında Ortaya Çıkan Bazı Problemler. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 31(1), 1-32.
- Çalışkan, N. (2018). Kur'ân'da Ticarî Ahlak Kuralları ve Günümüzdeki Yansımaları. *Antakiyat*, 1(1), 22-42.
- Çelik, C. (2002). Mevlana'nın Fikirlerinin Türklerin Dinî Hayatına Etkileri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(12), 21-38.
- Çetinkaya, M. & Özutku, H. (2015). Üst Düzey Yöneticilerin Sahip Olması Gereken Yönetimsel Yetkinliklerin Belirlenmesine İlişkin Ampirik Bir Çalışma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 1-16.
- Çevik, M. (2002). İslam Hukukunda İçtihad, Mezheb Taassubu ve Osmanlı Uygulaması. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı. İstanbul.
- Çevik, O. ve Deniz, V. (2021). Z Kuşağının İş Motivasyonu ve Kariyer Algularına Yönelik Bir Araştırma. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(24), 287-312.
- Çimen, F. (2021). Kur'ân'ın Anlaşılmasında Hadislerin Önemine Dair Bir İnceleme. (Mustafa Öztürk'ün Kalem Suresi 10-13. Ayetleri Hakkındaki İddiaları Özelinde). *Amasya İlahiyat Dergisi*, 16, 161-195.

- Delle Fave, A., Brdar, I., Freire, T., Vella-Brodrick, D., & Wissing, M. P. (2011). The Eudaimonic and Hedonic Components of Happiness: Qualitative and Quantitative Findings. *Social Indicators Research*, 100(2), 185-207.
- Demirel Değirmenci, S. (2021). Bir Ortaçağ Hükümdar Aynası: Yönetenlerin Yönetimin(Nehcu'ssülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk) Gözünde Devlet İdaresi ve Hükümdar. *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 7(34), 788-795.
- Demirli, E. (2012). İbnü'l-Arabî ve Mevlana Arasındaki Bazı Ortak Kavramlar. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, 0(16), 229-247.
- Dîvân-ı Kebîr, (1992). I-VII (haz. Abdülbaki Gölpınarlı), Ankara.
- Doru, M. (2016). Mevlânâ Celeleddîn Rûmî ve Melâyê Cizîrî'nin Düşüncesinde Varlığın Kaynağı ve Varoluşun Sırrı Olarak Aşk. *Mukaddime*, 7(1), 53-71.
- Duru, M. N. & Korkmaz, M. (2013). Performans Değerlendirmenin İnsan Kaynakları Yönetimindeki Önemi üzerine Uygulamalı Bir Araştırma. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 31, 3-26.
- Eflâkî, Ahmet, (1989). Âriflerin Menkıbeleri, I-II, (trc. Tahsin Yazıcı), İstanbul.
- El-Cezârî, A. (2004). Buğyetü't-Tâlib alâ Tertîbi't-Tecellî bi Külliyyeti'l-Merâtib, Dâru'İkütübi'l-İlmiyye, Beyrût.
- El-Maverdi, Ebu'l-H. (1994). El-Ahkamü's Sultaniye, (İslam'da Devlet ve Hilafet Hukuku), Şafak, A. (Çev.), Ankara: Bedir Yayınevi.
- Erginli, Z. (2008). İbn Arabî'ye Göre Hz. Âdem'de Temel İnsan Nitelikleri. *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-1)*. 9(21), 161-197.
- Ergül, E. (2011). Hz. Mevlânâ'dan İyi Yönetim İlkeleri. <http://www.erginergul.com/2011/01/13/hz-mevlanadan-iyi-yonetim-ilkeleri/>
- Ergül, E. (2015). Hukukçu ve Yöneticiler için Mevlânâ Bilgeliği, TAA Yayınları, Ankara.
- Ergül, E. (2017). Mevlânâ Perspektifinden Kamu Yönetiminde Liyakat ve Ehliyet İlkesi. *Ombudsman Akademik*, 6, 79-105.
- Ertuğrul, İ. F. (2008). Vahdet-i Vücûd ve İbn Arabî, Hazırlayan: Mustafa Kara, 2. baskı, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Ertuğrul, R. (2004). Kur'an'a Göre İnsanın Psiko-Sosyal Açından Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı.

- Esen, A. (2007). Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin İktisat Anlayışı. Konya: Rûmî Yayınları.
- Furuzanfer, B. (1990). Mevlânâ Celâleddin (trc. Feridun Nafiz Uzluk), İstanbul.
- Fürüzanfer, B. (2005). Devletşah, Tezkire, II, 251254; Sipehsâlar, Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, İbn Battûta Seyahatnâmesi, (trc. A. Said Aykut), YKY., İstanbul.
- Gable, S. L., & Haidt, J. (2005). What (and why) is Positivepsychology? *Review of General Psychology*, 9, 103-110.
- Gazalî (1981). Tehâfüt el-Felâsife, Filozofların Tutarsızlığı (çev. H. Bekir Karlığa). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Gazalî (2002). Makasîd el- Felasife, Felsefenin Temel İlkeleri (çev. C. Erdemci). İstanbul: Vadi Yayınları.
- Gazalî (2005). Tehâfüt el-Felâsife, Filozofların Tutarsızlığı (çev. M. Kaya & H. Sarıoğlu) İstanbul: Klasik Yayınları.
- Geçit, M. S. (2018). Muhyidîn İbnü'l-Arabî'yi Gözden Düşürme Faaliyetleri ve Bunlara Karşı Yazılan Müdâfaa Eserleri. *Ağrı İslami İlimler Dergisi*, 3, 1-33.
- Geçit, M. S. (2018). Muhyidîn İbnü'l-Arabî'yi Gözden Düşürme Faaliyetleri ve Bunlara Karşı Yazılan Müdâfaa Eserleri. *Ağrı İslami İlimler Dergisi*, 3, 1-33.
- Ginn, C.W. & Sexton, D.L. (1990). A Comparison of the Personality Type Dimensions of the 1987: Inc. 500 Company Founders/Ceos with those of Slower-Growth", *Journal Of Business Venturing*, 5, 313-326.
- Gökçe, O. & Şahin, A. (2003). Yönetimde Rol Kavramı ve Yönetimsel Roller. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 133-156.
- Gül, H. (2013). Hukukçu Bir Sûfî İbnü'l- Arabî Müdafası: İmam Şarani Örneği. *Şarkiyat/9* (Nisan 2013): 46-72.
- Gülle, S. (2012). Kur'ân-I Kerîm'deki Esmâ-İ Hüsnâ ve Grupları. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0(16), 121-148.
- Gürer, D. (2014). Mevlâna'nın Eserlerinde Esmâ-i Hüsnâ. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 14(1), 179-198.
- Hacip, Y. H. (2019). Kutadgu Bilig, Aşıcı, H. (Ed.), Ankara: T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.
- Harvard Business Review (2021). Yönetim Becerileri. Optimum Basım San. ve Tic. LTD. ŞTİ. (Çevirmen, Kadioğlu, E.). İstanbul.

- Heysemî, Mecmaü'z-Zevâid, Iı, 280.
- Hofstede, G. & Diğerleri (1990). Measuring Organizational Cultures: A Qualitative and Quantitative Study Across 20 Cases. *Administrative Science Quarterly*, 35, 286-316.
- Huppert, F. A., & So, T. C. (2011). Flourishing Across Europe: Application of a New Conceptual Framework for Defining well-being. *Social Indicators Research*, 10(3), 837-861.
- İbn Manzûr. Lisânü'l-'Arab. nşr. Abdullah Ali el-Kebîr. 15 Cilt. Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.
- İbrahimoglu, D. (2011). Mevlana Celaleddin Rumi'nin Derin Ruhsal Değişimi. *Doğu Araştırmaları*, 8, 119-124.
- İmam-i Gazalî (2015). Esmâü-L Hüsnâ Şerhi. Ferşat Yayınları. Şehir
- Kablan, S. (2019). Kur'an-ı Kerim Öğretiminde Teknolojik İmkânlar ve Kullanımı. *İlahiyat Akademi Dergisi*, 65-86.
- Kahraman, A. (2021). Din-Hukuk İlişkisi ve Kur'ân'da Hukukî Âyetler (Ahkâm Âyetleri). *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, 5(1), 65-78.
- Karacoşkun, M. D. (2007). İbnü'l-Arabî'de İnsan Psikolojisine Yaklaşımlar ve Kişilik Çözümlenmeleri. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7(3), 71-108.
- Karademir, F. (2021). Güzelliğin Ontolojisine Süt. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 67, 176-188.
- Karlığa, B. (2000). Osmanlı Düşüncesinin Oluşumu. *Yeni Türkiye, Osmanlı Özel Sayısı III (Düşünce ve Bilim)*, 6(33), 31-40.
- Kavak, A. (2016). Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Şam Tasavvuf Düşüncesine Tesir Kanalları ve Meşhur Takipçileri. *Universal Journal of Theology*, 1(1), 51-73.
- Kaval, M. (2013). Mesnevî'deki Birey-Toplum İlişkisinin Çağdaş Toplum Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi. *Akademik Bakış Dergisi*, 36, 1-13.
- Kaya, R. (2002). Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri. *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(2), 31-58.
- Keskin, F. & Saltürk, M. (2008). Stratejik Hedeflere Ulaşmada Yöneticilerin Kişisel Davranış Farklılıkları. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 187-212.
- Keyes, C. L. M. (2002). The Mental Health Continuum: From Languishing to Flourishing in Life. *Journal of Health and Social Behavior*, 43, 207-222.

- Kılıç, M. E. (1999). İbnü'l-Arabî. DİA, C. 23. İstanbul: TDV Yayınları.
- Kılıç, M. E. (2009). İbn-i Arabî'yle 'Zaman'ın Ruhunu Okumak, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2), 23, s. 53-63.
- Kılınç, A. Ç. (2010). Okul Yöneticilerinin Etik Liderlik Davranışları Gösterme Düzeyleri ile Öğretmenlerin Yaşadıkları Örgütsel Güven ve Yıldırma Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı.
- Köç, A. (2016). Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıfın Hayırseverliği: Ümera ve Ulema Vakıfları Üzerine Bazı Düşünceler. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(35), 303-322.
- Köktürk, A. (2011). Modern Öncesi Devletin Yönetim Anlayışı. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7(13), 73-97.
- Köse, H. M. (2009). Siyaset. Diyanet İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. 37, 294-299.
- Köse, Ü. (2005). İctihadın Bölünmesi (Tecezzü'l-İctihad). *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25(6). 63-90.
- Leithwood, K., Harris, A. & Hopkins, D. (2008). Seven Strong Claims About Successful School Leadership. *School Leadership and Management*, 28(1), 27-42.
- Mevlana, Celaleddin Rumi (1965). Mecalis-i Seb'a (Yedi Meclis), Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, Konya Turizm Derneği Yayınları, Konya.
- Mevlana, Celaleddin Rumi (1985). Mesnevi ve Şerhi I-VI, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- Mevlevî, Tahir'ül, Mesnevi Şerhi, Şamil yayınları, 2. Baskı, tarihsiz, İstanbul
- Mevlevî, Tahir'ül (2010). Mesnevi, Kırkambar Yay., İstanbul.
- Meyerovitch, E. D. V. (2004). Mortazavi, Djamchid, Mathnawi, La quête de l'absolu, Édition du Rocher, Paris.
- Miller, W. (2013). Better Principal Training is Key to School Reform. *Phi Delta Kappan*, 94(8), 80-80.
- Mücevher, M. H. & Erdem, R. (2019). Başarılı Yönetici ve Yöneticilik: Kavramsal Bir Çerçeve. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34, 48-77.
- Münâvî, Feyzü'l-Kadir, Nşr. Muhyiddin Abdülhamîd, Kahire, Nâşirin Girişi, I, 431.
- Müslim, İmare 30.

- Nair, A. (2018). Havf ve Haşyet Kavramlarının Kur'ân'daki Semantik Anlamı. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(9), 55-98.
- Namlı, A. (2019). Allah'ın İsim ve Sıfatlarının Sonsuzluğu Bağlamında Şefaet. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 5(2), 264-276.
- Nartgün, Ş. S., Nartgün, Z. & Arıcı, U. D. (2016). Okul Yöneticilerinin Kullandıkları Örgütsel Güç Kaynakları ile Otantik Liderlik Düzeylerine İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 1-26.
- Nazir, T. (2020). Pozitif Psikoloji ve Umut. *Nobel Dergisi*, 365-393.
- Nesâî, Bey'at 39, Kudât 5.
- Nihat Keklik, Muhyiddin İbnü'l Arabi Hayatı ve Çevresi, s.57, bkz. Ahmet Ateş, İslam Ansiklopedisi, c.VHI, s.533
- Nisa Suresi 58. Ayet, <https://kuran.diyamet.gov.tr> Erişim Tarihi: 13.05.2022
- Nisa Suresi 59. Ayet, Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, Elmalılı Hamdi Yazır.
- Ok, Ü. (2005). Bir Aktivite Sistemi Olarak İnanç: İnanç Gelişimine Sosyo-Kültürel Bir Yaklaşım. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5(1), 111-134.
- Onguko, B., Abdalla, M., & Webber, C. F. (2008). Mapping Principal Preparation in Kenya and Tanzania. *Journal of Educational Administration*, 46(6), 715-726.
- Oplatka, I. (2004). The Principalship in Developing Countries: Context, Characteristics and Reality. *Comparative Education*, 40(3), 427-448.
- Orhan, F. (2021). Şer' Naslar Karşısında İctihadın İmkânı Mevrid-i Nasta İctihada Mesağ Yoktur Kaidesi. *İslami İlimler Dergisi*, 16(1), 107-131
- Öztürk, Y. (2012). Kur'an'a Göre Hukuk Devleti ve İnsan Hakları. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, 0(1), 1-38.
- Paksoy, K. (2011). Allah'ın Doksan Dokuz İsmiyle ilgili Rivayetin Tahlili. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 11(3), 91-111.
- Pırlanta, İ. (2014). Kur'an-ı Kerim'in Eski Türkçe ve Osmanlıca Tercüme Sürecine Bir Bakış. *Diyanet İlmî Dergisi*, 50(2), 69-78.
- Rüzgar, N. (2020). İslam Geleneğine göre Yöneticilerin ve Liderlerin Taşınması Gereken Özellikler. *Academic Review of Humanities and Social Sciences*, 3(1), 72-96.
- Sarikavak, K. (2018). Muhyiddin İbn'ül-Arabî'de İnsan. <http://www.ozgunsosyaldusunce.com/muhyiddin-Erişim> Tarihi: 21.06.2022.

- Savaş, G. (2019). Okul Yöneticisi Yetiştirmede Dünyadaki Eğilimler ve Türkiye için Öneriler. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi:Kuram ve Uygulama*, 2(1), 59-72.
- Sayar, <https://kemalsayar.com/haftanin-yazisi/guvenmenin-psikolojisi> Erişim Tarihi: 24.06.2022.
- Seligman, M. E. P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive Psychology: An Introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5-14.
- Sertdemir, İ. (2021). Sevgi Anlayışında Düşünsel Ayrımlar: Mevlana ile Konfüçyüs Öğretilerinde İnsanlık ve Ahlak İlişkisi. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 359-374.
- Sevgülü Hacıibrahimoğlu, H. & Demir, A. (2020). Mâtürîdî Âlimi Ebû İshâk es-Saffâr'ın Esmâ-i Hüsnâya Dayanan Kelâm Anlayışı. *Dini Tetkikler Dergisi*, 3(2), 341-74.
- Shweder, R. (1995). Cultural psychology: What is it? In N. R. Goldberger & J. B.
- Sümer, C.H., N. Sümer, Çifci, S. & Demirutku, K. (2000). Subay Kişilik Özelliklerinin Ölçülmesi ve Yapı Geçerliliği Çalışması, *Türk Psikoloji Dergisi*, 15, 15-39.
- Şimşek, A. (2014). Örgüt Kültürü: Kuramsal Bir Bakış. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 27-35.
- Şimşek, K. (2022). Kur'an'da Geçen Lider Kavramları ve Özellikleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 26, 911-929.
- Terzi, M.A. (2015). Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.
- Tirmizî, Cihad 27. Kütüb-i Sitte, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Toksöz, H. (2007). Osmanlı'nın Klasik Döneminde Felsefe ve Değeri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5(13), 123-154.
- Topaloğlu, B. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/29/C29009376.pdf> Erişim Tarihi: 24.06.2022.
- Tortumlu, M. & Taş, M. A. (2020). İşyeri Kabalığı ve Mutluluk İlişkisinde İş Yaşamında Yalnızlığın Düzenleyici Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23(2), 706-719 .
- Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğü. <https://kelimeler.gen.tr/yonetmek-nedir-ne-demek-338119> Erişim Tarihi 02.02.2022.
- Uludağ, S. (1995). İbn Arabî, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

- Uğur, S. S. & Uğur, U. (2014). Yöneticilik ve Liderlik Ayırımında Kişisel Farklılıkların Rolü. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1, 122-136.
- Uzun, Y. (2020). Mesnevi'den Günümüze Işık Tutan Etik Yönetim Düsturları. *Sayıştay Dergisi*, 118, 41-69.
- Uzun, Y. (2020). Mesneviden Günümüze Işık Tutan Etik Yönetim Düsturları. *Sayıştay Dergisi*, 118, 41-69.
- WEB-1. Allah'ın Ahlakı ile Ahlaklanmak. <https://risale.online/soru-cevap/allahin-ahlaki-ile-ahlaklanmak>. Erişim Tarihi: 03.02.2022.
- WEB-2. <https://islamansiklopedisi.org.tr/esma-i-husna> Erişim Tarihi: 20.04.2022.
- WEB-3 <https://tr.wikipedia.org/kültürelpsikoloji> Erişim Tarihi: 12.01.2022
- Yastıoğlu, S. & Alparslan, A. M. (2018). Mutlu Çalışanlar için Öncelikli Yönetici Erdemleri: Bir Saha Araştırması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(32), 629-650.
- Yavuz, H. (2010). İslam'ın Zihin Tarihi (Bir Müslüman Aydınımın İslam Üzerine Düşünceleri), Timaş Yayınları, İstanbul.
- Yazıcı, G. (2009). Mevlânâ'nın Mesnevi'sinde Ehliyet ve Liyakat Kavramları, *Turkish Studies*, 4(7), 928-938.
- Yıldıran, C. & Fidan, Y. (2020). Mevlâna'nın Yönetime Özgü Fikirlerinin Konyalı Girişimci ve Yöneticiler Üzerindeki Etkileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Prof. Dr. Sabri ORMAN Özel Sayısı, 160-173.
- Yıldıran, C. & Fidan, Y. (2020). Mevlâna'nın Yönetime Özgü Fikirlerinin Konyalı Girişimci ve Yöneticiler Üzerindeki Etkileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Prof. Dr. Sabri Orman Özel Sayısı, 160-173.
- Yıldırım, K. (1998). İbnü'l Arabi'nin Kültürümüzdeki Yeri ve Önemi. *PAÜ. Eğitim Fak. Dergisi*, 4, 30-35.
- Yıldırım, K. (1998). İbnü'l Arabi'nin Kültürümüzdeki Yeri ve Önemi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(4), 30-35.
- Yılmazöz, M. (2009). Türkiye'de Kamu Personel Yönetimi Sorunu, *Maliye Dergisi*, 157 (Temmuz-Aralık), 293-303.
- Yücedoğru, T. (2005). İtikâdi İlkelerin Tespiti. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(19), 49-71.
- Yücedoğru, T. (2006). İtikad Esasları ve Özellikleri. *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 177-186.

Yüksel, B. (1989). Kültürel Niteliklerimizin Yönetime Etkileri. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 333-347.

Yüksel, M. Ş. (2009). Timurlu Siyaset (Devlet) Teorisi'nde Sultan. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28(46), 231-247.

Zeccâc, Tefsîru Esmâillahi'l-Hüsna, 30; Nehhâs, Meâni'l-Kur'âni'l-Kerîm, I, 61-62; Isfahânî, elMufredât, "mlk" md.; Râzî, Levâmiu'l-Beyyinât, 131-132.

Âyet Kaynakları

Ahzâb 33/40 <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Ahz%C3%A2b-suresi/3573/40-ayet-tefsiri> Erişim Tarihi: 14.04.2022.

Ahzab, 33/72. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Ahz%C3%A2b-suresi/3605/72-73-ayet-tefsiri> Erişim Tarihi: 21.06.2022.

Bakara, 2/30. <https://www.kuranvemeali.com/bakara-suresi/30-ayeti-meali> Erişim Tarihi: 21.06.2022.

Bakara 2/177. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/184/177-ayet-tefsiri> Erişim Tarihi: 14.04.2022.

Enbiya 21/94 <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Enbiy%C3%A2-suresi/2577/94-96-ayet-tefsiri> Erişim Tarihi: 14.04.2022.

Enbiya, 50. <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=21&ayet=50> Erişim Tarihi: 21.06.2022.

Furkan Suresi, 74. Ayet, Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, Elmalılı Hamdi Yazır.

Hicr 15/9. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Hicr-suresi/1811/9-ayet-tefsiri> Erişim Tarihi: 14.04.2022.

<https://www.ilmedavet.com/el-muheymin.html> Erişim Tarihi: 24.06.2022.

İsra 18/8. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/%C4%B0sr%C3%A2-suresi/2037/8-ayet-tefsiri> Erişim Tarihi: 14.04.2022.

İsra 18/9 <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/%C4%B0sr%C3%A2-suresi/2038/9-10-ayet-tefsiri> Erişim Tarihi: 14.04.2022.

İsra Suresi 71-72. Ayet, Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, Elmalılı Hamdi Yazır.

Kur'an, 9/87-93. <https://www.kuranayetleri.net/> Erişim Tarihi: 21.06.2022.

Kur'an, 12/76. <https://www.kuranayetleri.net/yusuf-suresi/ayet-76> Erişim Tarihi: 21.06.2022.

Kur'an, 114/1-2 <https://www.kuranvemeali.com/bakara-suresi/114-ayeti-meali> Erişim Tarihi: 21.06.2022.

Maide 5/5 <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/M%C3%A2ide-suresi/674/5-ayet-tefsiri>
Erişim Tarihi: 14.04.2022.

Necm 3-4 <https://kuran.diyamet.gov.tr> Erişim Tarihi: 14.04.2022

Nisa 4/124 <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/616/123-124-ayet-tefsiri>
Erişim Tarihi: 14.04.2022.

Nisa 150/151 <https://www.kuranvemeali.com/nisa-suresi/150-ayeti-tefsiri> Erişim
Tarihi: 14.04.2022.

Ra'd 13/38. <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Ra'd-suresi/1745/38-ayet-tefsiri> Erişim
Tarihi: 14.04.2022.

Sad 26. <https://www.kuranayetleri.net/sad-suresi/ayet-26> Erişim Tarihi:
21.06.2022.

şura 42/13 <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/%C5%9E%C3%BBr%C3%A2-suresi/4285/13-ayet-tefsiri>. Erişim Tarihi: 14.04.2022.

Yunus 10/15. <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Y%C3%BBnus-suresi/1379/15-16-ayet-tefsiri> Erişim Tarihi: 14.04.2022.

Yunus 10/57. <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Y%C3%BBnus-suresi/1421/57-ayet-tefsiri> Erişim Tarihi: 14.04.2022.

Yusuf 12/1. <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Y%C3%BBsuf-suresi/1597/1-ayet-tefsiri> Erişim Tarihi: 14.04.2022.

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı : Okyanus Işık Seda YILMAZ
Uyruğu : T.C.
Yabancı Dil : İngilizce

Projeleri:

- BAP Projesi, Okul Yöneticileri ve Öğretmenlerin Toplumsal Cinsiyetçiliğe ve Kadın Yöneticilerin Liderlik Becerilerine Yönelik Görüşleri, Anadolu Üniversitesi
- BAP Projesi, Okul Geliştirme Süreci: Bir Okulun Gereksinim Analizi (Durum Çalışması), Anadolu Üniversitesi

Verdiği Dersler:

- Eğitim Bilimlerine Giriş
- Sınıf Yönetimi
- Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi
- Bilimsel Araştırma Yöntemleri
- Öğretim İlke ve Yöntemleri
- Ölçme ve Değerlendirme
- Okul Deneyimi
- Öğretmenlik Uygulaması
- Etkili İletişim ve Stres Yönetimi
- Yaratıcı Drama
- İlköğretime Hazırlık ve İlköğretim Programları
- Erken Çocukluk Eğitiminde Drama

Aldığı Eğitimler:

- Halk Oyunları Jüri Üyeliği
- Geçmiş Yaşam Terapistliği (Regresyon Terapisi)
- Bilinçaltı Dili Programlama
- Hızlı Okuma Teknikleri
- Diksiyon
- Tiyatro
- Hipnoz ve Hipno Terapi

- Masal Terapisi
- Human Design Analizi
- Tasavvuf Eğitimi
- Esmâü'l-hüsna'lar ile Frekans Eğitimi
- Kahkaha Yogası
- Millenium Rakama Reiki
- Aile Dizimi
- Astroloji
- Spritüel Dowsing
- EFT
- NLP Master Training Uzmanlık
- Beden Dili
- İlişki (Evlilik) Koçluğu
- Access the Bars Uygulayıcılığı
- Nitel Araştırma Yöntemleri
- Nefes Terapistliği
- Profesyonel Koçluk
- Meditasyon Koçluğu
- Kuantum 1-2 Seviye
- Bioenerji
- Eğiticinin Eğitimi
- Bilinçaltı Sembolleri ve Temsil Dili Eğitimi
- Dijital Pazarlama Uzmanlığı
- Sufi Theta Healing
- Neuro Rebirth
- Biorezonans
- Meta Terapi
- Meridyen Regülasyon
- Kupa Terapi

KİTAPLARI:

- Yılmaz, O. I. S. (2021). Eğitim, Yönetim ve Kalkınmada Kadın Liderliği. İçinde S. Kaymakçı (Ed.), Kastamonu Eğitim Araştırmaları Yıllığı (2021). Ankara: Pegem A Yayıncılık.